

Torkladan i Lomma

Ett gestaltningsförslag som värnar materiellt och immateriellt kulturarv.

Torkladan in Lomma. A design proposal that protects tangible and intangible cultural heritage.

Linn Klaar Stenberg

Torkladan i Lomma. Ett gestaltungsförslag som värnar materiellt och immateriellt kulturarv.

Torkladan in Lomma. A design proposal that protects tangible and intangible cultural heritage.

Författare Linn Klaar Stenberg

Handledare:	Arne Nordius, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator:	Anna Peterson SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator:	Kristin Wegren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Omfattning:	30 hp
Nivå och fördjupning:	A2E
Kurstitel:	Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod:	EX0846
Program/utbildning:	Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.:	Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort:	Alnarp
Utgivningsår:	2025
Omslagsbild:	Linn Klaar Stenberg
Upphovsrätt:	Samtliga fotografier och illustrationer är tagna och gjorda av författaren själv om inget annat anges. Alla övriga foton används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering:	http://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	Kulturarv, historia, industrihistoria, materiellt kulturarv, immateriellt kulturarv, rematerialisera, gestaltning, identitet, återbruk, cirkularitet, Lomma, Lomma hamn, Torkladan, Varvstorget.

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Linn Klaar Stenberg har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Syftet med den här uppsatsen har varit att ta reda på hur materiella och immateriella kulturarv kan bevaras, synliggöras och utvecklas idag och inför framtiden genom fysisk gestaltning. Uppsatsens utgångspunkt har varit en brand i den så kallade ”Torkladan” på Varvstorget, i Lomma hamn, år 2022. Halva ladan brann ner och halva finns kvar idag. Målet var att rematerialisera byggnaden och Varvstorget så att dess kulturarv inte går förlorat inför framtiden.

DIVE-metodiken har använts för att analysera Lomma tätorts historia och då framför allt dess industrihistoria. En enkätundersökning har gjorts för att nå allmänheten, olika platsanalyser har genomförts för att förstå platsen och byggnaden så som de ser ut idag. Resultaten från analyserna mynnar ut i ett gestaltningsförslag för Torkladan och Varvstorget i Lomma hamn.

Nyckelord: Kulturarv, historia, industrihistoria, materiellt kulturarv, immateriellt kulturarv, rematerialisera, gestaltning, identitet, återbruk, cirkularitet, Lomma, Lomma hamn, Torkladan, Varvstorget.

Abstract

The purpose of this thesis has been to find out how tangible and intangible cultural heritage can be preserved, made visible and developed today and for the future through physical design. The starting point of the thesis has been a fire in the so-called “Torkladan” on Varvstorget, in Lomma harbour, in 2022. Half of the barn burned down, and half remains today. The aim was to rematerialize the building and Varvstorget so that its cultural heritage is not lost for the future.

Methods used were the DIVE methodology to analyze the history of Lomma urban area, and especially its industrial history. A survey has been conducted to reach the public, various site analyses have been carried out to understand the site and the building as they are today. The results of the analyses lead to a design proposal for Torkladan and Varvstorget in Lomma harbour.

Keywords: Cultural heritage, history, industrial history, tangible cultural heritage, intangible cultural heritage, rematerialize, design, identity, reuse, circularity, Lomma, Lomma harbour, Torkladan, Varvstorget.

Ett stort tack till

Min handledare **Arne Nordius** för vägledning, litteraturtips och support under hela arbetets gång, samt **Mareld** landskapsarkitektkontor i Malmö, för vägledning, inspiration och givande samtal. Tack till **Bert** på Lomma Museiförening för samtal om Lommas historia och tack till **Carl** på Oscars Varv som tog sig tid att berätta om varvet, branden och framtiden. Samt tack till alla som svarat på den enkät jag skickat ut till allmänheten, era svar har varit värdefulla.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund och problemformulering.....	6
1.1 Syfte och målsättning	6
1.2 Frågeställning	6
1.3 Metod.....	7
1.3.1 DIVE-analys.....	7
1.3.2 Enkät	7
1.3.3 Konstnärlig metod.....	7
1.3.4 Gestaltning	8
1.4 Disposition	8
1.5 Avgränsningar.....	8
1.6 Förklaring av ord.....	8
2. Kulturarv.....	9
2.1 Vad är kulturarv	9
2.2 Materiellt och immateriellt kulturarv	10
2.3 Industriellt kulturarv.....	11
3. Lommas industriella utveckling – en historisk tillbakablick	12
3.1 Introduktion till Lomma.....	12
3.2 Tiden innan industrialiseringen, en kortare bakgrundshistoria	12
3.3 Lommas industrihistoria	12
3.3.1 Introduktion.....	12
3.3.2 Tegelbruken.....	12
3.3.3 Cementfabriken	14
3.3.4 Eternitfabriken	15
3.3.5 Andra, mindre fabriker och verksamheter i Lomma.....	16
3.3.6 Sammanfattning av Lommas industrihistoria.....	16
3.4 Efter industrins blomstringstid fram till idag	16
Tidslinje över Lomma tätorts historia.....	17
18	
19	
4. Torkladan.....	20
4.1 Torkladans betydelse.....	20
4.2 Torkladan idag	22
5. Leran i Lomma och dess betydelse för orten	23
5.1 Det gula teglet.....	23
6. Lomma tätort idag och i framtiden – svar från allmänheten	25
6.1 Vad vet allmänheten idag om Lomma tätorts historia?.....	25
6.2 Vad tror allmänheten att Torkladan används till idag?.....	25
6.3 Vad är bra med Lomma idag enligt allmänheten?	25
6.4 Vad saknas i Lomma idag enligt allmänheten?	25
7. Analyser – av Lommas industrihistoria, Torkladan och enkätsvaren	26
7.1 Lomma tätorts historiska betydelse, en analys.....	26
7.2 Lommas kulturhistoriska värden och möjligheter, en analys	26
7.3 Förvaltning och utveckling av torkladan, en analys	26

7.4 Sammanfattning av historiska analyser	27
7.5 Analys och slutsatser av enkätsvaren från allmänheten.....	28
8. Gestaltning Del 1 – referensprojekt och platsanalyser.....	29
8.1 Referensprojekt	30
8.1.1 Sammanfattning av referensprojekt och vad som tas vidare in i gestaltningen.....	30
8.2 Platsanalyser – Torkladan och Varvstorget	31
9. Gestaltning Del 2 - Gestaltungsförslag	34
9.1 Framtidsvision.....	34
9.2 Varvstorget	40
9.2.1 Växtval för Varvstorget och schema över när växterna blommar.....	40
9.3 Ruinen	42
9.3.1 Växtval för Ruinen och schema över när växterna blommar.....	42
10. Diskussion.....	43
10.1 Metoddiskussion	44
10.2 Förslag på vidare forskning	44
11. Referenser	45
12. Bilaga 1	47-101

1. Inledning

1.1 Bakgrund och problemformulering

I dagens samhälle står vi inför flera komplexa omställningar som bidrar till att landskapet förändras. Vissa kan vi påverka och andra inte. Städer exploateras, åkermark tas i anspråk, biodiversiteten minskar, klimatförändringar sker och länder påverkas av bland annat krig och naturkatastrofer.

Minnen, berättelser och material från platser och byggnader som gått förlorade kan leva vidare och bli en del av vårt kulturarv.

På vilket sätt kan ett kulturarv synliggöras när det inte fysiskt finns kvar eller bara delar av det finns kvar och hur skapar vi ett gemensamt arv som kan föras vidare genom generationer på ett fysiskt sätt? Vad är viktigt att bevara för att förstå den bakomliggande historien som platsen eller byggnaden besitter? Hur bevarar vi för framtiden?

I Lomma hamn finns en kulturminnesmärkt torklada (Amnell, 2024). Det är en av få bevarade byggnader från tiden då Lomma hamn var en plats där tegelindustrin florerade (Lomma kommun, u.å. a). Redan på slutet av 1600-talet tillverkades tegel i Lomma, något som pågått till så sent som år 1975, men då i mindre skala (Lomma kommun, u.å. a). I oktober 2022 brann halva torkladan ner i en anlagd brand (Amnell, 2024).

Frågan är vad som kommer hända med byggnaden nu? Enligt Sydsvenskan som varit i kontakt med Lomma kommun vill de riva hela byggnaden, även den halva som klarat sig från branden. De vill bygga något nytt som kan komma till gagn för fler personer än vad de anser att Torkladan gör idag (Amnell, 2024).

1.1 Syfte och målsättning

Syftet med den här uppsatsen är att hitta sätt för landskapsarkitekter att genom gestaltning, bevara och synliggöra materiella och immateriella kulturarv efter händelser som brand, krig, naturkatastrofer eller vid exploatering. Detta för att kunna skapa platser som blickar mot framtiden och samtidigt har en förankring i vår historia och kan förvalta det som varit.

Genom att varsamt rematerialisera, alltså återmaterialisera kulturarvet kan landskapsarkitekter bidra med att stärka byggnader och platser identitetsskapande genom deras historiska arv. Genom ett förhållningssätt där byggnader och platser analyseras historiskt, idag och inför framtidens behov kan vi skapa platser och byggnader som har en lång livstid och som kan utvecklas med tiden genom återbruk och omvandling av befintliga material. Minnen och berättelser får komma till liv och på ett fysiskt sätt ta plats i landskapet genom gestaltning.

Här blir Torkladan aktuell för att diskutera värdet av att bevara eller att riva en historisk byggnad. Incitament för att bevara, synliggöra och utveckla en historiskt förankrad byggnad eller plats kopplas till gestaltningen.

Gestaltningsarbetet utgår från en aktuell händelse, en brand år 2022 i Lomma hamn där en av få kvarvarande byggnader från tegelindustrin, *Torkladan*, till hälften brann ner. Kvar står en byggnad, varav halva är en ruin.

Uppsatsen kommer att mynna ut i ett gestaltungsförslag till Torkladan och Varvstorget i Lomma hamn. Ovan nämnda delar i uppsatsen kommer att implementeras och testas i gestaltungsförslaget, med syfte att förstå och tydliggöra landskapsarkitektens möjligheter att bevara och synliggöra materiella och immateriella kulturarv på ett fysiskt sätt.

1.2 Frågeställning

Hur kan kulturarv rematerialiseras genom fysisk gestaltning för att bevara och synliggöra kulturarv idag och för framtiden?

1.3 Metod

Det första kapitlet *Kulturarv* har fungerat som en bakgrund och bas för uppsatsen. Boken *Design and Heritage. The Construction of Identity and Belonging* redigerad av Lees-Maffei, G & Houze, R. (2022), har varit tongivande för kulturarvsdelen av uppsatsen då den innehåller flera exempelstudier skrivna av olika författare som alla diskuterar kulturarv i relation till design på olika sätt.

En DIVE-analys har utförts för att samla in information, strukturera och utvärdera information om platsen, historiska värden och om hur dessa värden skulle kunna vidareutvecklas. Genom DIVE-analysen kartlades Lommas historia, Torkladan och lerans betydelse för orten. DIVE-analysens resultat användes som bas till gestaltungsförslaget i uppsatsen.

En enkätstudie gjordes för att fånga in allmänhetens önskemål och behov i Lomma. Resultaten från enkätstudien har legat som grund till gestaltungsförslaget.

Som konstnärlig metod har ett antal lerexperiment gjorts parallellt under uppsatsens gång. De har använts för att visualisera och testa olika sätt att materialisera immateriellt kulturarv på ett fysiskt sätt.

I gestaltungsdelen av uppsatsen implementerades de resultat som DIVE-analysen och enkätstudien lätt fram till.

1.3.1 DIVE-analys

DIVE är en analysmetod som används för att samla in kunskap om historiska värden och kulturarv för att i sin tur skapa hållbara samhällen (Riksantikvarieämbetet, 2009). DIVE-analysen tittar bakåt i tiden och analyserar en plats, byggnad eller ett områdes historia genom fyra steg, ”*Describe, Interpret, Value, Enable*”, alltså genom att beskriva, tolka, värdera och aktivera (ibid). En kartläggning av platsen, området eller byggnadens historia, dess kulturhistoriska värden och dess möjlighet till utveckling i dagens samhälle och inför framtiden görs. Informationen som samlats in, tolkas och dess betydelse analyseras. Efter det analyseras och bedöms den inhämtade informationens värde och utvecklingsmöjligheter. DIVE-analysen leder till att i slutet av de fyra analysstegen kunna beskriva hur platsen, byggnaden eller områdets historia kan vidareutvecklas, bevaras och synliggöras (ibid). Riksantikvarieämbetets (2009) dokument *DIVE – describe, interpret, value, enable*, som beskriver DIVE-analysens tillvägagångssätt och process har varit en viktig grund för utförandet av DIVE-analysen i den här uppsatsen.

DIVE som analysmetod gav en bred kunskap om platsen och om det samhälle som varit och hur det har påverkat dagens samhälle. Den gav också kunskap om de människor som använt platsen och har bott i samhället. Platsens förutsättningar har kartlagts och analyserats.

Syftet med DIVE-analysen var att på ett väl underbyggt sätt kunna vidareutveckla Torkladan och Varvstorget i Lomma med hänsyn till dess historia. Målet var att kunna utveckla både det materiella och immateriella kulturarvet på ett hållbart sätt, samtidigt som byggnaden och platsens identitet stärks. Målet var även att hitta en funktion för byggnaden och platsen som svarar till dagens och framtidens behov.

Först kartlades Lommas historia, med fokus på ortens industriella historia. Därefter beskrevs Torkladan och dess betydelse för orten. Lerans betydelse för Lomma beskrevs även. Utifrån detta gjordes analyser i fyra steg där Lommas historiska händelser, platser och byggnader utvärderas för att slutligen komma fram till vad som skulle bevaras, synliggöras och utvecklas på orten och varför.

För att få en så nyanserad bild som möjligt över Lommas historia har flertalet böcker används, skrivna på 1900-talets senare hälft och fram till idag. Det för att försöka förstå samhällets utveckling fram till idag. Håkansson (2011) bok, *Boken om hur Lomma industrihamn blev Lomma hamn eller Boken om vad det var och vad det blev och hur det blev som det blev. Från begynnelsen till hösten 2011* är ett exempel på litteratur som använts för att förstå utvecklingen i Lomma hamn. Så också boken *Industriminnen i Lomma kommun, Malmöhus län. En inventering utförd 1978–79 av Skånes hembygdsförbund* av Andersson et al. (1979) som på ett tydligt sätt redogör för vilka industrier som funnits, bland annat i Lomma hamn och hur de har utvecklats.

Flera dokument från Lomma kommun har använts, så som *Översiktsplan 2020, Konsekvensbeskrivning för Lomma Hamn* (2003, a) och olika detaljplaner så som *Detaljplan för del av Lomma 24:4–6 m fl, Lomma Hamn, huvudgatusystemet* (2003, b).

Analyser och slutsatser som DIVE-analysen har lett till har legat som grund för gestaltningen av Torkladan och Varvstorget.

1.3.2 Enkät

En webb-baserad enkät (se *Bilaga 1*) har skickats ut via tre gruppssidor på Facebook, ”Lommakoll” med 17 600 medlemmar, ”Lomma” med 7000 medlemmar, ”LOMMA-NYTT” med 10 700 medlemmar. Enkäten publicerades den 29 oktober 2024 och var öppen till den 17 november 2024. Enkäten hade övervägande fasta svarsalternativ, men bestod också av en viss del öppna frågor och följdfrågor med fritextsvar.

Enkäten ställde frågor om Lommas industriella historia och om Torkladan i Lomma hamn. Frågor om vad som saknas och vad som är bra med Lomma idag ställdes. Frågor kopplade till kulturarv i relation till Torkladan ställdes även. Målet med enkäten var att få större insikt om vad Lommaborna visste, tyckte och tänkte om Lommas industriella historia, Torkladan och framtiden. Svar på allmänhetens behov, vad de saknade och vad de tyckte om med Lomma kartlades och analyserades. Detta gav information om dagens samhälle och om hur allmänheten resonerade vilket för uppsatsen har varit viktigt att förhålla sig till i gestaltungsarbetet för att skapa ett förslag som möter allmänhetens behov.

Fritextsvar har analyserats och bearbetats genom att de först har överförts till en Excel-fil där de sedan har lagts in i olika övergripande kategorier. Kategorierna har tagits fram genom bearbetningen av svaren för att matcha svaren så gott som möjligt och för att ge en mer läsbar förståelse av svaren.

För att skapa en så relevant enkät som möjligt har *Enkätboken* av Trost och Hultåker (2016) använts som kunskapsbas.

Analyser av enkätens svar har legat till grund för gestaltungsarbetet.

1.3.3 Konstnärlig metod

Parallellt med ovan analyser har konstnärliga analyser gjorts. Konkreta tester med leravtryck gjordes för att analysera hur immateriella avtryck kunde materialiseras och synliggöras, se *figur: 1 och 2*. I gestaltungsdelen av uppsatsen har minnesmärkets utformning testats genom att bygga upp en fysisk prototyp i lera, se *figur: 29*.

1.3.4 Gestaltning

Ett gestaltungs-förslag har gjorts till Torkladan och till Varvstorget i Lomma hamn. Genom gestaltningen diskuterades på vilket sätt det gick att bevara, synliggöra och uttrycka ett materiellt och ett immateriellt kulturarv genom att rematerialisera bygganden och platsen rent fysiskt.

Gestaltungsdelen började med att beskriva reamaterialisering, cirkulärt byggande, återbruk och hållbar utveckling. Efter det följde en rad platsanalyser som kartlade byggnaden och platsens förutsättningar, både brister och barriärer som behövde åtgärdas, men också det som ska bevaras och utvecklas.

Slutligen landade analyserna och de slutsatser som gjorts i ett gestaltungs-förslag. I förslaget realiserades de slutsatser som kunnat dras från de analyser som gjorts i uppsatsen; av Lommas historia, analyser över allmänhetens behov, platsanalyser, materiella analyser så väl som immateriella analyser för byggnaden och platsen. Gestaltningen blev ett resultat av alla tidigare delar av uppsatsen.

1.4 Disposition

Begreppet *kulturarv* och vad det innebär analyseras i starten av uppsatsen. Centrala begrepp är materiellt och immateriellt kulturarv. Därefter följer en historisk tillbakablick i Lomma tätorts historia, med inriktning på ortens industriella historia. Sedan fokuseras det på den torklada som ligger i Lomma hamn. Byggnaden analyseras och dess historia berättas. Lerans betydelser för orten beskrivs därefter. Svar från enkätstudien redovisas. Sedan kommer en analysdel, där Lomma industrihistoria analyseras, torkladan och enkätsvaren. Dessa analyser ligger som grund för gestaltungs-förslaget. Nästa del i uppsatsen är ett gestaltungs-förslag för Torkladan och Varvstorget. Här binds uppsatsens delar samman och mynnar ut i en fysisk gestaltning som rematerialiserar det materiella och det immateriella kulturarvet som platsen och byggnaden besitter. Uppsatsen avslutas med en diskussion där resultatet presenteras och diskuteras, följt av en metoddiskussion där metoderna som använts i uppsatsen analyseras och reflekteras över. Samt förslag på vidareforskning ges.

1.5 Avgränsningar

I den här uppsatsen kommer Lomma tätorts historia analyseras och då främst dess industriella historia som skett i Lomma hamn.

Kulturarv innefattar flera olika begrepp. I den här uppsatsen kommer materiellt och immateriellt kulturarv att undersökas och deras relation till design och gestaltning.

Gestaltungs-förslaget innefattar den torklada som idag ligger i Lomma hamn och Varvstorget, det torg som ligger i anslutning till torkladan. Resten av hamnen kommer inte att gestaltas.

1.6 Förklaring av ord

Rematerialisera	”Åter materialisera” (Svenska Akademiens Ordbok, 2024).
Objekt	I den här uppsatsen används ordet <i>objekt</i> som ett samlingsnamn för att beskriva monument, byggnader, statyer eller föremål. Ordet används när det i texten inte beskriver ett specifikt monument, en byggnad, staty eller föremål.
Torkladan	I olika dokument och artiklar benämns torkladan med olika namn; torkladan, Oscars Varv, utlastningsladan, skorstensladan. I uppsatsen kommer torkladan att användas då det är den vanligaste benämningen på byggnaden i folkmun idag.
Synligt kulturarv:	Objektet som det är idag, i dess fysiska form (Louise Purbrick, 2022).
Osynligt/ icke synligt kulturarv:	Format av historien, men som inte går att se idag (Louise Purbrick, 2022).
Subjektivt kulturarv:	Varje enskild individs tolkning av ett kulturarv (Houze, 2022).
Materiellt kulturarv:	Det fysiska objektet/platsen/föremål (Nationalencyklopedin, u.å. d).
Immateriellt kulturarv:	”Immateriellt kulturarv är traditioner, seder och bruk, som har överförts mellan generationer. Till exempel olika former av hantverk, ritualer, musik och berättelser. Immateriellt kulturarv är bortom nationsgränser, ständigt levande och i förändring” (Unesco, Svenska Unescorådet, 2023).

2. Kulturarv

2.1 Vad är kulturarv

Kulturarv definieras enligt Riksantikvarieämbetet (u.å., a) på följande vis;

“Kulturarv utgörs av historiska spår som kommit till genom mänsklig aktivitet i olika tider: objekt eller företeelser, men också idéer och perspektiv” (Riksantikvarieämbetet, u.å.a).

För att vidare utveckla vad kulturarv innebär skriver Riksantikvarieämbetet (2017, a);

“Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etcetera) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv ” (Riksantikvarieämbetet, 2017, a).

På Institutet för språk och folkminnen (2020) beskrivs kulturarv som något som kan förändras över tid genom mänsklig påverkan, vilket krockar an till Riksantikvarieämbetets (u.å., a) definition. Som Riksantikvarieämbetet (2017, a) citerat ovan skriver, innefattar begreppet kulturarv idag både materiella och immateriella aspekter.

Riesto och Tietjen (2019) beskriver dagens syn på kulturarv med hjälp av två begrepp, *'heritage-led spatial design'* och *'new heritage'*. Det första begreppet innebär att historia, identitet och hållbarhet vägs in i planeringsprocessen, vilket de menar leder till ett mer nyanserat samhällsbyggande. Det andra begreppet *'new heritage'*, menar de är en ny, bredare syn på kulturarv som vuxit fram idag. Riesto och Tietjen, (2019) skriver;

“Therefore, ‘new heritage’ potentially embraces everything, be it young or old, tangible objects or intangible stories and traditions, as long as it can serve present day needs and development objectives, from place-making and city-branding to sustainability” (Riesto & Tietjen, 2019, s.248).

Deras syn på vad som är kulturarv idag liknar det som både Riksantikvarieämbetet (u.å., c och 2017, a) och Institutet för språk och folkminne (2020) beskriver, men de lägger ytterligare lager till innebörden: hållbarhet, dagens behov, identitetsskapande och utveckling.

Riesto och Tietjen (2019) anser att kulturarv idag är en viktig pusselbit i utformningen av nya platser, där institutioner och organisationer inom kulturarv bör arbeta tillsammans med samhällsplanerare och landskapsarkitekter. De menar också att kulturarvet hjälper gestaltningen att skapa en identitet och att fånga upp historier från förr.

Men kulturarv har inte alltid haft en så inkluderande och bred begrepps innebörd som det har idag. I Europa på slutet av 1700-talet handlade det om att bevara och skydda vissa utvalda objekt (Riesto & Tietjen, 2019). Begreppet kulturarv användes då för att beskriva fysiska objekt, så som byggnader och monument (Riksantikvarieämbetet, 2017, a). När industrialiseringen tog fart mellan 1800-talet och

1900-talet i Europa (Nationalencyklopedin, u.å., c) breddades begreppet kulturarv för att kunna rädda och bevara byggnader, monument etcetera från att rivas (Riesto & Tietjen, 2017). Riesto och Tietjen (2017) skriver att de objekt som bevarades ofta var de som ansågs finast och störst. Enligt dem var det särskilda organisationer, museum och kunniga personer som bestämde vilka dessa objekt var, vilket resulterade i att de som stod bakom dessa val också hade makten att bestämma vilka historier som fick synas, leva vidare och vilka andra objekt som fick rivas (Riesto & Tietjen, 2019).

Tim Cresswell (2015) är på samma bana som Riesto och Tietjen. Han menar att det oftast är vinnarna som bestämmer vad som ska lyftas som viktiga minnen från historien och att de hemska, jobbiga och tragiska minnena ofta väljs bort, göms och glöms. Vidare menar Cresswell att detta bidrar till att vissa exkluderas från historien och att detta sker även idag.

Barbara Woods (2022) skriver också om denna exkludering, hon skriver om hur de som förvaltar och finansierar historiska utställningar har en makt att bestämma vad som visas och vad som blir ett kulturellt arv. Hon menar att utställningar kan användas för att just välja vems historia som får synas. För att slå an till det Woods (2022) skriver om privilegierade historier, undrar Purbrick (2022) vems historia som är värd att materialiseras. Purbrick (2022) drar slutsatsen att det immateriella kulturarvet behöver någon slags fysisk form för att synliggöras, vilket hon menar att det materiella kulturarvet bidrar med. Vidare menar hon att design är det som synliggör det osynliga arvet.

I Sverige klassificeras kulturarv utifrån två aspekter, egenskaper och värde (Riksantikvarieämbetet, 2017, a). Egenskaperna menar de är objektets färg, form, material och utseende. Värdet är det samlade värdet av objektets egenskaper och det som avgör om det är ett kulturarv eller inte (ibid.). De påpekar även att värdet ska bedömas av minst en person eller en institution, vilket till exempel kan beslutas i en kommuns detaljplanarbete eller av länsstyrelsen (Riksantikvarieämbetet, 2017, a).

Riesto och Tietjen (2019) diskuterar hur kulturarv och samhällsbyggande förr agerade som två skilda discipliner som ofta motsatte sig varandra. Skillnaden låg i sättet att se på byggande. De museum eller organisationer som arbetade med kulturarv ville bevara, medan samhällsbyggarna ville exploatera och bygga nytt (ibid.).

Landskapsarkitektur kan idag klassas som kulturarv enligt Riesto och Tietjen (2019). De använder sig av begreppet *'natural heritage'*, vilket menas att naturområden kan klassas som kulturarv på grund av de växter och djur som lever på en viss plats (ibid.). I Sverige pratar vi om kulturmiljöer. Riksantikvarieämbetet (2017, a) beskriver kulturmiljö som den miljö som vi människor har haft en viss inverkan på. Områdets storlek har ingen betydelse för om det är en kulturmiljö eller inte (ibid.). Vidare menar Riksantikvarieämbetet (2017, a) att en kulturmiljö kan vara allt från en skog till ett industriområde i en stad. Riksantikvarieämbetet (2017, a) skriver att kulturmiljön innefattar den fysiska platsen, det materiella och de immateriella värdena på platsen.

På global nivå är det UNESCO som har högsta ansvar för att bevara kulturarv (Nationalencyklopedin, u.å., d). UNESCO:s Världsarvskonvention som antogs 1972 fungerar som ett skydd för att säkra och bevara både kulturarv och naturarv som finns i hela världen, inför framtiden (Nationalencyklopedin, u.å. g). De stater som har godkänt Världsarvskonventionen åtar sig att för all framtid tillsammans skydda dessa objekt (ibid.). Sverige har godkänt konventionen och är en del av det internationella samarbetet (ibid.).

2.2 Materiellt och immateriellt kulturarv

Nationalencyklopedin (u.å., d) förklarar det materiella kulturarvet som det fysiska objektet, platsen eller föremålet. Det materiella kulturarvet finns idag och det går att ta på.

Svenska Uneskorådet (2023) beskriver immateriellt kulturarv på följande sätt;

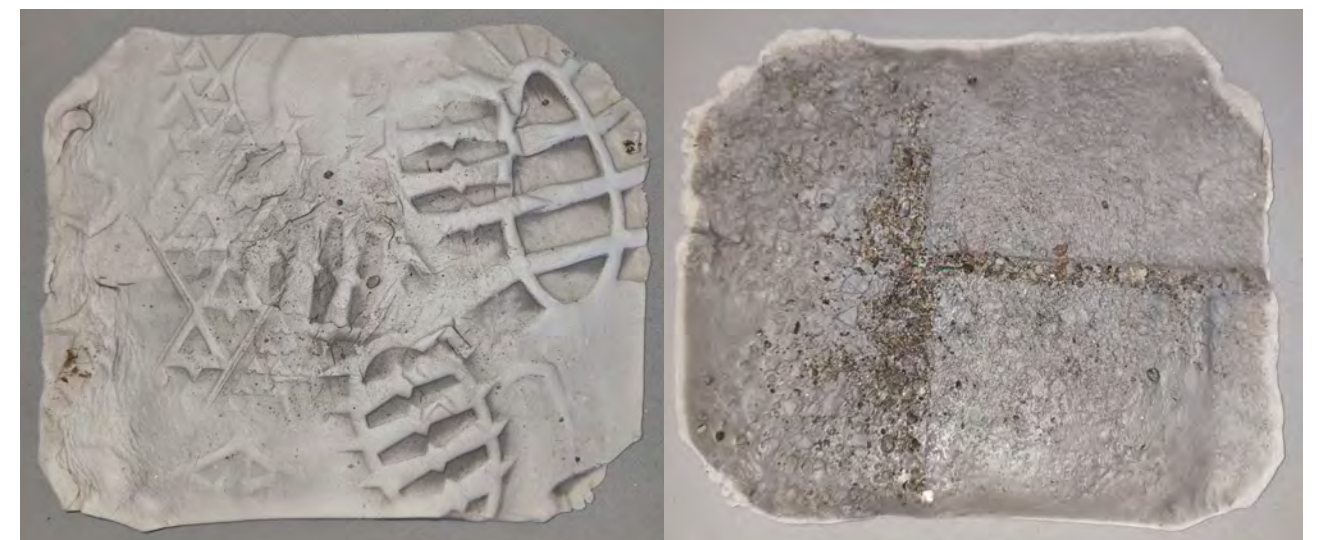
”Immateriellt kulturarv är traditioner, seder och bruk, som har överförts mellan generationer. Till exempel olika former av hantverk, ritualer, musik och berättelser. Immateriellt kulturarv är bortom nationsgränser, ständigt levande och i förändring” (Unesco, Svenska Uneskorådet, 2023).

Även utrikesdepartementet (2012) menar att ett immateriellt kulturarv utvecklas över tid där varje generation för arvet vidare och både samhället och historien bidrar till dess utveckling. Nationalencyklopedin (u.å., d) skriver att immateriellt kulturarv bland annat är traditioner som vi för vidare. Till exempel nämner de våra svenska högtider, så som jul, påsk, midsommar med mera. De beskriver hur det vi gör, äter och sättet vi firar på förs vidare till nästa generation. Utrikesdepartementet (2012) skriver att det materiella kulturarvet bidrar med identitetsskapande.

Barbara Woods (2022) beskriver i *Wellington monument and the uses of heritage*, hur ett objekt kan berätta en historia. Hon skriver om hur vi kan få reda på information om den som skapade objektet, om tiden det skapades under och information om den eller de som köpt objektet. Vidare hävdar hon att innebörden av ett objekt kan förändras över tid. Det kan ske utan att det syns. Nya generationer ger objektet en ny mening, vilket skapar en ny historia eller en utveckling av historien (Woods, 2022). Woods skriver om den “delade upplevelsen” av objekt och platser. Hon menar att när vi är flera som ser och upplever till exempel en byggnad så är vi flera som tolkar upplevelsen och byggnaden. Olika tolkningar skapas och det blir olika utfall på upplevelsen (Woods, 2022).

Enligt Woods (2022) förändras kulturarvet genom minnen och upplevelser och kan därför tolkas på flera olika sätt. Louise Purbrick (2022) skriver om det synliga och det icke synliga kulturarvet, där det synliga är objektet, så som det är idag, dess material och form. Medan det icke synliga kulturarvet har formats av dess historia (Purbrick, 2022). Både Woods och Purbrick lyfter historiens betydelse för ett kulturarv. Woods kopplar historien till varje persons individuella historia och upplevelse av ett objekt, medan Purbrick kopplar det till historiska händelser som har förändrat ett objekt över tid, så som till exempel krig eller andra katastrofer gör.

Tolkningar av objekt och platser förändras över tid menar Woods (2022), så även våra värderingar. Detta kan påverka platsen/objektet när historiens tolkning går i klinch med dagens värderingar. På grund av de historier som är knutna till platsen/objektet kan förändring genom omgestaltning antingen fungera väl eller bli problematiskt. I vissa fall kan platsen/objektets identitet lyftas av omgestaltningen genom att ge ett nytt syfte åt det (Woods, 2022).

Figur 1: Avtryck, experiment där lera kavplats ut och placerats utanför Torkladan i Lomma hamn. Leran har legat på platsen i ett dygn för att sedan hämtats in för att undersöka de avtryck som passerande människor lämnat efter sig.

Experiment och fotografier av Linn Klaar Stenberg.

Purbrick (2022) menar att någon slags fysisk form, en materialitet, behövs för att synliggöra det immateriella arvet. En fysisk plats eller ett fysiskt objekt som gör att vi inte glömmer bort minnen och historier från förr i dagens samhälle och inför framtiden.

Just den här länken mellan förr och nu är något som även Rebecca Houze (2022) tar upp i *Hopi House and the design of heritage at Grand Canyon National Park*. Hon menar att vissa byggnader, platser och objekt kan väcka besökares känslor på olika sätt. Hon menar även att dessa känslor kan skapa en insikt i historien som platsen eller objekten besitter. Tim Cresswell (2015) beskriver i boken *PLACE an introduction* om hur minnet av något kan förkroppsligas genom rummet eller platsen. Detta knyter an till Houze känslkopplingar till byggnader och platser. Houze (2022) menar att genom att skapa en väl underbyggd design, där historien är en del av utformningen kan känslor förmedlas och bli en länk mellan nuet och det som varit. Cresswell (2015) skriver om *"the placing of memory"*, vilket han menar sker när något byggs. Vilket betyder att minnen byggs in i platsen och blir en del av platsen. Platsen blir ett fysiskt och rumsligt sätt att bevara minnen på (ibid.). Rumsligheten ger enligt Cresswell, oss en starkare upplevelse av minnena. Platsen och rummet kan användas till att väcka historier till liv i nuet (Cresswell, 2015).

Figur 2: Avtryck görs varje dag, även om de flesta inte syns. Men hur för vi dessa avtryck vidare och hur kan arvet från en plats eller byggnad visas inte bara genom den fysiskt existerande formen?

Fotografierna visar experiment där avtryck gjorts av det tegel som finns kvar på Torkladan idag och som är från Kockums tegelfabrik. Samma tegelpelare har stått där när byggnaden varit en del av tegelfabriken, cementfabriken, och eternitfabriken.

Experiment och fotografier av Linn Klaar Stenberg.

Houze (2022) påpekar att det subjektiva arvet beror på hur varje enskild person tolkar och upplever platsen/objektet, vilket gör att betydelsen för ett specifikt kulturarv alltid skiljer sig från person till person. Lees-Maffei (2022) menar att design och kulturarv samspelar. Samspelet blir en slags konversation, design och kulturarv emellan. Konversationen förändras ständigt genom tiden i och med att samhället förändras, platsen förändras och så även för vem objektet eller platsen är till för.

2.3 Industriellt kulturarv

Riksantikvarieämbetet (2017, b) menar att det industriella kulturarvet har haft en stor påverkan på hur samhället ser ut idag. Fabrikerna som en gång varit knutpunkten för industrisamhället är enligt dem viktiga idag för att kunna förmedla det kulturarv och den historia som de besitter. Att bevara dessa byggnader skapar en förståelse och en inblick i vår historia (Riksantikvarieämbetet, 2017, b).

3. Lommas industriella utveckling

– en historisk tillbakablick

3.1 Introduktion till Lomma

Lomma är en kustort i Skåne, belägen strax norr om Malmö och väster om Lund. I tätorten bor det idag 13 772 invånare och i Lomma kommun bor det totalt 24 627 invånare (Nationalencyklopedin, u.å. f).

3.2 Tiden innan industrialiseringen, en kortare bakgrundshistoria

Det finns tidiga tecken, redan från perioden 1000–4200 f. Kr. på att det funnits människor och bosättningar i Lomma (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Då var Lomma ett fiske- och jaktsamhälle. Mellan år 4200–1800 f. Kr. övergår människor till att bruka jord samt skötsel av djur (ibid.). Samma arbetssysslor och struktur i samhället fortsätter in på bronsåldern (1800–400 f. Kr.) och från den tiden har spår av gravhögar och boplatser hittats i Lomma (Kling et al., 2002). Under järnåldern (500–1050 f. Kr.), är fynden få, vilket enligt Kling et al. (2002) beror på att lämningarna antagligen ligger under marknivå. Trots få fynd, menar Kling et al. (2002) att Lomma troligtvis har varit ett viktigt område under den här tiden på grund av närheten till både havet och Höje å.

Sverige kristnas under 1000-talet (Historiska, u.å.) och Danmark under 900-talet (Kling et al., 2002). Skåne var vid den här tiden danskt (Kling et al., 2002). År 1085, omnämns Lomma för första gången som en by (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Många kyrkor byggdes och byarna runt omkring varje kyrka blev en så kallad socken (Kling et al., 2002). Socknarna utgjorde grunden för vår tids indelning av byar och städer (Kling et al., 2002).

Vid slutet av medeltiden hade Lomma utvecklats till ett typiskt bondesamhälle (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Höje å sträckte sig genom Lomma förr, liksom idag, men utgjorde då gränsen mellan de två olika häraden som Lomma var uppdelat i, Bara härad och Torna härad (Länsstyrelsen Skåne, 2006).

År 1658 slöts freden i Roskilde och Skåne gick från att ha varit danskt till att bli svenskt (Nationalencyklopedin, u.å. a).

År 1863 bildas Lomma kommun, som då bestod av tre byar, Karstorp, Vinstorp och Lomma (Wrede, 2017). Byarna Karstorp och Vinstorp hade bördig åkermark medan marken nere vid havet var mer mager och användes som betesmark (ibid.).

3.3 Lommas industrihistoria

3.3.1 Introduktion

I Sverige tog industrialiseringen fart under slutet av 1800-talet (Nationalencyklopedin, u.å., c). Ny teknik bidrog till ökade arbetstillfällen och nya möjligheter för utveckling av produktionen i

industrierna i Sverige (ibid.). För Lommas del medförde det att fler bostäder behövdes till arbetarna och utmed Strandvägen byggdes arbetarbostäder (Wrede, 2017).

I början på 1900-talet fanns fortfarande många gårdar och jordbruk kvar i Lomma (Wrede, 2022). Stora delar av marken ägdes av jordbrukarna (ibid.). När arbetstillfällena i orten ökade valde flera markägare att sälja delar av sin mark (ibid.). Fler bostäder kunde byggas och fler personer kunde flytta till Lomma (Wrede, 2022). Nu byggdes även villor med stora trädgårdar, anpassade för de mer välbeställda familjerna (Lomma kommun, 2020).

Det här var starten på Lomma som industriort. Nedan följer en historisk beskrivning av de främsta fabrikerna som varit verksamma i Lomma under 1800- och 1900-talet. Samt hur Lommas utveckling sett ut efter industriernas blomstringstid.

3.3.2 Tegelbruken

I Lomma etablerades tidigt två tegelbruk, det första år 1682 (Håkansson, 2011) och det andra på 1730-talet (Kjaerran, 1995). Det första, *Malmö-Lomma Tegelbruks AB*, låg i anslutning till Höje å och var i bruk fram tills 1918 (Andersson et al., 1979). Även det andra tegelbruket, *Lomma tegelbruk* låg vid Höje å (Kjaerran, 1995).

Höje å som går genom Lomma och mynnar ut i havet och var en av de främsta anledningarna till att tegelindustrin kom att blomstra i Lomma (Kjaerran, 1995). Den fungerade som transportväg för lera och tegel (Andersson, 1980). Leran drogs med hjälp av hästar upp ur lergravarna, för att sedan lastas på pråmar och transporteras längs Höje å (Andersson, 1980) och vidare ut på havet med båt till olika försäljningsplatser (Kjaerran, 1995). Material som behövdes för tillverkning kunde också fraktas till Lomma denna väg (Kjaerran, 1995). Proceduren utvecklades med tiden, vagnsspår som leran kunde köras på byggdes och sedan en linbana för att ytterligare underlätta transporten till fabrikerna (Andersson, 1980).

På 1810-talet delades flera av de stora ägorna i Lomma upp i mindre delar, så kallat enskifte (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Utdikning skedde i samband med enskiftet, vilket gjorde att mer åkermark kunde brukas (ibid.). Målet var bland annat att kunna sälja av vissa delar för att kunna bygga fler bostäder (ibid.). Utdikningen blev också viktig för tegelindustrin i mitten på 1800-talet, eftersom det blev vanligt att bygga dräneringsrör av tegel (Kjaerran, 1995).

År 1854 startade *Kockums Tegelfabrik* av Frans Henrik Kockum (Andersson et al. 1979). Fabriken byggdes vid det som idag kallas Lomma hamn, se *Figur: 3 och 4* (ibid.). På den tiden fanns ingen ordentlig hamn i Lomma (Andersson, 1980). Kockum byggde därför industrihamnen år 1870 utmed Höje å och i anslutning till sitt tegelbruk (ibid.). Den nya hamnen gjorde det enklare att transportera tegel och material till och från fabrikerna (Kjaerran, 1995). På den här tiden bodde cirka 1300 personer

i Lomma (Åberg, 1972). Det var en hård tid, särskilt för arbetarna på tegelfabrikerna då de slet både i lergravarna och i fabrikerna (Andersson, 1980).

Den tekniska utvecklingen gjorde att flera nya och moderna tegelbruk startade under den senare hälften av 1800-talet i Lomma med omnejd (Kjaerran, 1995). *Vinstorp nr 9, Alnarps tegelbruk, Flädie nr 11, Löddesnäs Tegelbruk och Ångtegelbruket Bjersund* är några av dessa (Andersson et al. 1979).

Nya tekniska maskiner kom, ångmaskinen var en av dem och var av stor vikt för tegelbrukens ökade produktionsmöjligheter (Kjaerran, 1995). Från att förr ha hanterat leran för hand för att få bort luftbubblor och sammanhängande kalkdelar, så kallade kalkinneslutningar, så kunde ångmaskinen nu göra det jobbet i stället (ibid.).

En annan teknisk utveckling som förändrade tegelindustrin var den Hoffmanska ringugnen, döpt efter Friedrich Hoffman som uppfunnit den (Kjaerran, 1995). Den var en viktig orsak till att så många nya tegelbruk startade (ibid.). Ugnen sattes i bruk på 1870-talet (Kjaerran, 1995) och gjorde det möjligt att producera tegel utan avbrott, året om (Anderson et al., 1979). I de äldre bruken behövde ugnarna vila mellan bränningarna och de blev därför inte lika effektiva (Andersson et al. 1979). Det var heller inte så många personer som kunde arbeta på bruken när de använde den gamla, så kallade periodiska ugnen (Kjaerran, 1995). Tyska säsongsarbetare arbetade på bruken när de drevs utan ringugn (Håkansson, 2011). Arbetarna jobbade då halvårsvis (ibid.). På slutet av 1800-talet lades flera av de tegelbruk som sakade ringugn ner och revs (Andersson et al., 1079), medan det på de nya och mer moderna bruken anställdes fler arbetare boende i Lomma som kunde arbeta året runt (Håkansson, 2011).

För att kunna konkurrera med de nya, moderna bruken installerade både *Kockums tegelbruk* och *Borgeby Tegelbruk* ringugnar i sina fabriker (Andersson et al. 1979). Ett exempel på hus som byggts av Kockums tegelfabrik är Folkets Hus i Lomma, byggt år 1898 (Lomma kommun, 2020). Huset var då en knutpunkt för personer som ville dansa och roa sig på orten (Wrede, 2022).

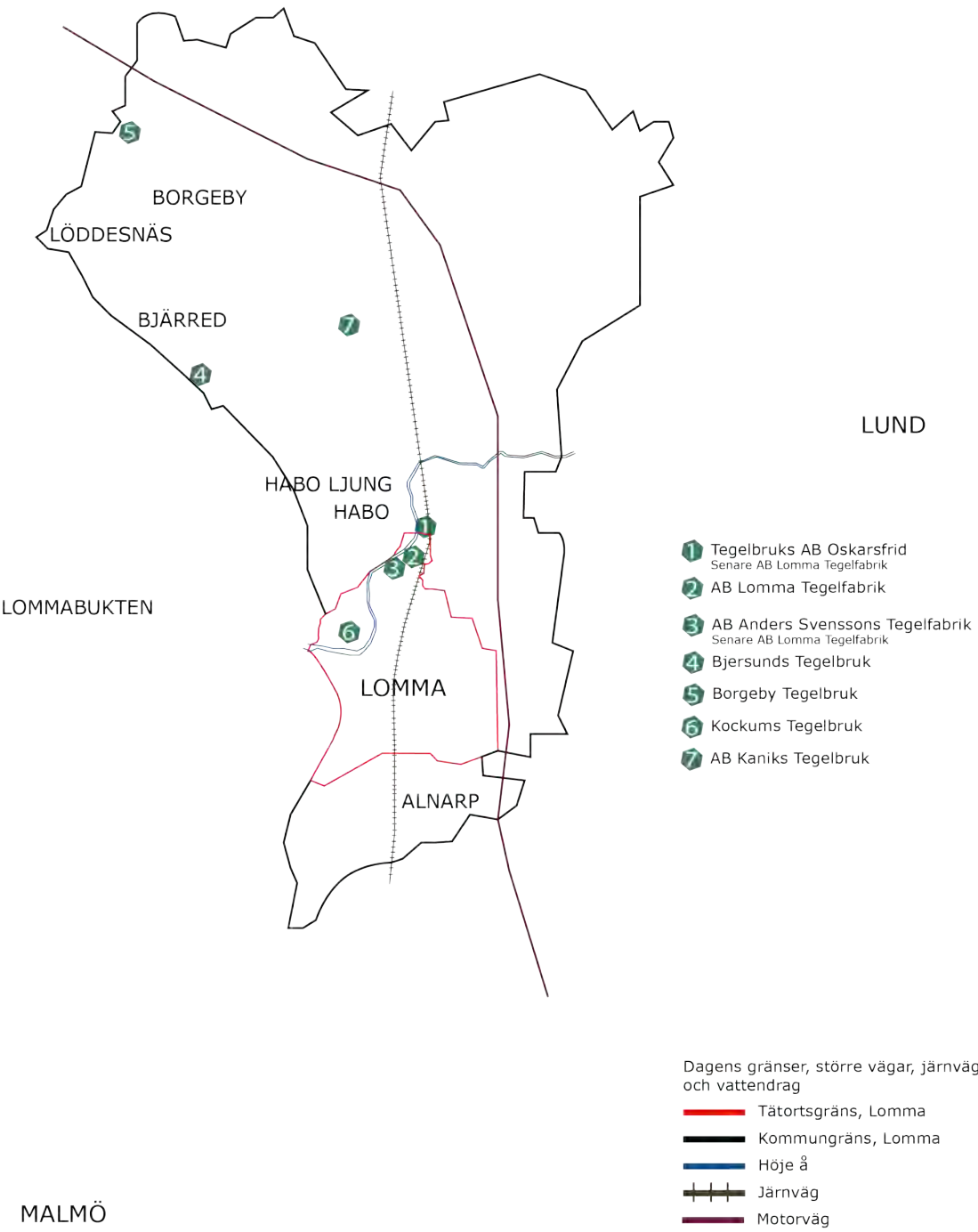
Ytterligare nya tegelbruk etablerades i och i närheten av Lomma. 1904 öppnade *AB Kaniks Tegelbruk*, detta låg i Flädie där järnvägen passerade (Andersson et al. 1979). Tre till nya, moderna bruk med ringugnar byggdes på Prästbergavägen i Lomma. År 1916 slogs de ihop och bildade ett stort gemensamt bruk vid namn *AB Lomma Tegelfabrik* (Andersson et al. 1979).

Lommas befolkning ökade under 1800-talet (Länsstyrelsen, 2006) och då främst under den senare delen (Wrede, 2017). Från att Lomma hade ett invånarantal på 1100 personer vid 1860-talet till att befolkningen hade ökat till 3600 personer år 1900 (Wrede, 2017).

Industrialiseringen och den tekniska utvecklingen bidrog till större inflyttning och ökad efterfrågan på bostäder i Lomma (Kjaerran, 1995).

Kockums tegelfabrik avvecklades år 1956 (Håkansson, 2011). Det berodde på att den fina leran höll på att ta slut i Lomma och för att fabriken behövde totalrenoveras för att kunna fortsätta användas, därför lades fabriken i stället ner (Åberg, 1972).

TEGELBRUK OCH VAR DE VAR VERKSAMMA I LOMMA

Figur 3: Karta över var några av de tegelfabriker som har legat i Lomma kommun. Karta av Linn Klaar Stenberg. Information från; Google maps, minkarta.lantmateriet.se, Andersson et al. 1979.

1906, Kockums tegelbruk.

1906, lera skeppas från Lomma mot Limhamn

1900-1910-tal. Här syns den järnvägsräls som gick från tågstationen ner till industrihamnen.

Tidigt 1900-tal. En av de utlastningslador (idag kallad torklada) som fanns gick sönder i en storm. Här syns tydligt att tegel förvarades i ladorna.

Figur 4: Fotografier tagna på tidigt 1900-tal. Kockums tegelbruk, järnvägen och en torklada syns i bilderna. (Lomma museiförening, fotograf okänd). [Fotografier].

3.3.3 Cementfabriken

1871 undertecknades ett aktieägaravtal och *Skånska Cement Aktiebolag* bildades med bland annat Frans Henrik Kockum (samma person som ägde Kockums Tegelfabrik) som delägare (Åberg, 1972). Detta var under en tid av högkonjunktur i landet (Åberg, 1972). 1872 var cementfabriken i Lomma i gång och 1875 var allt färdigbyggt (Åberg, 1972). Cementfabriken tog över merparten av Kockums tegelbruks gamla fabriker (Andersson, 1980) och drev vidare tegelbruket, men i Skånska Cement AB:s regi (Åberg, 1972). Det var den första fabriken i Sverige som tillverkade cement (Lomma kommun, 2003, a). Lera fanns i Lomma och kalksten i Limhamn (Åberg, 1972). Kalkstenen bogserades till Lomma hamn och användes för både cementtillverkning och för tegeltillverkning vid Kockums tegelfabrik som fortfarande var i bruk (ibid.). Utgifter kontra intäkter var under en tid fluktuerande, men 1882 började siffrorna peka uppåt igen (ibid.). Nu gick försäljningen dels inom Sverige, dels till flera andra länder (Håkansson 2011). Framför allt gick exporten till Ryssland, men även till USA, Norge och Danmark (Åberg, 1972).

Åberg (1972), berättar att innan cementfabriken och tegelbruket var byggda vid Höje å, var det en plats för fiskare och deras båtar. Men i och med de nya fabrikerna och hamnens ombyggnation förändrades platsen till en industrihamn (Åberg, 1972).

Cementbolaget tillverkade cement som huvudprodukt, men den kunde även användas och säljas som puts till husfasader (Åberg, 1972). Lönen var låg för cementarbetare och arbetet var slitsamt. Ur samma lergravar som tegelbruket hämtade sin lera i, hämtades även lera till cementtillverkningen. Detta gjordes för hand. Krossad kalksten, vatten och lera blandades i fabriken för att tillverka cementen, denna blandning kallades för slam. Slammet transporterades till dammar, där det fick stelna under en längre tid. Sedan fördes det till andra delar av fabriken där det blandades med så kallat torrmjöl (mald kalksten och lera). Detta formades sedan till cementtegel. Cementteglet behövde sedan torka, vilket gjordes i torklador eller utomhus. Näst sista etappen var bränningen, sedan krossades materialet (så kallad klinker) till mindre storlekar, till dess att det blev finmalet. Gipssten tillsattes och nu var cementen färdig. Åberg (1972) berättar hur cementen packades i stora tunnor nere vid hamnen, där de förvarades i magasin. Han berättar vidare att skyddet var dåligt och att arbetarna dagligen utsattes för och andades in cementdamm (Åberg, 1972).

Lomma fick år 1886 en järnvägsstation (Wrede, 2022). Den så kallade *Västkustbanan* (Andersson et al. 1979), där tåget körde mellan Malmö och Billesholm (Wrede, 2022). Skånska Cement Aktiebolag var en stor drivkraft i utvecklingen av Lomma (Andersson, 1980). Fabriken gav möjlighet till fler arbeten och bidrog till en ökad befolkningens mängd i Lomma (Andersson, 1980, Åberg, 1972). På 1880-talet bodde här cirka 2600 personer (Åberg, 1972). Järnvägen underlättade företagets transporter, men även pendlingsmöjligheter för privatpersoner (Wrede, 2022). Ett mindre spår gick från stationen och ner till industrihamnen (Wrede, 2022). I och med järnvägens etablering kom också handeln i gång i Lomma, butiker öppnade i anknytning till stationen (Wrede, 2022). Järnvägen underlättade även för personer som åkte till Lomma för att bada i havet eller dansa på Folkets Hus (Wrede, 2022).

År 1889 hade cementfabriken i Lomma svårt att öka sin kapacitet i samma takt som efterfrågan (Håkansson, 2011). Därför byggdes en ny fabrik i Limhamn samma år. Nästan 10 år senare, år 1897 byggdes fabriken i Limhamn ut ytterligare. År 1905 slutade produktionen av cement i Lomma och flyttades helt till Limhamn. Därmed lades cementfabriken i Lomma ner. (Håkansson, 2011)

3.3.4 Eternitfabriken

År 1906 startar ett nytt företag i Lomma, Skandinaviska Eternit AB, se *figur: 5*. De tillverkade asbestcementplattor (Håkansson, 2011). Det var Skånska Cement AB som startade Skandinaviska Eternit AB för att kunna använda de maskiner och de lokaler som de redan ägde men för annan produktion (Åberg, 1972). I cementfabrikens lokaler skedde nu eternitproduktionen (Lomma kommun, 2003, a).

Skandinaviska Eternit AB tillverkade korrugerade plattor och eternitskiffer som användes som material till tak (Åberg, 1972). Fabriken var uppdelad i flera olika arbetsområden (Andersson, 1980). Det var utlastningen, ritkontoret, handformningen, borrningen, städet, färgeriet, säckmottagningen, sågen och putsen (ibid.). I utlastningen, det vi idag kallar *Torkladan*, packades färdiga eternitplattor från fabriken, in i bilar som transporterade dem vidare till försäljning (Andersson, 1980).

Eternitplattorna tillverkades så att de skulle bli så tunna som möjligt (Andersson, 1980). Asbesten importerades från flera olika länder, Åberg (1972) skriver att den importen kom från Canada, Sydafrika, Cypern och Ryssland. De tunna eternitplattorna gick ofta sönder i tillverkningen och slängdes i de gamla lergravarna och lertäkterna som fanns kvar från tegelbrukstiden (Andersson, 1980).

Under både första och andra världskriget gick produktionen ner i fabriken (Åberg, 1972). Anledningen var att det var svårt att importera asbest under den här tiden (ibid.).

Många av de som arbetade på fabriken blev sjuka, vissa under tiden de arbetade där, andra efter att de slutat (Andersson, 1980). De drabbades av asbestos, svår hosta som aldrig gick över, ont i kroppen och förändringar på lungorna, vilket i många fall ledde till lungcancer. De sjuka orkade inte bära något tungt, orkade inte gå i trappor, och blev andfädda för minsta lilla ansträngning. Många av arbetarna dog på grund av den farliga asbesten som de dagligen andades in och fick på kroppen. Tester gjordes sporadiskt av läkare på arbetarna, men de fick aldrig veta sina testsvar. Arbetarna trodde inte att asbesten var farlig. Vissa åt sin lunch i samma rum som de arbetade i, andra tog med sig säckar som asbesten legat i och sydde om till kuddar som de sedan hade i hemmet. (Andersson, 1980)

År 1975 kom de första larmen om att asbests kunde vara farligt. Samtidigt avfärdades dessa larm av högt uppsatta på fabriken i Lomma (Andersson, 1980). Men år 1977 blev problemen alltför uppenbara och Skandinaviska Eternit AB:s fabrik lades ner (Håkansson, 2011).

Fotografi taget 1938. Här syns Skandinaviska Eternit AB:s verksamhet och Torkladan syns tydligt till vänster i bild.

Fotografi taget 1938. Skandinaviska Eternit AB:s verksamhet fotat från havet. Torkladan syns längst upp till höger i fotografiet.

Figur 5: Flygfoton på Skandinaviska Eternit AB. (Lomma museiförening, fotograf okänd). [Fotografi].

3.3.5 Andra, mindre fabriker och verksamheter i Lomma

I början av 1900-talet startade slipskivfabriker i Lomma, bland annat Söderlings Polerskivefabrik (Andersson, 1980) och Amerikanska Smärjelskivfabriken (Håkansson, 2011). Amerikanska Smärjelskivfabriken bytte senare namn till AB Svenska Naxos (Håkansson, 2011).

Även yrkesfisket utgjorde under 1900-talets början en viktig del i Lomma. I boken *Industriminnen i Lomma kommun* (Andersson et al. 1979) går att läsa att ungefär 40 personer var aktiva som yrkesfiskare i orten på 1920-talet.

År 1904 startade en kalksandstensfabrik i Lomma. Kalksandsten och asbestcement producerades (Håkansson, 2011). Det var Skånska Cement Aktiebolag som startade företaget i samma veva som de lade ner cementfabriken (Andersson, 1980). Ett av Folkets Hus uthus är byggt av just denna kalksandsten, se *figur: 6* och byggnaden stod färdig år 1910 och finns kvar än idag (Lomma kommun, 2020). Kalksandstensfabriken lades ner år 1917 (Håkansson, 2011).

Figur 6: Uthus tillhörande Folkets Hus i Lomma, gjort av Kalksandsten. Fotografi, Linn Klaar Stenberg.

3.3.6 Sammanfattning av Lommas industrihistoria

Flera olika industriverksamheter har från slutet av 1600-talet fram tills idag funnits i Lomma. Tegelbruk, cementfabrik, eternitfabrik, kalksandstensfabrik, fiskenäring och slipskivfabriker har varit viktiga verksamheter som har bidragit till Lommas utveckling. Bland annat har de bidragit med ökat invånarantal, fler arbetstillfällen och byggande av bostäder på orten. Utan den tekniska utvecklingen och industrialiseringen skulle inte Lomma se som det gör idag.

De tre viktigaste verksamheterna för Lommas industrihistoria har varit Kockums tegelfabrik, Skånska Cement Aktiebolag och Skandinaviska Eternit AB. Dessa tre fabriker har alla legat i Lomma industrihamn. Skånska Cement Aktiebolag tog över Kockums tegelbruks fabriker och därefter tar Skandinaviska Eternit AB över Skånska Cement Aktiebolags fabriker.

3.4 Efter industrins blomstringstid fram till idag

Efter att eternitfabriken lagts ner hyrdes lokalerna i hamnen ut till mindre industrier och verksamheter fram till dess att området gjordes om och exploateras på 2000-talet (Lomma kommun, 2003, a).

I och med bilens framfart på 1950-talet, tog färre personer tåget och fler valde att ta bilen. Lomma som industriort blomstrade inte längre på samma sätt som tidigare. Fabriker la ner eller flyttade till annan ort. 1983 slutade därför tåg för privatpersoner att köra till Lomma och runt samma tid togs även tågrälsen till hamnen bort (Wrede, 2022).

Under 1960–1970-tal startade en ny era, gamla hus revs för att göra plats för nya moderna villor och radhus. Dessa uppfördes främst i tegel och bildade nya kvarter i en unison stil. (Lomma kommun, u.å. b). Invånarantalet ökade vid den här tiden på nytt i Lomma (Lomma kommun, 2003, a).

På 1990-talet startade diskussioner om att göra industrihamnen till ett bostadsområde. I översiktsplan 1990 fanns skisser över hur detta skulle kunna se ut. År 1998 avvecklas den gamla handelshamnen och gjordes om för att gynna yrkesfiske och båtliv. År 1998 var alla inblandade ägare överens om att industrihamnen skulle göras om till bostäder, platsen får namnet *Lomma Hamn*. (Håkansson, 2011)

År 2000 förändras ägarsituationen och CA fastigheter, JM, Skanska och Lomma kommun blir ägare av området *Lomma Hamn* efter att JM köpt Wihlborgs fastigheter (Håkansson, 2011). Innan Lomma hamns industriområde kunde göras om till ett bostadsområde, gjordes mätningar i området för att ta reda på om marken var förorenad eller ej (Lomma kommun, 2003, a). Snabbt kunde det konstateras att nivån av föroreningar var hög och området behövde saneras innan de nya husen kunde byggas (Lomma kommun, 2003, a). Dels bestod föroreningarna av gamla rester av eternitplattor och asbestcementslam, dels av hushållsavfall och byggmaterial (Håkansson, 2011). Det fanns även föroreningar av olja och metall i marken (Lomma kommun, 2003, a). Hushållsavfallet schaktades bort och resterande föroreningar ligger kvar under marken men nytt material har påförts ovan för att kapsla in föroreningarna (Håkansson, 2011).

År 2002 bor det 9000 personer i Lomma tätort (Lomma kommun, 2003, a). År 2003 planeras det att bygga 1200 nya bostäder i Lomma hamn (Lomma kommun, 2003, a). År 2006 stod de första byggnaderna i Lomma hamn klara (Håkansson, 2011). Mycket händer under den här tiden i Lomma hamn och runt centrum. År 2008 invigs biblioteket i hamnen (Håkansson, 2011). Den nya bron, så kallad *Oscars bro* står klar samma år (Håkansson, 2011). Och år 2009–2010 står Lommas nya centrum färdigt, med fler affärer än tidigare (Håkansson, 2011).

Det blir alltså en helt ny stadsdel i hamnen, ett nytt centrum, ett bibliotek med tillhörande torg och en bro som binder samman centrum och hamnområdet i Lomma. Ytterligare en anpassning till ett modernare samhälle sker när Lomma åter igen får en tåghållplats. År 2020 startade persontåg köra via Lomma igen (Wrede, 2022). I oktober, 2022 brann halva torkladan ner. Branden som var anlagd ödelade delen av ladan som använts av yrkesfiskare. Kvarvarande del användes och används idag av Oscars Varv. (Amnell, 2024)

Av de ursprungliga gårdarna finns inte många kvar idag (Wrede, 2022). Wrede (2022) skriver att de tydligaste historiska spåren från jordbrukssamhället och de två byarna, Karstorp och Vinstorp som finns kvar idag är namnen på vissa gator i Lomma, så som Karstorpsvägen. Många ladugårdar, bostadshus och kvarnar har rivits. Åkermark har tagits i anspråk. Detta för att ge plats till nya bostadsområden, så som villakvarteren runt dagens så kallade båtgator och bärgator i Lomma (Wrede, 2022).

I Lomma kommun finns fortfarande idag spår av industrierna. Bland annat finns i Habo (ett område i Lomma kommun) flera gamla lergravar från tegelbrukstiden (Håkansson, 2011). Dessa kallas idag för Kustdammarna, men förr kallades de för trekant- och fyrkantsdammarna (Håkansson, 2011). Dammarna är gamla lertäkter (Håkansson, 2011). De användes som avfallsdeponier under 1960 och 1970-talet (Håkansson, 2011).

Tidslinje över Lomma tätorts historia

Nedan följer en tidslinje över Lomma tätorts historia från stenåldern till idag och vidare in i framtiden. Korta nedslag som varit viktiga för utvecklingen av orten har valts ut för att summera historien. Detta har gjorts för att i enlighet med DIVE-analysens metod kartlägga viktiga händelser som har påverkat orten genom historien och därmed har varit viktiga för dess utveckling över tid och vad som är av vikt att bevara och utveckla i framtiden.

Årtal	Stenåldern 1000-4200 f.kr.	4200-1800 f.kr.	Bronsåldern 1800-500 f.kr.	Järnåldern 500 f.kr. -1050-tal	Medeltiden 1050-1520-tal	1600-tal 1658	1682	1800-tal	1810	1854	1863
Händelser	Första tecknen på bosättningar + människor. Fiske- + jakt-samhälle (Länsstyrelsen Skåne, 2006).	Skog --> betes-mark. Åkerbruk + skötsel av boskap = samhället (Länsstyrelsen Skåne, 2006).	Gravhögar + boplatser från bronsåldern bevarade i Lomma kommun. Jordbruk + boskapsskötsel viktigt (Kling et al., 2002).	Fornminnen tros ligga under mark. Få spår av järnåldern. Kan ha varit viktigt område pga. närhet till hav och Höje å (Kling et al., 2002).	Kristendomen --> Sverige. 900-talet, Skåne = kristet (Kling et al., 2002). År 1085 omnämns Lomma för första gången som en by (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Kyrkor byggdes + byar runt omkring dem (Kling et al., 2002). Slutet av medeltiden, Lomma = bondesamhälle (Länsstyrelsen Skåne, 2006).	Freden i Roskilde. Skåne = svenskt (Nationalencyklopedin, u.å.).	Lommas första tegelbruk startade (Håkansson 2011).	Arbetsbostäder byggs längs Strandvägen (Wrede, 2017). Befolkningsökning sker (Länsstyrelsen Skåne, 2006). Industrialisering sker (Wrede, 2017).	Enskifte, uppdelning av ägor sker (Wrede, 2017). Åkermarken utvidgas genom utdikning (Länsstyrelsen Skåne, 2006).	Kockums tegelfabrik startade av Frans Henrik Kockum (Andersson et al. 1979). Lommas tegel var gult (Wrede, 2017).	Lomma kommun bildades. Kommunen = byarna Kars-torp, Vinstorp och Lomma (Wrede, 2017).

Tidslinje gjord av Linn Klaar Stenberg.

Årtal	1800-tal								1900-tal
	1870	1871	1872	1875	1870	1882	1886	1898	
Händelser	Lomma hamn byggs (Wrede, 2017).	Skånska Cement Aktiebolag bildades. (Åberg, 1972).	Cementfabriken startade (Åberg, 1972). Första fabriken i Sverige som tillverkade cement (Lomma kommun, 2003). Lera fanns i Lomma och kalksten i Limhamn. Kalkstenen bogserades till Lomma hamn. Leran användes för både cementtillverkning och för tegeltillverkning vid Kockums tegelfabrik som fortfarande var i bruk. (Åberg, 1972).	Hela cementfabriken var färdigbyggd (Åberg, 1972).	Lomma hamn byggs (Wrede, 2017).	Försäljning sker inom Sverige och utomlands (Håkansson 2011).	Järnvägen öppnades, fick ett stopp i Lomma. Tåget körde mellan Malmö och Billesholm. Ett mindre spår gick från stationen, ner till industrihamnen. Affärer öppnar runt stationen. (Wrede, 2022)	Folkets Hus byggdes. (Lomma kommun, 2020)	Jordbruk, vanligt i början av 1900-talet. Successivt såldes mark av för att bygga fler bostadshus åt en ökande befolkning. (Wrede, 2022) Stora villor med stora trädgårdar byggdes på bla. Allégatan (Lomma kommun, 2020). Ringugn köptes i början av 1900-talet till tegelbruket. Det möjliggjorde att tegel kunde produceras året om. Förr producerades det bara under sommarhalvåret pga. tegel behöver torka under varma förhållanden. Arbetskraft behövdes nu året runt. (Håkansson, 2011)

Årtal	1900-tal										
	1902	1904	1905	1906	1910	1914-1918	1917	1920-1940	1939-1945	1950-tal	1956
Händelser	Översvämning med en vattenhöjning på 2 m (Håkansson, 2011).	Kalksandstensfabrik startade, där kalksandsten och asbestcement producerades (Håkansson, 2011).	Lommas cementfabrik läggs ner (Håkansson, 2011).	Skandinaviska Eternit AB startade. De tillverkade asbestcementplattor (Håkansson, 2011).	1910, Folkets Hus utökas och ett uthus gjorts i kalksandsten uppförs Lomma kommun, 2020).	Första världskriget.	Kalksandstensfabriken läggs ner (Håkansson, 2011).	Egna hemshus byggdes (Lomma kommun, 2020).	Andra världskriget.	Bilen blir populär och fler väljer att ta bilen istället för tåget (Wrede, 2022).	Kockums tegelbruk avvecklas (Håkansson, 2011).
				Amerikanska smärgelskivsfabriken startade (Håkansson, 2011).							

Årtal	1900-tal							2000-tal			
	1960-1970-tal	1975	1977	1983	1980-tal	1990-tal	1998	2000	2002	2003	2006
Händelser	Flera äldre hus rivs, befolkningen ökar (Wrede, 2017). Nya villor och radhus byggs, framför allt i tegel och nya kvarter bildas (Lomma kommun, u.å.b).	Första larmen om att asbests kunde vara farligt kom. Samtidigt avfärdades dessa larm på fabriken i Lomma. (Andersson, 1980)	Skandinaviska Eternit AB lade ner sin fabrik (Håkansson, 2011). Industrilokalen hyrs ut till olika verksamheter och industrier tills det att exploatering sker i hamnen (Lomma kommun, 2003).	Tåg för privatpersoner slutar att köra till Lomma (Wrede, 2022).	Tågrälsen från stationen till hamnen tas bort (Wrede, 2022).	Första diskussionerna börjar om att göra om industrihamnen till bostadsområde (Håkansson, 2011).	Alla inblandade ägare överens om att industrihamnen ska göras om till bostäder, platsen får namnet Lomma Hamn (Håkansson, 2011).	CA fastigheter, JM, Skanska och Lomma kommun äger området Lomma Hamn efter att JM köpt Wihlborgs fastigheter (Håkansson, 2011).	9000 personer bor i Lomma tätort (Lomma kommun, 2003).	1200 bostäder planeras att byggas i Lomma hamn (Lomma kommun, 2003).	Första byggnaderna i Lomma hamn har byggts klart (Håkansson, 2011).

Årtal	2000-tal					Framtid
	2008	2009-2010	2020	2022	2023-2024	
Händelser	Biblioteket vid hamnen invigs (Håkansson, 2011). Den nya bron, <i>Oscars bro</i> står klar (Håkansson, 2011).	Ett nytt centrum stod klart, fler affärer än tidigare (Håkansson, 2011).	Tågstation i Lomma öppnar (Lomma kommun, 2020).	Anlagd brand i oktober, halva torkladan brannner (Amnell, 2024). Halva delen, (den som brann) användes av yrkesfiskare. Andra halvan som finns kvar användes av företaget Oscars Varv (Amnell, 2024).Ladan ägs av Lomma kommun (Amnell, 2022).	Oscars Varv använder halva torkladan som arbetsplats (Amnell, 2024).	Oscars Varvs kontrakt går ut och kommunen planerar att riva byggnaden för att använda i annat syfte (Amnell, 2024).

4. Torkladan

Figur 7: Torkladan 2024, bild tagen från andra sidan Höje å, med biblioteket i ryggen. Fotografi Linn Klaar Stenberg.

4.1 Torkladans betydelse

Håkansson (2011) skriver att torkladan från början användes av Kockums tegelbruk i Lomma på slutet av 1800-talet. Byggnaden har genom åren haft flera användningsområden, först till förvaring av tegel för Kockums tegelfabrik, sedan har Skånska Cement AB använt lokalen för sin industriverksamhet, vidare till förvaring av eternitplattor, men då för Skandinaviska Eternit AB:s verksamhet (Håkansson, 2011).

Vidare skriver Håkansson (2011),

“Denna byggnad är den enda som finns kvar av Kockums tegelfabrik, och betraktas därför också som ett viktigt monument över industrialismens betydelse för Lommas framväxt och betydelse för den svenska byggindustrin” (Håkansson, 2011, s.27–28)

Håkansson (2011) skriver också att kommunen ansåg att bland annat Oscars varv var viktigt att behålla vid exploatering av området. Varvet skulle bidra med karaktär till området (Håkansson, 2011). Det knyter an till det som står i Lomma kommuns (2003, a) *Konsekvensbeskrivning av Lomma Hamn*. Där skriver de att innan exploateringen av Lomma hamn, gjordes en konsekvensbeskrivning för att ta reda

på vilka åtgärder som behövde vidtas för att kunna exploatera området. Det var viktigt för Lomma kommun att ta hänsyn till de få industribyggnader som fanns kvar på platsen vid exploatering. Bland annat innefattades den tegelutlastningslada (Torkladan/Oscars varv) som var en del av Kockums tegelfabrik, som kulturhistoriskt intressant (Lomma kommun, 2003, a).

I *Konsekvensbeskrivning av Lomma hamn* (Lomma kommun, 2003, a) tas Sveriges miljökvalitetsmål upp. Ett av dessa mål är att ”ta tillvara de kulturhistoriska värdena” (Lomma kommun, 2003, a, s. 23). Samtidigt skriver Lomma kommun (2003, b) att;

”Varvsverksamheten förutsätts fortgå i former som kan samspela med såväl en fortsatt aktiv kajmiljö och en attraktiv ny stadsmiljö. Däremot förutsätts båtuppläggning efterhand flyttad till nytt läge” (Lomma kommun, 2003, b, s.8 (18)).

Torkladan är enligt Länsstyrelsens geoportal (u.å.), en kulturskyddad bebyggelse. Byggnaden står under rivningsförbud och är q-märkt. Vidare går att läsa att byggnaden är skyddad i Lomma kommuns detaljplan sedan 2004.

“q- Bestämmelsen innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. Detta är det starkaste skyddet en byggnad kan förses med i detaljplan. I plankartan preciseras vad som inte får förvanskas i så kallade skyddsbestämmelser, här kan också rivningsförbud anges och bestämmelser för hur den befintliga utformningen skall bevaras. Även ej bygglovspflichtiga åtgärder kan regleras med lilla q som till exempel ändring av interiör” (Riksantikvarieämbetet, u.å. b).

Lomma kommun (2003, b) skriver att torkladan är av speciellt intresse för kommunens kulturmiljö, se *figur: 8* för fotografier från förr av Torkladan. De skriver att den ska bevaras även om den kan komma att förändras. När de skriver om förändring nämner de att torkladan ska bidra antingen med att stärka fiskbranschen, lantbruksuniversitetet eller vara en verksamhet inom restaurang, kultur eller service. Kommunen skriver också att bebyggelse ej är deras huvudsyfte för torkladan.

Lomma kommun (2013) skriver i sin detaljplan över Lomma hamn att ett av målen med Lomma Hamn är att knyta ihop hamnen med biblioteket och med Lomma centrum. Även Oscars bro var tänkt att verka som en nyckeldel i att knyta ihop de olika delarna. Hamntorget utanför biblioteket och Varvstorget på andra sidan av Oscars bro, var tänkt som knypunkter, dels för bussar och trafik, dels för fotgängare och cyklister. Lomma kommun skriver att både funktion och utseende är viktigt för utformningen. De skriver vidare att gestaltningen är viktig för att kunna skapa dessa mötesplatser som de vill ska bildas. Detta samspel mellan funktion och gestaltning är något som tas upp även när det gäller rekreatiomsområden i Lomma och vikten av närheten till dem. (Lomma kommun, 2013)

Vidare i Lomma kommuns (2013) detaljplan beskrivs hur Lommas identitet är viktig. Deras förebild för utformningen är en småstad gestaltad på ett traditionellt vis. Något som kommunen anser påverkas av höjden på husen som byggs, att de inte är mer än tre våningar och inte heller för långa (utan att ange mått på vad det innebär). Husens gestaltning ska variera, men här vill de inte att det ska variera för mycket, utan ett enhetligt utseende med variation. Gaturummen är viktiga, så också framkomligheten. Verksamheter på nedre plan och olika offentliga platser ska finnas i området. (Lomma kommun, 2013)

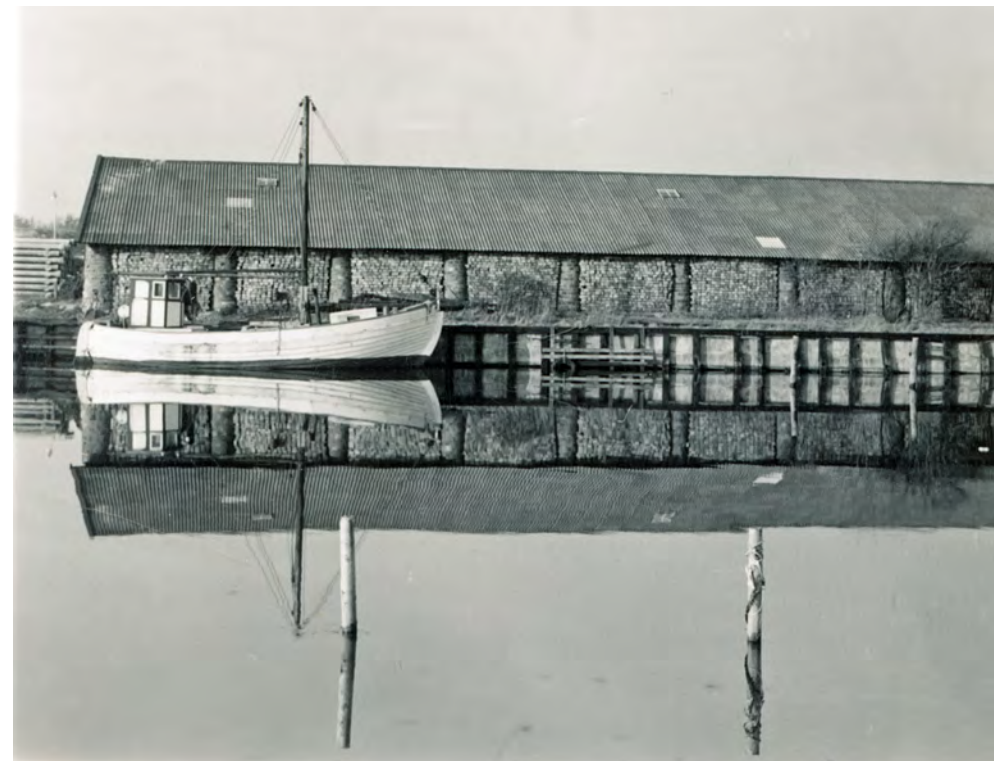
Vattnet, havet och Höjeås mynning är viktigt i utformningen av stadsdelen enligt Lomma kommun (2013). En intim känsla eftersträvas, vilket de menar är att kunna ha nära tillgång till vattnet (Lomma kommun, 2013).

I detaljplanen nämns också respekt för platsens historia. Vidare beskrivs de tänkta offentliga rum som ska skapas i hamnen. Här används en än gång, funktion som ett grundelement för utformningen men också den sociala aspekten ska bejakas. Jan Gehl tas upp som en förebild för utformningen av gaturummet och de offentliga platserna. (Lomma kommun, 2013)

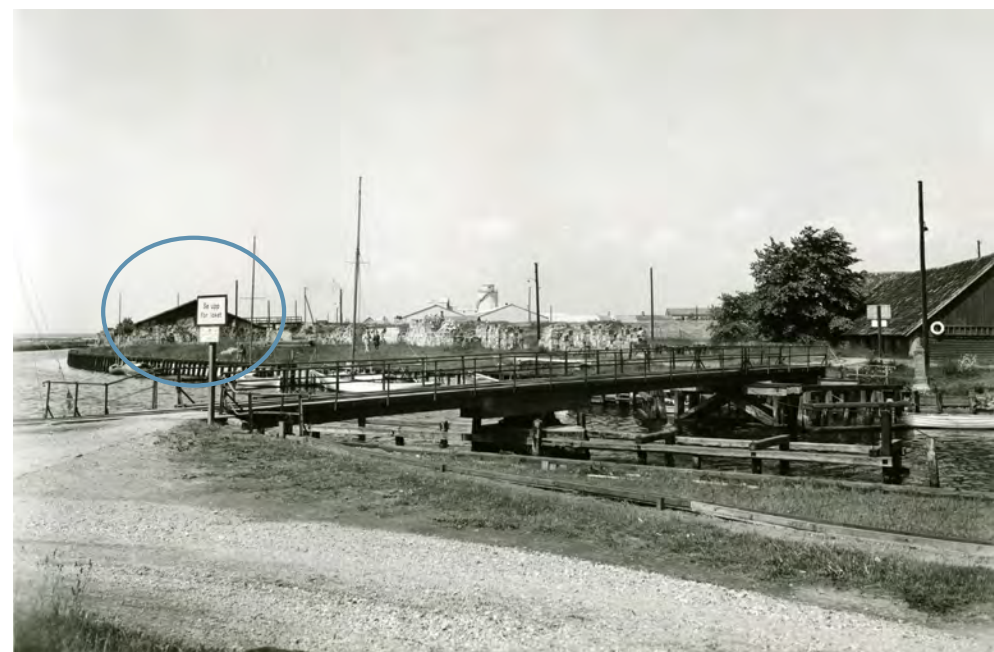
Vad gäller material och kvalitet skriver de att de inte valt det dyraste och inte det bästa. De har i stället valt vad de kallar ”enkelhet”. Grunden är standardbetongplattor, asfalt och grus. Därutöver har de i vissa fall valt att förstärka vissa rum med gatsten och kantsten av både granit och natursten. Vid kajkanten används även trä som material. (Lomma kommun, 2013)

Kajgatan är tänkt som en huvudgata i Lomma hamn. Direkt efter Oscars bro börjar Varvstorget som knyts ihop med Kajgatan. Så här skriver Lomma kommun om torget, (Lomma kommun, 2013)

Lomma kommun (2013) beskriver hur Kajgatan, som de tycker har en attraktiv placering längs med kajen, ska ha som mål att knytas an till vattnet och det marina livet.

Fotografi taget på 1930-talet. Torkladan är då helt gjord i tegel och med tak av eternit, tillskillnad från idag då väggarna består av lecablock.

Fotografi taget 1944. Här syns den gamla bron över till industrihamnen, idag är den utbytt mot ”Oscars bro”. Torkladan syns i bakgrunden. Varvstorget är en gräsmatta och förvaringsplats för material och produkter som ska skeppas vidare för export.

Figur 8: Fotografier på Torkladan. (Lomma museiförening, fotograf okänd). [Fotografi].

4.2 Torkladan idag

I oktober, 2022 brann halva torkladan ner (Amnell, 2024). Branden som var anlagd ödelade den del av ladan som använts av yrkesfiskare. Kvarvarande del användes och används idag av Oscars Varv (ibid.).

Idag, 2024 finns väggar av lecablock kvar längs alla sidor, utom ena kortsidan. Originaltegelpelare från tiden som torklada för Kockums tegelbruk finns kvar runt hela byggnaden. Delen som brann saknar helt innanmäte, enbart ytterväggar och tegelpelare finns kvar. Men för den halvan av byggnaden som klarat sig finns takstolar i trä kvar från förr. Eternittak från Skandinaviska Eternit Ab finns kvar, men på vissa ställen är den utbytt mot nytt plåttak, vilket gjordes efter branden. Inga inre väggar finns i Oscars varv, lokalen består av ett stort öppet rum som används till båtvarvet. Fotografier på Torkladan så som den ser ut idag går att se i *figur: 9*.

Torkladan ägs av Lomma kommun (Amnell, 2022).

Ägaren som driver Oscars varv har kontrakt till och med 2026 (Amnell, 2024). Efter att kontraktet löper ut, planeras att byggnaden ska rivas och platsen kommer användas i annat syfte enligt lokalpolitiker Charlott Enocson (Amnell, 2024).

På östra gaveln finns en skylt där det står ”Sveriges första cementfabrik uppfördes på denna plats år 1872 och var i drift till år 1905”. Skylten hör enligt Håkansson (2011) inte till byggnaden utan flyttades från ett skorstensfundament, efter det att fundamentet revs. Håkanssons information styrks av Åberg (1972) som också han menar att minnestavlan förr satt på en skorsten som tillhörde cementfabriken.

Figur 9: Torkladan 2024. Bilder på hur Torkladan ser ut idag, både invändigt och utvändigt. Växter har spritt sig och börjat gro i den nedbrunna delen. Tegelpelarna är intakta.

Här syns de gamla takstolarna, att väggarna nu mera är gjorda av lecablock, att tegelpelarna även syns invändigt.

Fotografier Linn Klaar Stenberg.

5. Lera i Lomma och dess betydelse för orten

Lera är det material som används vid framställning av tegel (Kjaerran, 1995) och av cement (Åberg, 1972). Enligt Martin Kjaerran (1995) fanns i Skåne två olika sorters leror, vilka båda användes för att tillverka tegel: skifferlera och ishavslera. Den vanligaste lera som användes var ishavslera, som avlagras i vatten. Det är också den lera som det fanns stora mängder av i Lomma. Det fanns ett djupt lager av lera på en stor yta och av god kvalitet för att kunna tillverka tegel. Lera var av bra kvalitet både för tegel och cementtillverkning. (Kjaerran, 1995)

5.1 Det gula teglet

Teglet som tillverkades i Lomma hade en säregen gul färg (Wrede, 2017), se *figur: 10*. Wrede (2017) skriver så här om teglet:

”Det är kalken i lera som ger Lommateglet dess karakteristiska, gula färg. Orenheten i lera och ojäm bränning skapar färgskiftningar...” (Wrede, 2017, s. 28).

Andersson et al. (1979) skriver att den gula färgen kommer sig av att lera innehåller en liten del järn och en större del kalk. Martin Kjaerran (1995) nämner att beroende på vilken lera som används blir färgen olika efter bränning. Han, liksom Andersson et al. (1979) skriver att det beror just på mängden kalk och järn som lera innehåller. Kjaerran (1995) skriver att ifall det skulle vara tvärt om, alltså stor mängd järn och liten mängd kalk i lera, så skulle den i stället bli rödaktig. Även Lomma kommun (2020) nämner teglet. De skriver att det gula teglet som är karaktäriserande för Lommas tegelbruksindustri går att se på flertalet hus i Lomma idag, se *figur: 11–13*. De nämner att Vinstorpsskolan och Pilängsskolan är byggda i detta tegel.

Figur 10: Det gula Lomma teglet, 2024. Detaljer från tegelpelarna från Torkladan. Fotografier Linn Klaar Stenberg.

Figur 11: Folkets Hus i Lomma, byggt i det karaktäristiska gula teglet från Kockums tegelfabrik. Fotografi Linn Klaar Stenberg.

Figur 12: Det gula teglet pryder flertalet hus på Strandvägen i Lomma än idag. Fotografi Linn Klaar Stenberg.

Figur 13: Tegelpelare på Torkladan idag. Byggt av Kockums tegel. Fotografier Linn Klaar Stenberg.

Figur 14: Textbubblor där allmänhetens vanligast förekommande svar står skrivet i störst storlek.

7. Analyser

– av Lommas industrihistoria, Torkladan och enkätsvaren

Nedan analyseras Lommas industrihistoria i fyra steg enligt DIVE metodiken. Först analyseras Lomma tätorts historiska betydelse, sedan Lommas kulturhistoriska värden och möjligheter, tätt följt av Förvaltning och utveckling av Torkladan och sist sammanfattas svaren från analyserna. Efter dessa analyser, analyseras även enkätsvaren. Alla analyser mynnar ut i vad som är av värde att bevara, synliggöra och utveckla i gestaltningsförslaget.

7.1 Lomma tätorts historiska betydelse, en analys

I Lomma kommuns (2020) översiktsplan står att kommunen anser att de två viktigaste näringarna för kommunen genom tiderna har varit jordbruket och tegelbruken.

Jordbruks- och gårdssamhället har präglat det gamla Lomma. Stora bondgårdar med mycket mark var förr det vanligaste inslaget i Lommas landskapsbild fram till industrialiseringen.

Fiskenäringen har under en lång tid funnits som näring i orten, både före industrialiseringen och parallellt med den.

Industrisamhället i Lomma har varit av betydande karaktär för Lommas utveckling av samhället. Råvaror har funnits i orten, lertag med lera av god kvalitet. Höje å och havet har varit essentiellt för transporter till och från hamnen. Det har möjliggjort för export av produkter både inom Sverige och internationellt. Industrierna har framför allt bidragit med befolkningsökning, arbetstillfällen och möjliggörande för arbete inom kommunen. Industrierna har även påverkat omkringsliggande landskap eftersom en ökad befolkning också kräver fler bostäder. Industrierna har påverkat Lommas utveckling från ett bondesamhälle till ett industrisamhälle med flertalet arbetarbostäder, affärer och verksamheter som gjort att Lomma blivit en fungerande ort att både bo, arbeta och vistas i.

Järnvägen har varit ett annat viktigt inslag i historien. Den har underlättat för industrin genom att varor har kunnat transporteras till och från hamnen i Lomma på ett effektivt sätt.

Stranden, havet och Folkets Hus har varit dragplåster för lediga människor som velat roa sig och där har järnvägen varit en viktig beståndsdel för att möjliggöra detta för boende utanför Lomma.

7.2 Lommas kulturhistoriska värden och möjligheter, en analys

I Lomma hamn har tre fabriker avlöst varandra genom historien. Dessa tre fabriker har legat på samma plats och tagit över lokaler från varandra i och med att företagen avvecklats och nya startats. Kockums tegelbruk var den första fabriken i hamnen, den startade år 1854 (Andersson et al. 1979), därefter tog Skånska Cement AB över år 1872 (Åberg, 1972) och efter det Skandinaviska Eternit AB år 1906 (Håkansson, 2011). Se *figur: 15* för placering av de tre verksamheterna i Lomma.

Tegel, cement, eternitskiffer och korrugerade plattor har varit de viktigaste material som tillverkats i Lomma från de tongivande fabrikerna i Lommas industriella historia. Det gula teglet som är karaktäriserande för Lommas tegeltillverkning syns än idag på byggnader runt om i Lomma. Framför allt går det att se på Strandvägen där många av de första arbetarbostäderna blev uppförda till förmån för de som arbetade på Kockums tegelbruk.

Skånska Cement AB var först ut i Sverige med att göra cement. Eternitplattor från Skandinaviska Eternit AB finns kvar som takmaterial på vissa byggnader, bland annat på torkladan i Lomma hamn och på flertalet hus vid Strandvägen.

I hamnen finns idag en byggnad kvar som använts av alla tre företagen, Torkladan.

Torkladan ligger i anslutning till Varvstorget, en plats som idag är en parkering och för att ta upp och i båtar ur Höje å. Historiskt har Varvstorget varit den första plats som arbetarna kommer till efter att ha tagit sig över bron från andra sidan Höje å. Än idag är det, det första vi möts av när vi gått över Oscars bro med Lomma centrum och biblioteket i ryggen. Torkladan och Varvstorget har tillsammans stor potential för att bevara, utveckla och synliggöra både materiella och immateriella kulturarv från Lommas tid som industriort. Genom att rematerialisera både byggnaden och torget skulle det kunna bidra med djupare förankring i Lommas historia, ge Lomma en tydligare identitet och skapa en användbar plats för människor idag och för framtiden.

7.3 Förvaltning och utveckling av torkladan, en analys

Eftersom nästan alla av Lomma industrier har rivits finns bara ett fåtal kulturhistorisk värdefulla byggnader kvar som berättar om Lommas industrihistoria. Torkladan blir i det här fallet av stor vikt för att representera Lommas industrihistoria i en ort som nästintill byggt bort stora delar av sitt historiska arv.

Eftersom Torkladan har huserat Kockums tegelbruk, Skånska Cement AB och Skandinaviska Eternit AB, ryms ett stort immateriellt kulturarv där. Alla de arbetare som verkat i industrierna. De som kämpat dag ut och dag in. De som fått sätta livet till för att ingen visste hur farligt det var med asbest. Generationer av arbetare och deras historier kan få komma till tals. De historier som annars får väldigt lite plats i historieböckerna och som ofta både väljs och glöms bort.

Ett samspel mellan det materiella och det immateriella arvet blir viktiga byggstenar för utvecklingen av Torkladan och Varvstorget i framtiden.

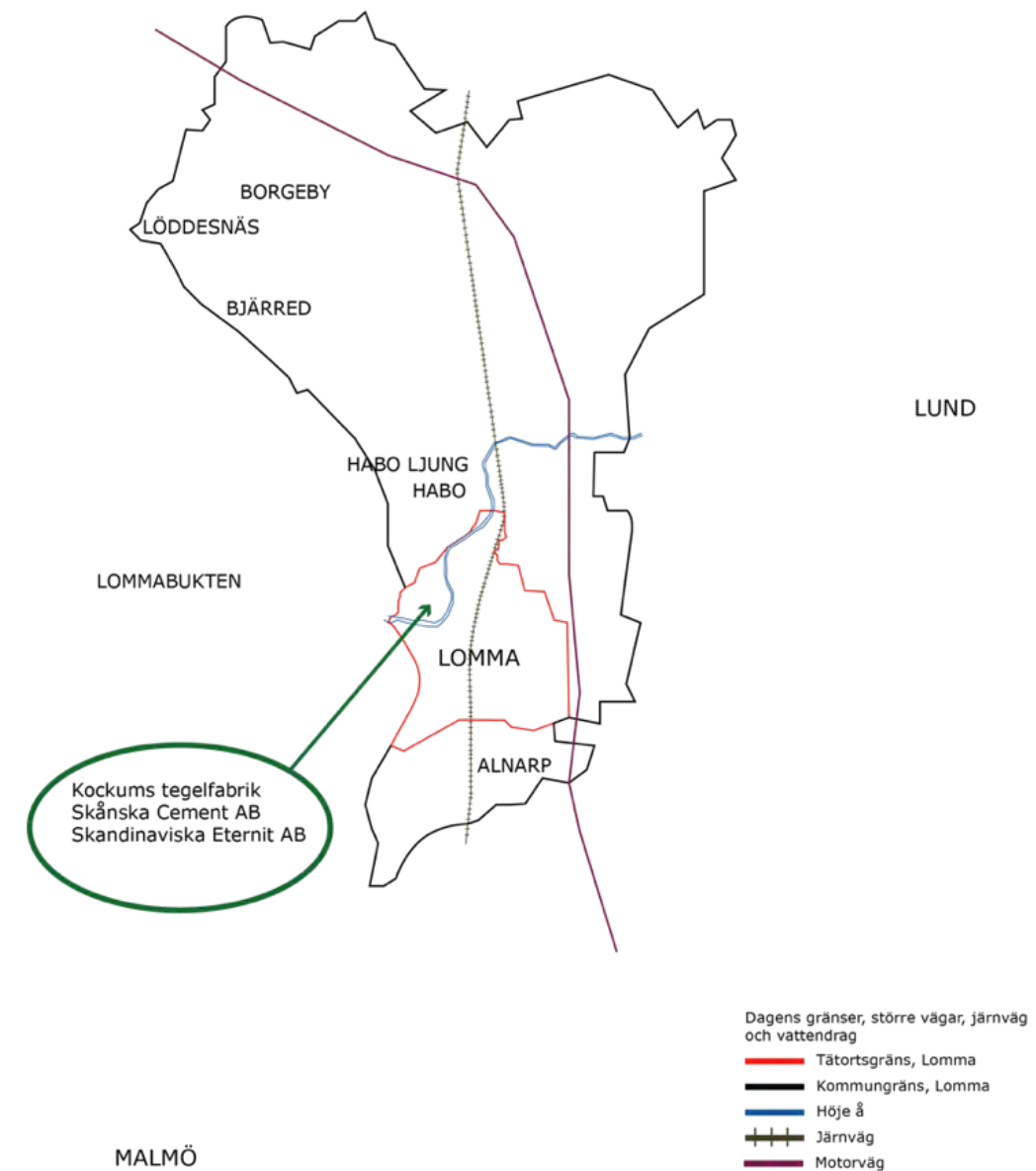
Utvecklingen bör ske på ett sådant sätt att den kan blicka bakåt men samtidigt framåt vad gäller användning, funktion och hållbarhet. Dels genom återbruk, dels genom väl genomtänkt design som bör hålla långt in i framtiden. Det gäller också att på ett estetiskt sätt bevara, synliggöra och utveckla kulturarvet genom gestaltning för att kunna förmedla historia, känslor, form, funktion och design.

7.4 Sammanfattning av historiska analyser

Lomma har utvecklats mycket genom historien. Nya områden har byggts, andra har rivits. Människor avlöser varandra, generation efter generation. Tillsammans skapas Lomma, för dem som bor här nu och för dem som kommer leva här i framtiden.

Torkladan och Varvstorget kan bli en viktig pusselbit som behövs för att skapa gemenskap och identitet förankrad i Lommas industrihistoria. Dels med koppling till de som levde här förr, till de som lever här idag och till de som kommer leva här i framtiden. Platsen och byggnaden kan genom varsam rematerialisering och fysisk gestaltning knyta ihop generationer och skapa ett starkare historiskt band. Vi kan kalla det ett känslopaketer. Paketet är laddat med ett flertal känslor som besökarna har möjlighet att uppleva genom interaktion med platsen och byggnaden. Genom design kan Lommas historia upplevas på ett känslomässigt plan. Upplevelsen samt känslorna kommer vara helt besökarens egna, egna minnen som blandas med vad personen ser och känner på platsen. Detta gör att upplevelsen av kulturarv blir unik för var och en som besöker området. Vad som är kulturarv för dig behöver inte upplevas likadant för mig. Men genom design skapas förutsättningar för alla att ta del utav, ett av Lommas stora industriella kulturarv.

När dessa känslor skapas, skapas också nya minnen och nya tankar. Det kan vi kalla för tillhörighets- och identitetsskapande. Vi binder samman en plats och en byggnad med materiella och immateriella upplevelser. Vilket är precis vad som kommer tas med in i gestaltungsförslaget. Känslopaketer blir en grund att bygga vidare på och en målbild för gestaltningen. Fabriksarbetarna, deras hårda och slitsamma arbete och de sjukdomar som drabbade dem blir de immateriella arv kommer vidare utvecklas i gestaltningen. Att rematerialisera Torkladan och Varvstorget genom materiell och immateriell förankring i Lommas industrihistoria och där främst de tre fabrikerna, Kockums tegelfabrik, Skånska Cement AB och Skandinaviska Eternit AB:s historia kommer ligga som grund för gestaltningen.

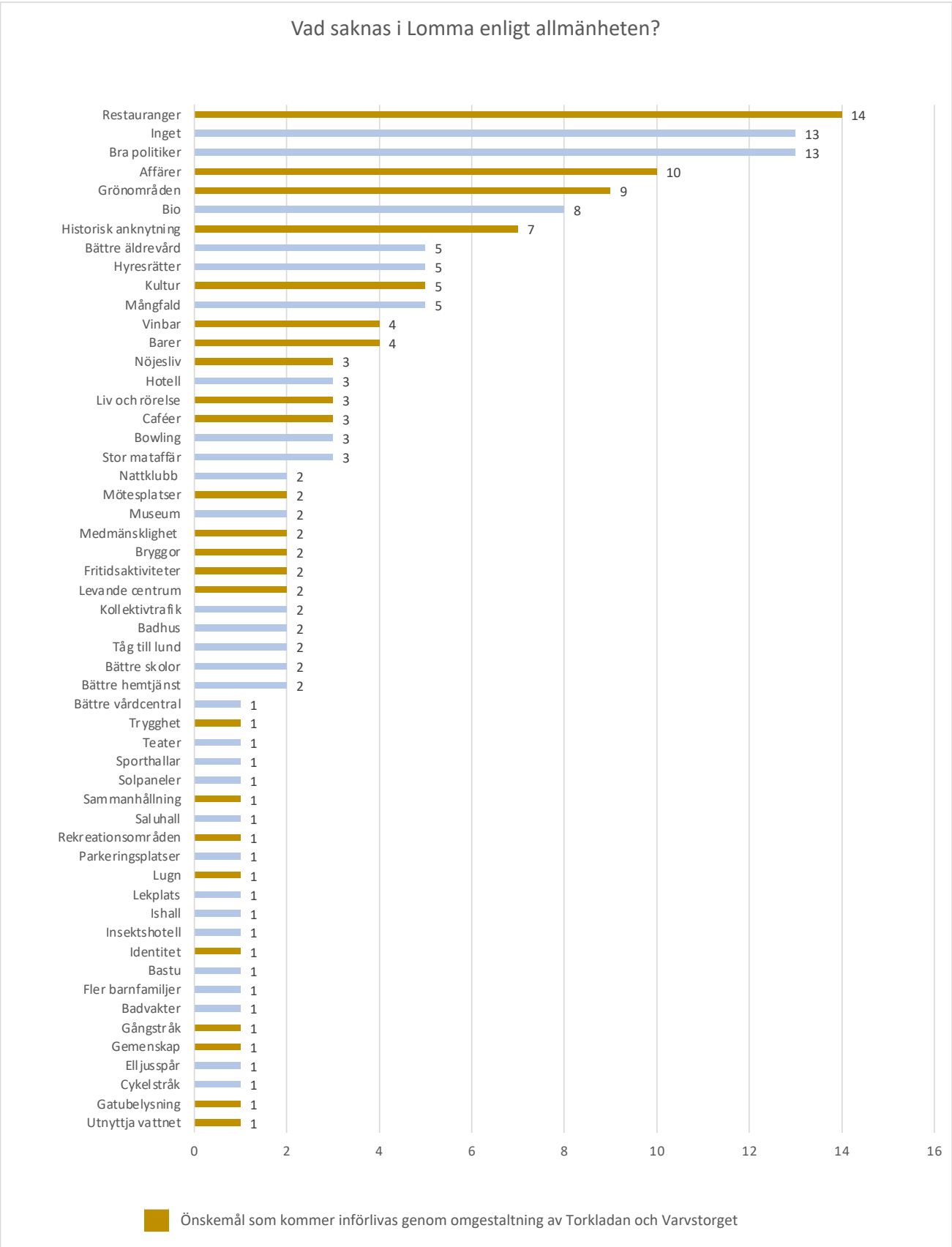
Figur 15: Karta som visar att Kockums tegelfabrik, Skånska Cement AB och Skandinaviska Eternit AB har legat på samma plats i Lomma. Karta skapad av Linn Klaar Stenberg.

7.5 Analys och slutsatser av enkätsvaren från allmänheten

Utifrån de svar som analyserats från enkäten blir det tydligt att Torkladan har stor betydelse för allmänheten och blir därför ett starkt incitament på att den ska bevaras. Att allmänheten nämner tegelbruket, cementfabriken och eternitfabriken som några av de främsta kulturarv som Lomma har bekräftar där med tidigare resultat från analyserna av Lommas historia, Torkladan och Varvstorget: nämligen att dessa tre fabriker har betytt och betyder mycket för orten både förr och idag. I enkäten svarade flera att havet var något av det som var bäst med Lomma idag. Att identitetsskapande och förankring till historien saknas, svarade även några. Utifrån allmänhetens svar över vad de saknar i Lomma finns en rad aspekter som går att ta med sig in i gestaltningen, se *Figur 16*. Det kan konstateras att restauranger är den funktion som flest personer längtar efter. Grönområden står också högt upp på allmänhetens önskelista.

Genom att binda ihop Varvstorget med Torkladan genom fysisk gestaltning kan både grönområde och restaurang/nöjesliv införlivas och samspela på platsen. Platsen kan bli en knypunkt och mötesplats som bäddar för gemenskap och umgänge, vilket allmänheten efterfrågar.

Den historiska förankringen är viktig för allmänheten något som kommer att tas hänsyn till genom att varsamt återanvända material från platsen och byggnaden, samtidigt som nya material inkorporeras skapas en plats och en byggnad som tar hänsyn till Lommas industrihistoria samtidigt som den införlivar dagens och framtidens behov.

Figur 16: Sammanställning av enkätsvar för frågan "Vad saknas i Lomma idag?" Se bilaga 1 för fullständiga svar. Av Linn Klaar Stenberg.

8. Gestaltning

Del 1 – referensprojekt och platsanalyser

Gestaltungsarbetet rematerialiserar det materiella och immateriella kulturarvet från industrihamnen i Lomma. För att tydliggöra vad som menas med att *rematerialisera* kommer nedan en förklaring.

Nationalencyklopedins (u.å., e.) förklaring till betydelsen av ordet *materialisera* är att 'förkroppsliga' eller att 'ge en konkret gestalt'. *Rematerialisera* i sin tur betyder enligt Svenska Akademiens Ordbok (2024) att 'åter materialisera'. Ordet används därför i kommande gestaltungsförslag som ett sätt förklara ett återskapande av det arv från förr som platsen (Varvstorget) och byggnaden (torkladan) besitter, både materiella och immateriella arv.

Cirkularitet, återbruk och hållbar utveckling är av vikt för arbetet och blir ett naturligt led i att rematerialisera Torkladan och Varvstorget.

Sveriges Arkitekters Akademi för Landskapsarkitektur (2024) skriver i *Cirkulärt byggande, 8 exempel som driver förändring*, om hur platsen med dess förutsättningar är viktiga i byggprocessen för att kunna gestalta på ett sätt där återbruk och bevarande av platsens kvaliteter kan ske.

Boverket (2023) skriver:

”Grunden för både cirkularitet och gestaltad livsmiljö är att ta tillvara det befintliga, från miljöer, kvarter och byggnader, till enskilda material” (Boverket, 2023).

Boverket (2023) menar att genom en mer cirkulär bygg- och arbetsprocess där återbruk av material, växter, byggnader med mera används, kan bygg- och fastighetsbranschen minska sitt klimatavtryck. Återbruk, cirkularitet, kulturarv och design bör vara tätt sammankopplade element för att skapa långsiktiga och hållbara miljöer för människor i dagens samhälle (ibid.). Genom att arbeta för ett cirkulärt byggande där platsen står i fokus med dess förutsättningar kan enligt Mareld Landskapsarkitekter (2023) klimatavtrycken minskas. De menar att återbruk av material är en viktig del i det cirkulära byggandet och att använda sig av växter som redan finns på platsen kan också vara en viktig del i arbetsprocessen. Boverket (2023) påpekar att den ekonomiska vinningen i byggprocesser inte ska få stå över hållbara val och det finns en långsiktig ekonomisk fördel av att välja kvalitet framför billigare alternativ. Sveriges Arkitekters Akademi för Landskapsarkitektur (2024) påpekar vikten av att kunna reparera och omvandla de material vi idag använder oss av när de i framtiden behöver rustas upp eller bytas ut, detta för att minska slit- och slängsamhället och därmed skapa en mer hållbar utveckling i samhället. Något som Mareld Landskapsarkitekter (2023) också trycker på när de skriver om vikten av att arbeta med hållbar design. De menar att design som ska fungera under en lång tid, kräver material av sådan kvalitet att de i ett senare skede ska kunna göras om eller förändras för en ny användning i framtiden (ibid.). Därför kommer återbruk av material och växter vara en självklarhet att ta vidare in i gestaltungsförslaget, se *figur: 17*.

ÅTERBRUK AV MATERIAL OCH VÄXTER FRÅN TORKLADAN OCH VARVSTORGET

Fundament till båtvarvet sparas.

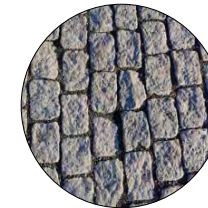
Växter och asfalt i den nedbrunna delen av Torkladan sparas.

Alla tegelfundament som är placerade runt hela Torkladan sparas och behålls på samma plats.

Takstolar inne i den bevarade delen av Torkladan (Oscars varv) sparas.

Den smågatsten som idag används som markmaterial till en stor del av Varvstorget kommer återanvändas i gestaltningen av Varvstorget.

Figur 17: Fotografier av Linn Klaar Stenberg.

8.1 Referensprojekt

Två referensprojekt har legat som grund för inspiration till gestaltningsarbetet. Det ena är *Tiers Paysage Jardin* av Gilles Clément, (se figur: 18–19), vilket är beläget i Frankrike och det andra är landskapsarkitektfirman BOGL som har omgestaltat ett gångstråk med tillhörande byggnader i staden Thisted i Danmark, se figur: 20.

Gilles Clément är en fransk landskapsarkitekt som skapat trädgården *Tiers Paysage Jardin* på en övergiven plats i staden Saint-Nazaire (Landezine, u.å.). Hamnstaden är belägen i nordvästra Frankrike, vid atlantkusten, nära gränsen till Bretagne (Nationalencyklopedin, u.å. b). Flyg- och varvsindustrin är viktig för staden idag, men mycket av staden förstördes under andra världskriget, då staden bombades av England (Nationalencyklopedin, u.å. b). Gilles Cléments trädgård är belägen på en övergiven plats vid hamnen i Saint-Nazaire (Landezine, u.å.). Efter att tidigare ha varit en karg plats, har nu växter börjat gro. Vissa växter har Clément planterat in på platsen, andra har spritts dit på naturlig väg (ibid). Växterna tillåts utvecklas över tid, vilket bland annat sker genom att de på olika sätt självsår sig (ibid).

Det andra referensprojektet är *Passage* av BOGL landskapsarkitektfirma. BOGL (u.å.) har omgestaltat en plats i staden Thisted som ligger i nord västra Danmark. Platsen som ligger vid en fjord blev klar 2022 (ibis.). Gestaltningen är förankrad i stadens historia som handelsstad med sjöfart, men som de själva säger fångar den också upp dagens behov (ibid.). Det har gjorts genom att aktivera och involvera allmänheten, dels genom workshops, dels genom möten och intervjuer (Landezine, 2024).

BOGL (u.å.) har valt att öppna upp och göra en passage mellan gamla gränder som tidigare varit stängd för allmänheten. Landezine (2024) förklarar att BOGL rekonstruerar ett historiskt stråk på nytt. BOGL (u.å.) nämner att lokala material och det kulturhistoriska arvet har varit viktigt att förankra i gestaltningen.

Smedjan som är gestaltningens huvuddel är liksom Torkladan den enda bevarade av sitt slag i staden (BOGL, u.å.). BOGL har valt att bygga ett glasat tak ovanpå Smedjan, vilket skapar rymd och ger ljus till platsen. Smedjan har blivit ett offentligt rum i staden och har öppnats upp för allmänheten. De beskriver rummet som multifunktionellt, vilket betyder att utrymmet kan användas till olika ändamål, så som loppmarknader, för pop-up butiker, caféer, konserter med mera (BOGL, u.å.).

8.1.1 Sammanfattning av referensprojekt och vad som tas vidare in i gestaltningen

Torkladans ruin har en hel del likheter med Cléments trädgård. Växtlighet har börjat växa upp mellan asfalten och det råa, industriella arvet möter de mjuka växterna med dess livskraft och vilja till att ta över en annars bortglömd plats. Clément använder platsens befintliga struktur och förädlar den med växtlighet, något som är överförbart till torkladans ruin. Gilles Clément har adderat ett tunt jordlager för att växterna ska kunna gro bättre (Landezine, u.å.).

Det finns flera likheter mellan BOGLs *Passage* och Torkladan/Varvstorget. *Passagen* har en historisk byggnad bevarad, Smedjan, på samma sätt som att Torkladan är den enda bevarade byggnaden från Lommas industrier vid hamnen. Båda orterna ligger vid vattnet och har en historia där vattnet har varit viktigt. Smedjans utformning och funktion kommer ligga till grund och som inspiration till den nedbrunna delen av Torkladan.

Figur 18: Detalj 1 från "Tiers Paysage Jardin", skapad av Gilles Clément.

Från Dalbéra, Jean-Pierre. (2013). *Le Jardin des Orpins et des Graminées (Estuaire, St-Nazaire)* (7716925034).jpg. [Fotografi]. File Upload Bot (Magnus Manske).
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_Jardin_des_Orpins_et_des_Graminées_%28Estuaire,_St-Nazaire%29_%287716925034%29.jpg

Figur 19: Detalj 2 från "Tiers Paysage Jardin", skapad av Gilles Clément.

Från Dalbéra, Jean-Pierre. (2013). *Le Jardin des Orpins et des Graminées (Estuaire, St-Nazaire)* (7716935300).jpg. [Fotografi]. File Upload Bot (Magnus Manske).
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_Jardin_des_Orpins_et_des_Graminées_%28Estuaire,_St-Nazaire%29_%287716935300%29.jpg

Figur 20: Smedjan i BOGLs gestaltning "Passage".

8.2 Platsanalyser – Torkladan och Varvstorget

Analysen vad gäller det materiella arvet, en solstudie, platsanalyser av befintlig grönstruktur, befintliga vägar, barriärer för fotgängare och var verksamheter finns idag har gjorts (se denna och kommande sida). Flera materiella arv går att bygga vidare på och ta med i gestaltungsförslaget, se nedan.

DET MATERIELLA ARVET

- FRÅN TEGELFABRIKEN, CEMENTFABRIKEN OCH ETERNITFABRIKEN

Lera
Användes både vid framställning av tegel och cement

Eternittak från Skandinaviska Eternit AB ligger som tak på Torkladan idag.

Flertalet tegelfundament utgör en del av Torkladan och har funnits där sedan byggnaden uppfördes.

Takstolar finns kvar inne i Torkladan.

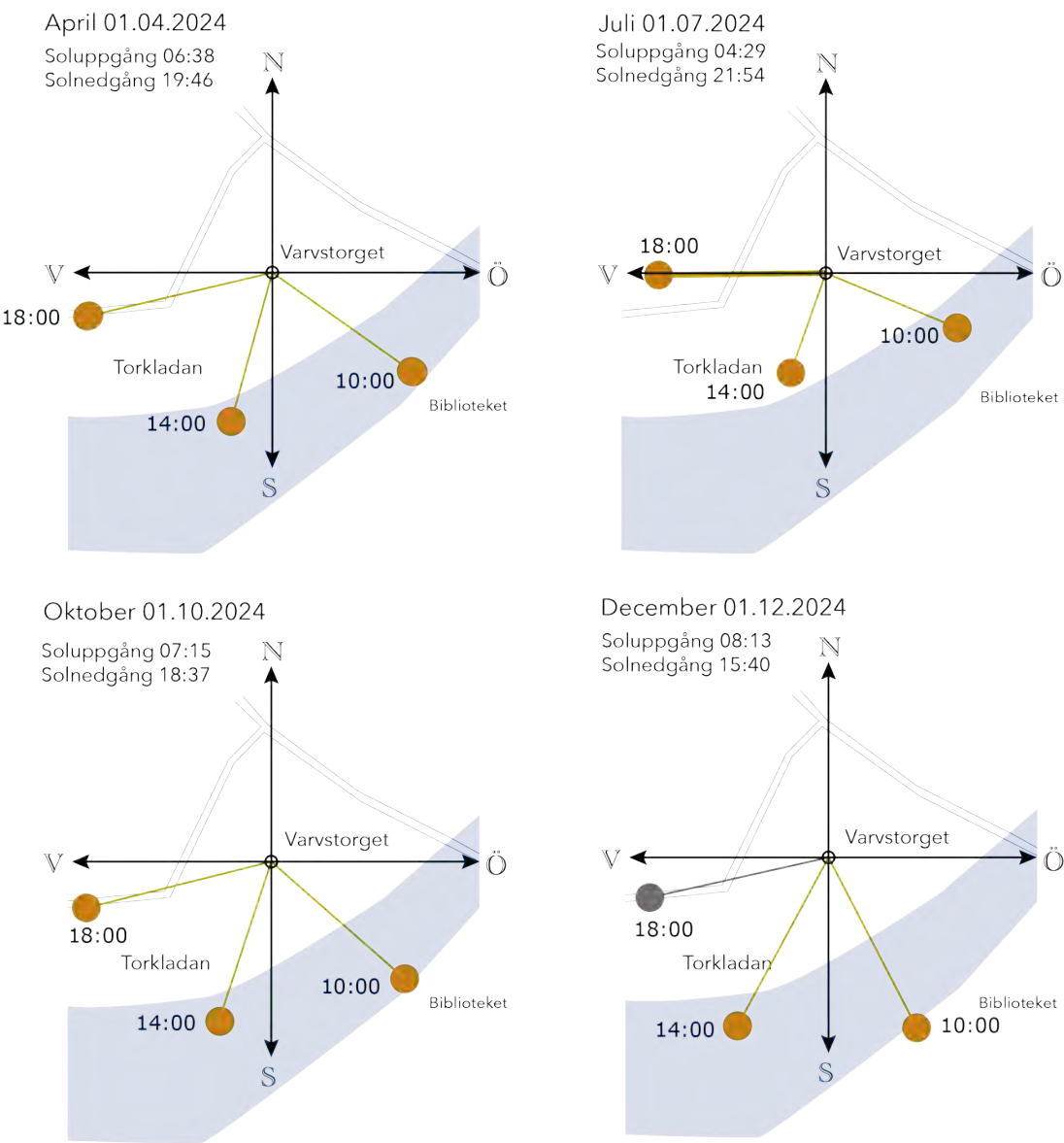

Minnesmärke från Skånska Cement AB finns bevarad på Torkladans ena kortsida.

Figur 21: Fotografier av Linn Klaar Stenberg.

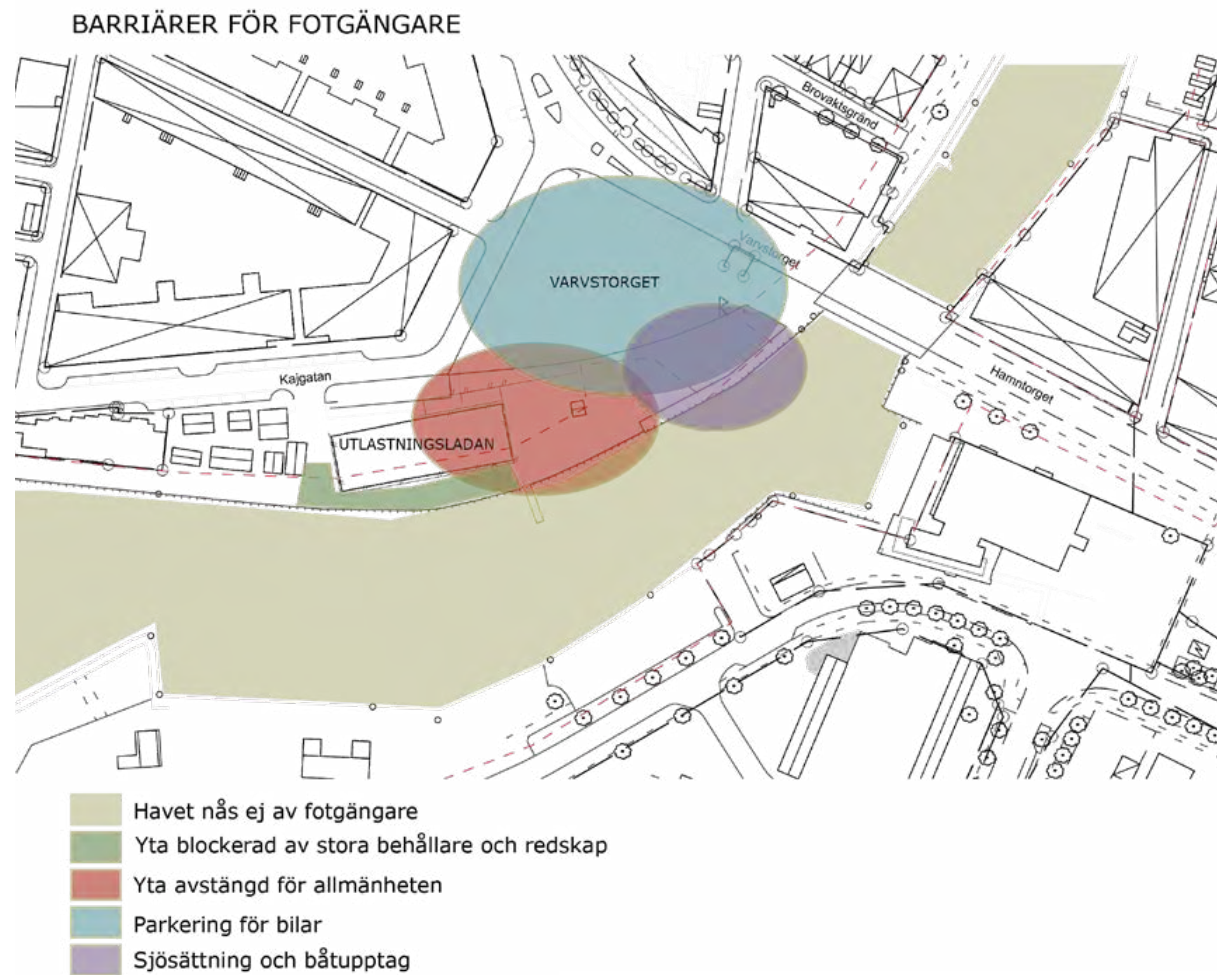
Utifrån solstudien har information om var solen lyser på Varvstorget och Torkladan och när den går upp respektive ner under året inhämtats. Det möjliggör för att anpassa var sittplatser och promenadstråk ska placeras i gestaltungsförslaget.

SOLSTUDIE ÖVER TORKLADAN OCH VARVSTORGET

Figur 22: Solstudie som visar hur solen rör sig under dygnet och hur detta förändras under året. Solstudie gjord av Linn Klaar Stenberg.

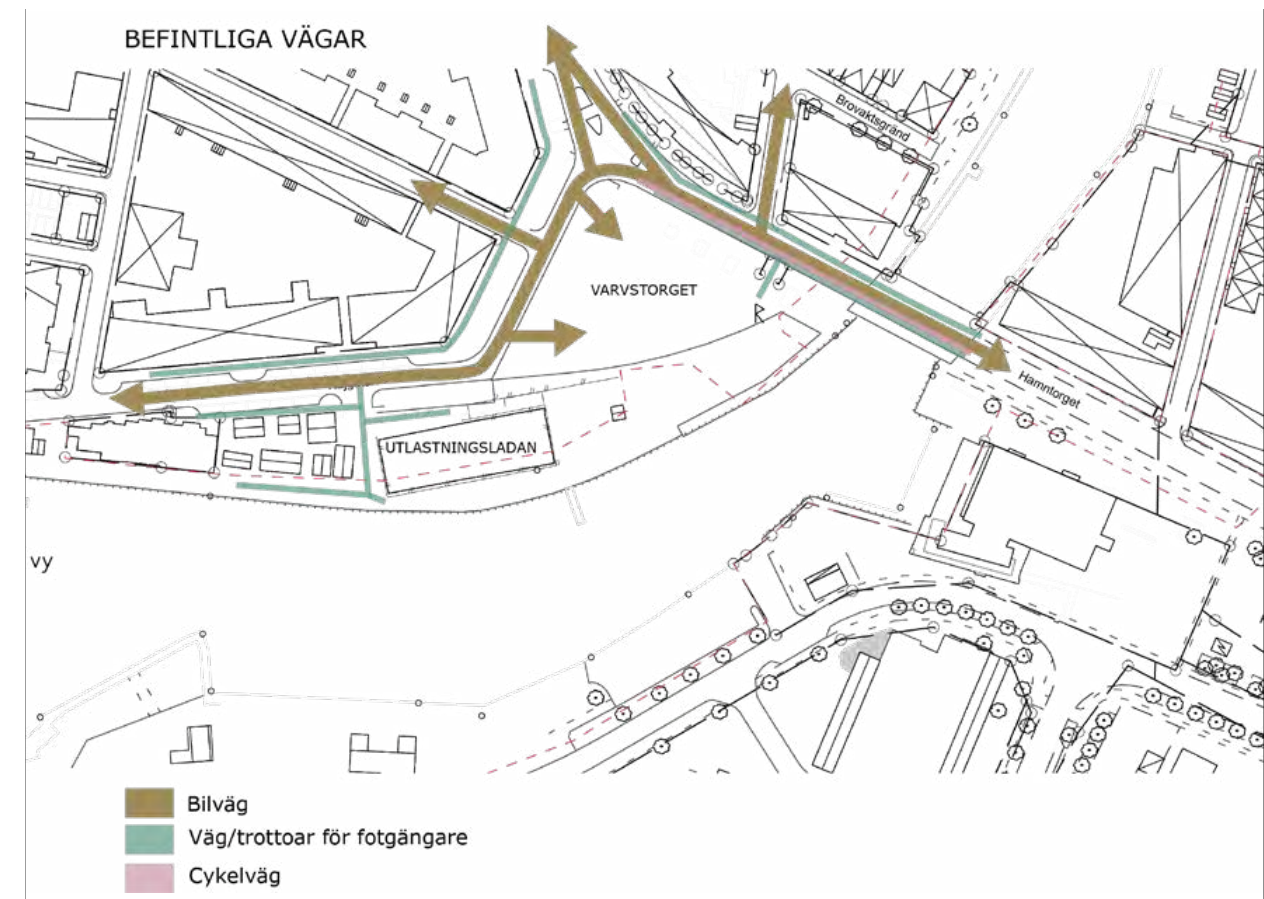
Platsanalyser – Torkladan och Varvstorget idag

Figur 23: Analys gjord av Linn Klaar Stenberg.

Från de fyra platsanalyserna (analys av befintlig grönsstruktur, befintliga vägar, barriärer för fotgängare och verksamheters placering och funktioner) blir det tydligt att platsen och byggnaden inte är anpassad för allmänheten.

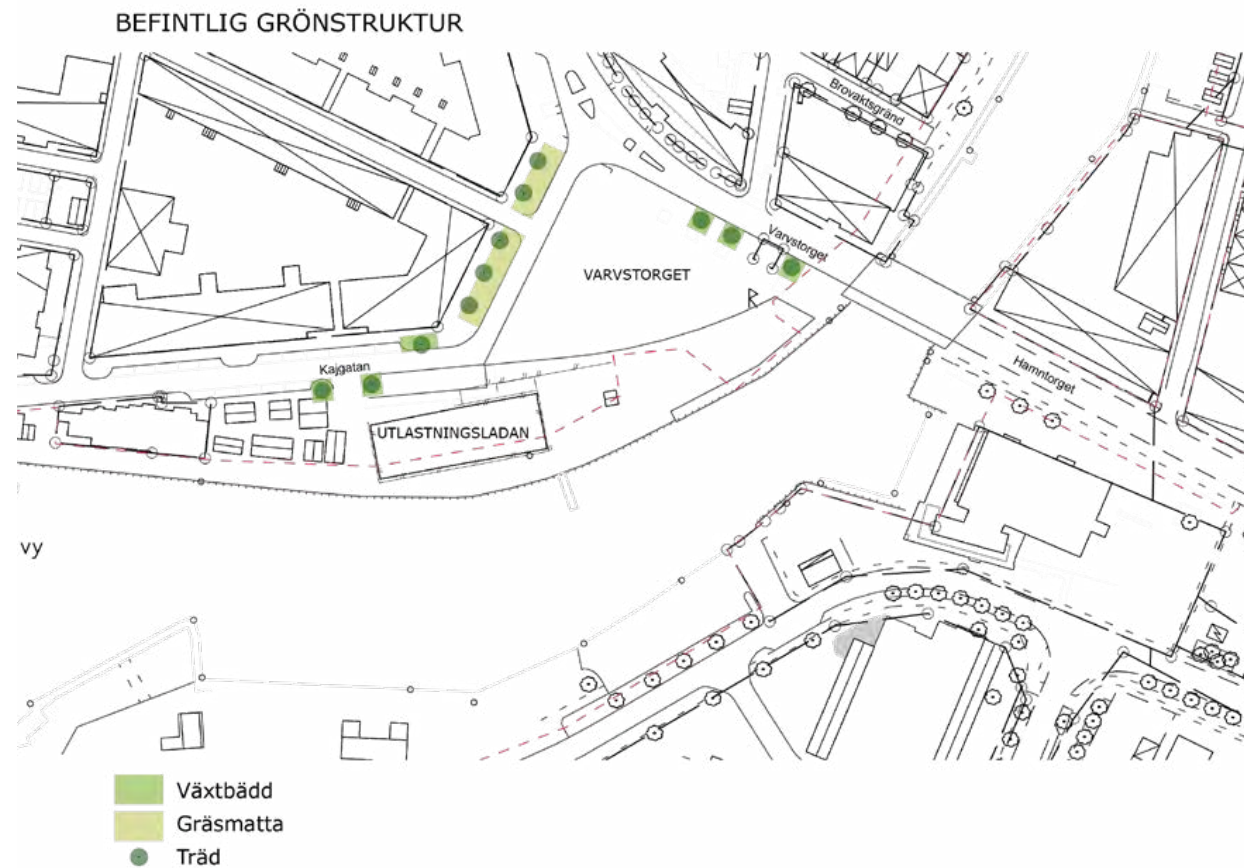
Det finns barriärer som gör att vissa delar av platsen är helt avstängda, det finns ingen koppling till Höje å och havet från Torkladan och Varvstorget då ytan antingen är avstängd för allmänheten, blockerad av behållare och redskap eller av båtcranen och båtar som ibland tas i och upp ur vattnet. Parkeringen som idag täcker nästan hela Varvstorget blir också den en stor barriär för fotgängare, då det inte går att röra sig obehindrat på platsen.

Figur 24: Analys gjord av Linn Klaar Stenberg.

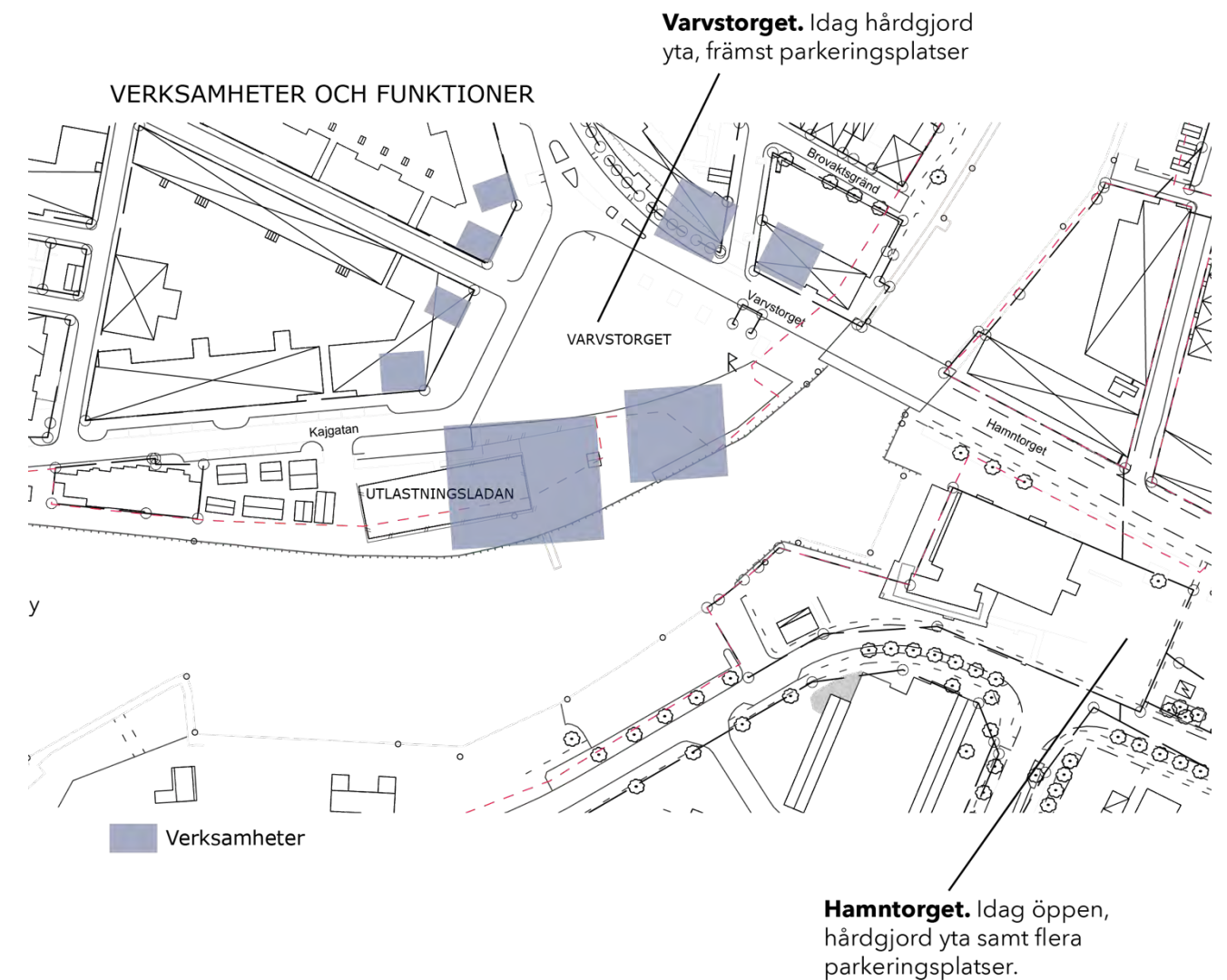
De vägar som finns idag leder framför allt runt utsidan av Varvstorget och Torkladan men inga gångstråk finns som leder in till platsen och byggnaden.

Platsanalyser – Torkladan och Varvstorget idag

Figur 25: Analys gjord av Linn Klaar Stenberg.

Avsaknaden av grönstruktur blir tydlig i analysen. Enbart ett par träd med tillhörande små växtbäddar finns. Större delen av området är utan växter.

Figur 26: Analys gjord av Linn Klaar Stenberg.

En del verksamheter finns runt Varvstorget. Dessa skulle i framtiden kunna gynnas av en omgestaltning av både Varvstorget och Torkladan då fler människor antagligen skulle passera deras butiker. Varvstorget är idag en hårdgjord yta med flertalet parkeringsplatser. Hamntorget som ligger på andra sidan kanalen är också hårdgjort och har även det flertalet parkeringsplatser. De båda torgen fyller liknande funktioner i Lomma idag.

9. Gestaltning

Del 2 - Gestaltningförslag

9.1 Framtidsvision

Varvstorget och torkladan blir den knutpunkt som Lomma har saknat. Restaurang, bar och café samsas i en grön oas mitt i Lomma. Direktkontakt med havet bidrar med förankring på platsen. Dofter av mat, kaffe, sötsaker, blommor och hav blandas, vilket stimulerar våra sinnen.

Torkladan har restaurerats och omgestaltats, se *figur: 34*. Nu finns en restaurang med bar och på dagtid är det ett café och bageri. Torkladan har utökats med en inglasad, växthuslikande övervåning, placerad över den nedbrunna delen av ladan. Platsen under övervåningen, så kallade Ruinen, är en öppen yta som går att använda dygnet runt. Här finns möjlighet att sätta sig och dricka en kopp kaffe och emellanåt används platsen som marknadsplats, då ruinens funktion kan förändras beroende vad för behov som finns.

Varvstorget har blivit ett grönt torg och en mötesplats med sittplatser i sol och i skugga, se *figur: 30*. Det finns stora perennplanteringar som skiftar i struktur, färg och form över säsongen. Ett trädäck har byggts ut mot Höje å och havet, vilket möjliggör för besökarna att verkligen vara nära vattnet, se *figur: 32*.

Tegelpelarna av gult tegel från Kockums tegelbruk är en viktig materiell markör för byggnaden än idag. Platsen och byggnaden har blivit viktiga pusselbitar för Lommas identitet. Genom att varsamt plocka upp och vidareutveckla Lommas industrihistoria och koppla det till platsen skapas en tillhörighet och ett arv som är av högsta vikt för en ort som Lomma där det mesta av historien idag har suddats bort. Främst genom rivningar och exploatering men också på grund av att de som en gång levde och verkade i Lomma under industritiden inte längre finns kvar och kan förmedla sina berättelser. Därför plockas dessa immateriella minnen upp och får nu en fysisk karaktär som alla kan uppleva.

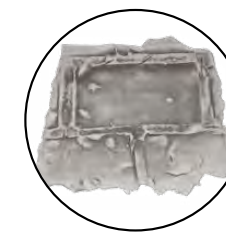
Ett minnesmärke, *Vad ni inte visste*, se *figur: 28* är placerat på en central plats på Varvstorget. En betonggjutning med tre olika skålar, blir en subtil förankring i historien. En av skålarna har ett hål rakt igenom. Den andra har inte det och den tredje har en blank, polerad yta som reflekterar ljus. När det regnar faller vattnet och träffar minnesmärkets skålar på olika sätt. Vattnet blir som tårar. Vissa skålar fylls till brädden för att senare svämma över, andra fylls aldrig, utan ter sig konstant tomma där flödet av tårar aldrig kan överstiga skålens kant. På den tredje glider det bara av utan att stanna. Minnesmärket kopplar an till tegelbruken, skålarna blir en symbol för alla lertäkter som funnits och de rester som finns kvar av dem idag. En symbol över det som var många arbetsplats förr i Lomma, men också en symbol för vad de användes till sedan, soptippar för blandat material, dels från hushållsavfall, dels avfall från fabrikerna. Det blir en symbol för det gömda och för många glömda i Lommas historia. Regndropparna är en symbol för all sorg som var och varannan familj i Lomma fick leva med när deras nära och kära insjuknade efter deras arbete i eternitfabriken och den sorg över att arbetarna inte visste att deras jobb som de utförde var farligt för kroppen och hälsan. Materialvalet, betong kopplar an till cementfabriken.

På torkladans ena sida finns tre fönster av mörkt glas, se *figur: 27*. Fönsterna sträcker sig från marken till taket och är försedda med dubbelt glas med en yta på 10 cm mellan dem. I den ytan finns ett vitt pulverlikande material. Det är olika mängd pulver i varje ruta. Genom vissa av rutorna kan vi se ut, ur andra inte. Asbesten från Eternitfabriken var det som gjorde så många sjuka i Lomma och att andas in dessa små, fina partiklar var flera av arbetarnas vardag och även det som senare tog deras liv. Liknande damm andades cementarbetarna in då de packade färdig cement i tunnor i Lomma hamn. Torkladan och Varvstorget blir en plats för nöje och umgänge. Det blir också en plats som sätter Lomma i en djupare kontext. Som förankrar dig och mig till platsen, både historiskt, i nuet och i framtiden.

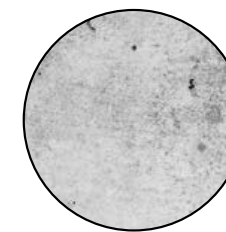
Figur 27: Tre fönster som vetter ut mot Kajgatan är fyllda med olika mängd vitt pulver. Det här är en rematerialisering av det immateriella arvet från asbest- och cementarbetarnas vardag. Det blir en symbol för det damm som arbetarna dagligen andades in.

Illustration av Linn Klaar Stenberg.

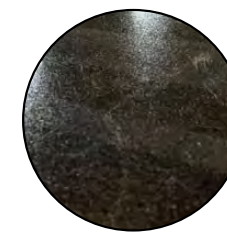

Avtryck

Betong

Polerad diabas

Minnesmärket gjuts i betong och en av skålarna görs i polerad diabas som fästs i betongen. Betong innehåller cement och cement har tillverkats på platsen. Kopplingen till industriarbetarna och platsen förstärks av materialvalet.

En form skapas där insidan är ett avtryck av tegelpelarna på Torkladan. Sedan gjuts betongen i formen och får då ett avtryck som ser ut som tegelpelarnas yta, fast i betong. Avtrycket ser ut som det avtryck som gjorts i lera av författaren, se vänstra cirkeln ovan.

Minnesmärket blir en rematerialisering av tegelpelarna, men på ett nytt sätt och med ett nytt material.

Figur 28: Illustration som visar minnesmärket "Vad ni inte visste". Av: Linn Klaar Stenberg

Fotografierna visar experiment där en prototyp för minnesmärket "Vad ni inte visste" har byggts i lera för att på ett fysiskt sätt hitta sätt att överföra immateriella kulturarv till materiella genom att rematerialisera dem.

Figur 29: Skiss på minnesmärket och över hur vattnet rinner i de olika skålarna. Skissen är byggd i lera. En av skålarna har en mörk, blank och vattenavstötande yta. I en skål tillåts vattnet fyllas upp till brädden och i en av skålarna finns ett hål som går rakt igenom, ner till botten av minnesmärket. I denna sipprar vattnet ut underifrån i stället för att fylla upp skålen.

Experiment och fotografier av Linn Klaar Stenberg

ILLUSTRATIONSPLAN VARVSTORGET OCH TORKLADAN

Figur 30: Illustrationsplan över Torkladan och Varvstorget. Av Linn Klaar Stenberg.

VAD GESTALTNINGSFÖRSLAGET KOMMER ATT BIDRA MED

Gestaltningförslaget utgår från uppsatsens analysresultat. DIVE-analysen, se s. 26–27, enkätstudien, se s. 28 och de platsanalyser som gjorts, se s. 31–33, figur 21–26. Här beskrivs vad gestaltningförslaget kommer bidra med och hur Varvstorget och Torkladan har förändrats efter omgestaltning.

Platsen har fått mer grönska och mer yta för rekreation.

Varvstorget består av flera öppna ytor som möjliggör för möten och spontana aktiviteter.

Tegelpelare sparas runt hela Torkladan.

Den del av Torkladan som brunnit ner har nu blivit en plats som kan användas som uteservering, men kan också göras om till marknadsplats eller användas till annan funktion som det finns behov av.

Befintliga växter och asfalt sparas här.

Hela kajen utnyttjas och inga barriärer finns längre kvar som hindrar människor att röra sig fritt på platsen.

Flera bänkar kommer vara utplacerade på torget och längs kajen. Bänkar både i sol och i skuggigare lägen ska finnas.

Torkladan har blivit restaurang, vin-bar och café. Ladan har utökats med en till våning. Denna är inglasad och besökare kan se ut från alla håll. Det gör att Torkladan och Varvstorget kan upplevas i alla väder. Även dagar då blåsten är stark eller när snön faller ner men du ändå vill njuta av hav och grönska. Här kan besökare följa solens strålar och på eftermiddagen njuta av solnedgången.

Planteringsytorna tar sitt formspråk från de runda tegelfundamenten runt Torkladan.

Smågatsten har sparats från Varvstorget och nu lagts som markmaterial på nytt.

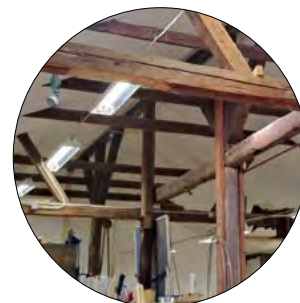
Minnesmärket blir en viktig del av arvet från industriarbetarna.

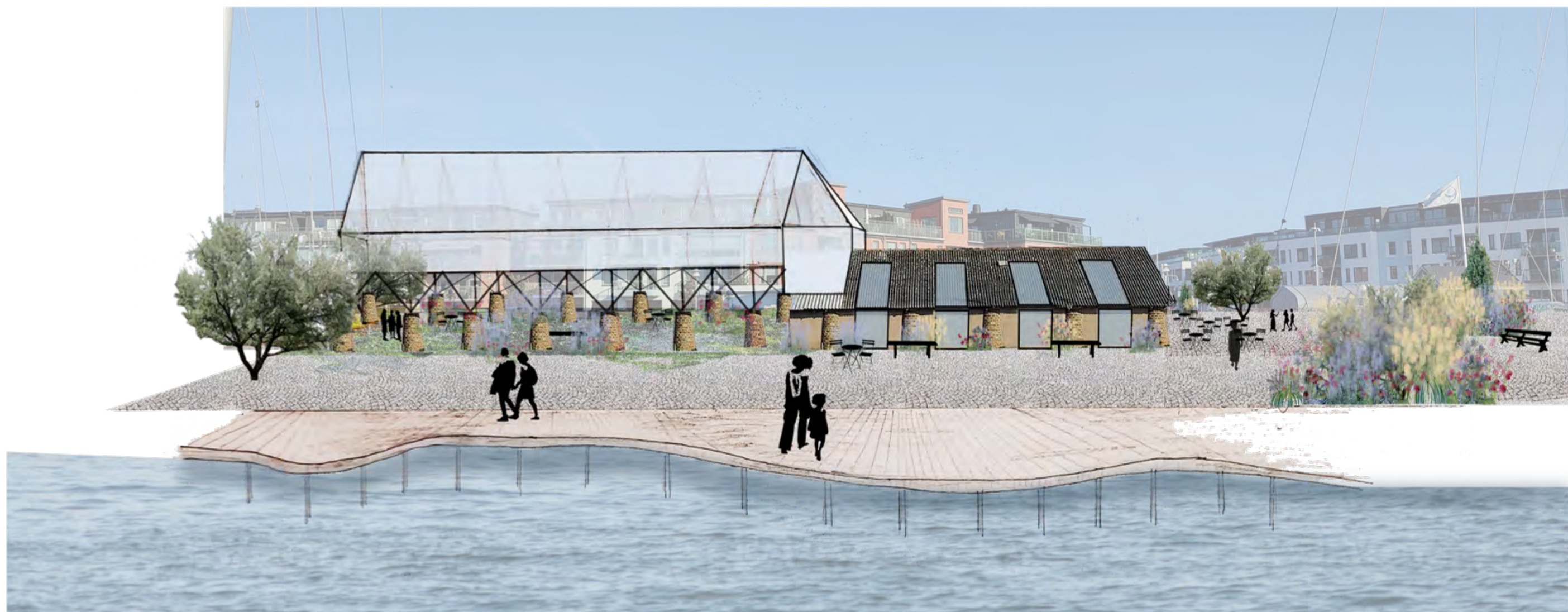
Brygga som möjliggör närhet till havet.

Plats för uteservering

Inne i Torkladan sparas takbjälkar och takstolar.

Rest från båtcran sparas.

Figur 32: Illustration över Torkladan och Varvstorget sedd från motsatt sida hamninloppet. Illustration av Linn Klaar Stenberg.

Genom att ta bort väggarna som omgärdat tegelpelarna på den nedbrunna delen av Torkladan öppnas rummet upp, både mot havet och mot Kajgatan, se *figur: 32 samt figur: 34*. En träbrygga har anlagts, som sträcker sig längs med kajkanten och gör att den yta mellan Torkladan och havet som förr var trång och svåråtkomlig, nu har breddats i och med bryggan och människor kan flanera och utnyttja denna plats till fullo. Bryggan kommer bada i sol under soliga dagar, se *solstudie* s. 31, *figur 22*. En uteservering vid Torkladans ingång finns, så även flertalet bänkar och sittplatser längs med kajen och på Varvstorget. I Torkladan finns en kombinerad restaurang, vinbar och café där du antingen kan sitta i den restaurerade delen av ladan eller i den nya inglasade delen som är placerad ovanför den nedbrunna byggnaden, se *figur: 34*. Du kan också ta med dig en kaffe och något gott ut och sätta dig på torget eller ut med kajen.

Växter har valts både för Varvstorget och för Ruinen, som ska klara viss mån av torka, flera av växterna är salttåliga och klarar vind väl. De är anpassade för stadsmiljö. Inspiration har tagits från Gilles Cléments trädgård *Tiers Paysage Jardin*, se *figur: 18–19*. På samma sätt som Clément låter växter självså sig spontant, tillåts även denna utveckling i det här förslaget. Växternas färgval som går i gula, varma toner, blandat med lila/blåa, ibland lite roströda toner är valda för att harmonisera med det gula teglet på Torkladan.

9.2 Varvstorget

Varvstorget går från en hårdgjord parkeringsplats och båtupptag utan grönska till en prunkande plats där stora perennplanteringar mjukar upp platsens tidigare hårda karaktär. Torget har planteringsbäddar i olika stora, runda former. Formerna efterliknar tegelpelarnas form på Torkladan, se *figur: 21*. Markmaterialet är återbrukad smågatsten som tidigare varit på torget men som nu brutits upp och fått en mer dynamisk form då planteringsbäddarna tillkommit.

Träd och buskar sätts ut som solitärer. Japansk zelkova, blir med tiden ett stort träd som växer relativt snabbt (Sjöman och Slagstedt, 2015). Ett almliknande träd som kräver sin plats och som ger skugga, skuggan blir inte är helt kompakt, utan viss mängd ljus kommer sippra igenom (ibid.). Detta kommer göra trädet väl passande för Varvstorget, då det kommer ge både karaktär och välbehövlig skugga på platsen.

Smalbladig silverbuske och perukbuske planteras både i den hårdgjorda ytan och i planteringsbäddarna. Pelarformad en ('Vemboö', E) planteras i planteringsbäddarna och kommer med tiden att växa sig mycket högre än perenner och lökar. Formen är likande den som tegelpelarna har på Torkladan. Perenner och lökar skapar tillsammans en böljande växtbädd där tre sorters gräs i olika höjder blandas med gula/orange gyllenröllika och med mer strikt rysk martorn. Den skira brudslöjan blir som ett hav av små vita blommor som höjer sig ovan andra växter. Blodnäva och kantnepeta agerar marktäckare. Gul lejonsvans med sina runda former kastar även dem en blink till tegelpelarnas form.

9.2.1 Växtval för Varvstorget och schema över när växterna blommar.

		VINTER		VÅR			SOMMAR			HÖST				
		J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	
Träd														
Zelkova serrata	japansk zelkova													
Buske														
Cotinus coggygria	perukbuske													
Cytisus × praecox	vårginst													
Elaeagnus angustifolia	smalbladig silverbuske													
Juniperus communis 'Vemboö' E	en 'Vemboö' E													
Perovskia 'Blue Spire'	perovskia 'Blue Spire'													
Perenner														
Achillea 'Terracotta'	gyllenröllika 'Terracotta'													
Baptisia (Decadence-Serien) 'Pink Truffles'	färgvåppling 'Pink Truffles'													
Calamagrostis × acutiflora 'Karl Foerster'	tuvrör 'Karl Foerster'													
Chamaemelum nobile 'Ligulosum'	romersk kamomill 'Ligulosum'													
Crambe maritima	strandkål													
Eragrostis spectabilis	purpurkärleksgräs													
Eryngium planum	rysk martorn													
Erica carnea 'Golden Starlet'	vårljung 'Golden Starlet'													
Geranium sanguineum 'Album'	blodnäva 'Album'													
Gypsophila paniculata	brudslöja													
Hylotelephium 'Thunderhead'	kärleksört 'Thunderhead'													
Nepeta faassenii	kantnepeta													
Panicum virgatum 'Shenandoah'	jungruhirs 'Shenandoah'													
Phlomis russeliana	gul lejonsvans													
Lök														
Allium cernuum	prärielök													
Allium flavum	dagglök													
Iris (Germanica-Gruppen) 'Edith Wolford'	trädgårdssiris 'Edith Wolford'													
Iris (Germanica-Gruppen) 'Senlac'	trädgårdssiris 'Senlac'													

Figur 33: Detalj på växtlighet, Varvstorget. Illustration av Linn Klaar Stenberg

9.3 Ruinen

Delen som kallas Ruinen i gestaltningsförslaget är placerad i den nedbrunna delen av Torkladan. Original tegelpelare ger ytan en subtil inramning. I BOGLs gestaltning *Passage*, se *figur: 20*, har Smedjans väggar delvis tagits bort för att öppna upp rummet för allmänheten och skapa större rymd på platsen. Väggarna som förut omslöt Torkladans nedbrunna del har tagits bort och likt BOGLs Smedja är platsen nu öppen ut mot Kajgatan och mot kajen. Även för Ruinen blir känslan av rymd påtaglig och den plats som tidigare varit trång och på flera ställen avstängd för människor kan nu nås och användas dygnet runt. Ytan har ett tak, då restaurangen har en inglasad serveringsdel ovanför. Här kan solen följas, från soluppgång till solnedgång, se *solstudie*, s.31, *figur 22*. För att få in ljus på platsen har ovanvåningen glasgolv på vissa delar. Det gör att sol kommer stråla in dels genom glasytorna, dels mellan tegelpelarna. Det gör att ytan inte kommer upplevas mörk. Se *solstudie*, s. 31, *figur 22*, för hur solen lyser på platsen under året. Ett lägre växtskikt än på Varvstorget kommer att växa här. Ytan ska kunna användas dels som uteservering till restaurangen, men ska också kunna växlas om till marknadstorg eller likande, om behov av detta skulle finnas.

På platsen finns idag spontant tillkomna växter som etablerats sig där asfalten brutits upp. Dessa ska få vara kvar och få samspela med de nya växterna som planteras in. Troligtvis kommer de att konkurreras ut av de nya växterna. Men i etableringsstadiet kommer de att ge platsen grönska direkt och överlever dem kommer det att bli ett fint inslag i planteringarna.

På sikt kommer klätterhortensia växa upp runt tegelpelarna. Ett lågt växtskikt blir basen i planteringen och en liten och låg havtorns sort kommer agera uppstickare och solitär. Havtornets runda form samspelar med tegelpelarnas. Några av växterna är samma som på Varvstorget, för att koppla sammanplatserna. Till exempel är den gul/orangea gyllenröllikan planterad även här. Silvertoner från blåsvingel, strandkål, silverarv, ulleternell över går i blåare toner hos rysk martorn (här en mindre sort vald än för Varvstorget). Tillsammans kommer blandningen skifta från varmt gult till kallt blått och lila.

För att växterna ska klara sig kommer ett bevattningssystem installeras med droppbevattning eftersom ytan är under tak.

		VINTER		VÅR			SOMMAR			HÖST				
Buske		J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	
Hippophae rhamnoides 'Hikul'	havgarn 'Hikul'													
Klättrväxt														
Hydrangea anomala ssp. petiolaris	klättrhortensia													
Perenner														
Achillea 'Credo'	gyllenröllika 'Credo'													
Achillea 'Terracotta'	gyllenröllika 'Terracotta'													
Anaphalis triplinervis	ulleternell													
Armeria maritima	strandtrift													
Cerastium tomentosum	silverarv													
Chamaemelum nobile 'Ligulosum'	romersk kamomill 'Ligulosum'													
Crambe maritima	strandkål													
Eryngium planum 'Blue Hobbit'	rysk martorn 'Blue Hobbit'													
Erica carnea 'Golden Starlet'	vårljung 'Golden Starlet'													
Festuca glauca	blåsvingel													
Hylotelephium 'Thunderhead'	kärleksört 'Thunderhead'													
Lavandula angustifolia 'Hidcote'	lavendel 'Hidcote'													
Nepeta faassenii	kantnepeta													
Origanum vulgare	kungsmymta, oregano													

9.3.1 Växtval för Ruinen och schema över när växterna blommar.

Figur 35: Detalj på växtlighet, Ruinen. Illustration av Linn Klaar Stenberg.

10. Diskussion

Målet med uppsatsen var att genom att analysera Lommas historia (DIVE-analys), analysera allmänhetens behov och önskemål (enkätstudie), klargöra begreppen ”materiellt” och ”immateriellt kulturarv” och genom en sammanställning av dessa analyser landa i ett gestaltungs-förslag för Torkladan och Varvstorget i Lomma hamn som besvarar uppsatsens frågeställning:

Hur kan kulturarv rematerialiseras genom fysisk gestaltning för att bevara och synliggöra kulturarv idag och för framtiden?

Av de personer som svarade på enkäten (se *Bilaga 1*), besvarade 95% att de visste att Lomma har varit en industriort, men bara 41% trodde att Lomma hade ett kulturarv. Om detta beror på att de svarande inte visste vad ett kulturarv är eller om det handlar om att de inte tycker att det finns något kulturarv i Lomma går inte att utläsa från enkäten. Men det går att konstatera att en förankring i Lommas historia upplevs vara av vikt för att orten ska kunna föra sitt arv vidare och för att fler ska kunna ha möjlighet att ta del av kulturarvet och förstå vad det innebär. Idag finns inte många spår av Lomma tätorts industrihistoria. Ett av få är den kulturminnesmärkta Torkladan i Lomma hamn. Lomma kommun (u.å. a) skriver att byggnaden är en av få byggnader från tegelindustrins tid. Att halva ladan brann ner år 2022 kan därför betraktas som en tragedi. Trots det vill Lomma kommun, enligt Amnell (2024) riva hela byggnaden.

Det visar hur viktig uppsatsens syfte är, att rematerialisera materiellt och immateriellt kulturarv för att bevara, synliggöra och utveckla kulturarvet nu och i framtiden. Dels för Lomma, dels för andra städer och orter som exploateras eller förändras på olika sätt. Ett medvetet utvecklande av en stad eller ort är viktigt för samhället, miljön och framtiden. Det arbetet kan vi som landskapsarkitekter påverka genom vår arbetsprocess och vår kunskap.

Gestaltungs-förslaget ger industriarbetarna från Kockums tegelbruk, Skånska Cement AB och från Skandinaviska Eternit AB en röst och en plats att leva vidare på. Genom att rematerialisera byggnaden och platsen på ett sådant sätt att de materiella spår som finns kvar idag lyfts. Tegelpelaren på Torkladan, minnesmärket och takstolarna får en central roll och innebörd i gestaltningen. Minnesmärket som skapas och de tre fönsterrutorna med vitt damm blir symboler för arbetarnas historier som vi idag och i framtiden kan uppleva och ta del av. Platsen utformas utefter de behov som allmänheten efterfrågat i Lomma, så som restaurang, café, bar, mer grönska och rekreation, närhet till havet och mötesplatser (se *Bilaga 1*). Tillsammans skapas en ny identitet till byggnaden och platsen som baseras på det kulturhistoriska arvet, på allmänhetens önskningar och på att lösa de brister som tydliggjordes av platsanalyserna, så som avsaknad av grönska, få stråk för gång och cykel, platser i sol, vindskyddad plats och närhet till havet.

Gestaltungs-förslaget skapar en plats som med tiden blir ett kulturarv och som kan utvecklas för och med kommande generationer, där nya minnen kan kopplas till platsen och byggnaden. Efter att ha läst och analyserat Lommas historia kan olika bilder av orten målas upp som alla skulle kunna vara sanna. Frågan är vad som lyfts fram och vad som glöms bort?

En bild kan vara ett blomstrande Lomma där industrialiseringen satte fart på utvecklingen av tätorten. Där fler bostäder byggdes, fler arbetstillfällen gavs, fler och fler fabriker öppnades. Järnvägen som

hjälppte till att underlätta för industrierna och människorna i orten. Lomma som blev både en ort att arbeta i och en ort att roa sig i, med Folkets Hus, dans och badliv.

En annan bild är arbetarnas, med deras slitsamma och tuffa arbetsuppgifter. Hur sjuka många av eternitarbetarna blev och hur många det var som faktiskt fick sätta livet till på grund av deras farliga arbete. Att arbeta i lertäkterna var även det ett hårt arbete och att packa cement i tunnor var hälsofarligt. Långa arbetspass och dåligt betalt var vardagen för arbetarna i Lomma industriort.

Historien förs vidare genom berättelser mellan människor, från generation till generation. Det kan också förmedlas av byggnader och platser från förr eller genom föremål och traditioner. Det materiella och det immateriella kulturarvet blir en brygga mellan dåtid, nutid och framtid. Därför blir minnen, berättelser och material från platser och byggnader som gått förlorade, viktiga för att kunna utveckla och förmedla ett kulturarv som kan leva vidare och utvecklas.

Genom att varsamt undersöka och analysera en Orts historia, dess byggnader och platser, tydliggörs vad som är av vikt att bevara och synliggöra idag och för framtiden. Det kan ske med hjälp av DIVE-analys.

Att också analysera allmänhetens behov och deras önskemål gör att funktioner som saknas tydliggörs. Genom platsanalyser kan material sparas, återbrukas eller omvandlas för nya ändamål, växter som redan etablerat sig kan användas och bli en del av en ny gestaltning. Cirkularitet, återbruk och rematerialisering blir viktigt för en hållbar gestaltungsprocess.

Eftersom utformningen av byggnaden och torget bygger på alla de analyser som gjorts förvandlas Varvstorget från en hårdgjord parkeringsplats och ett båtupptag till en prunkande grön oas och samlingsplats. Kanske att ordet torg inte längre passar för platsen utan att ”*parktorg*” skulle vara mer träffande. En grön plats mitt i centrum. Hamntorget med dess funktioner finns fortfarande kvar på andra sidan om kanalen, vid biblioteket och kan fylla de funktioner som ett torg behöver. Vilket gör att Lomma fortfarande har ett torg, men har nu också ett ”*parktorg*” och en mötesplats både för kontemplation och nöje.

Tillsammans skapar det ovan beskrivna en gedigen grund för en omgestaltning där kulturarv samspelar med design och landskapsarkitektur för att skapa hållbara, identitetsskapande och funktionsanpassade platser och byggnader som är förankrade i dess historia. Och som Woods (2022) menar, kan identiteten stärkas av en omgestaltning där platsen eller objektet får ett nytt syfte men samtidigt bevarar och synliggör kulturarvet.

Slutligen anser jag att gestaltungs-förslaget ger Lomma tätort en plats och byggnad som varsamt tillåter historien att synas och leva vidare. Torkladan och Varvstorget får nya funktioner, så som mötesplats, plats för rekreation och utrymme för nöje och umgänge. Grönskan ökar med fler träd och växtbäddar och närheten till havet blir tillgänglig i och med den nya bryggan längs med kanalen.

Förslaget utgår från DIVE-analysen och enkäten som tillsammans besvarar vad i Lomma tätorts industrihistoria som är av vikt att bevara, synliggöra och utveckla idag och i framtiden.

Genom gestaltningsförslaget realiseras och införlivas allmänhetens önsknings och DIVE-analysens slutsatser över vad som ska bevaras, synliggöras och utvecklas idag och i framtiden. Dessa aspekter får en fysisk form och plats genom rematerialisering av Torkladan och Varvstorget.

Därmed besvaras uppsatsens frågeställning; *Hur kan kulturarv rematerialiseras genom fysisk gestaltning för att bevara och synliggöra kulturarv idag och för framtiden?*

Jag tycker att uppsatsen sätter fingret på något som är av yttersta vikt för rollen som landskapsarkitekt och för samhället i stort. Nämligen vikten av att samarbeta mellan olika discipliner. Att ensam analysera en plats, stad eller Orts historia och analysera dagens behov, både vad gäller allmänhetens och staden/orten/platsens behov för att sedan utifrån resultaten från analyserna koppla det till ett gestaltningsförslag är en tidskrävande process. Men om vi skulle arbeta disciplinöverskridande och dela våra kunskaper, kulturarvsarbetare, landskapsarkitekter och designers, skulle vi tillsammans kunna skapa ett samhälle som får en djup grund och betydelse för människor att leva i. Vi kommer kunna skapa platser förankrade i dåtiden men som samtidigt möter dagens behov och utmaningar. Platser som är till för att utvecklas i en ständig process framåt och som är till för människor.

10.1 Metoddiskussion

Att arbeta med DIVE-analysen som metod gav uppsatsen ett djup som annars skulle kunna vara svårt att nå. Genom att kartlägga Lomma tätorts historia, först på ett övergripande plan och sedan fokusera på dess industriella historia gav uppsatsen en riktning och en god kunskapsbas för vidare analyser. Eftersom DIVE görs i flera analyssteg, hjälpte dessa steg mig att förstå och kunna välja vad som var av vikt att vidareutveckla, bevara och synliggöra inför kommande gestaltningsförslag. DIVE blir ett viktigt verktyg att använda för att kunna göra dessa val. I den här uppsatsen väljs bland annat att framhäva de tegelpelare från Kockums tegelfabrik som är en del av Torkladan och att fysiskt gestalta arbetarnas livsöden. Dessa delar blir huvudspår för rematerialiseringen av det materiella och immateriella kulturarvet på platsen.

Enkäten som skickades ut till allmänheten genom tre Facebook-grupper (”Lommakoll”, ”Lomma” och ”LOMMA-NYTT”), gav en god insikt i hur de som bor i Lomma och de som har anknytning till Lomma ser på orten, dess historia, vad de tycker om och vad de saknar.

Flera faktorer finns som kan påverka enkätsvaren. Enbart aktiva personer i de tre Facebook-grupperna nås av enkäten. I en nätbaserad enkätundersökning nås endast personer som har tillgång till dator, mobiltelefon eller surfplatta. Det kan medföra att yngre barn och äldre pensionärer kan vara svåra att nå på det här sättet. I enkäten kunde utläsas att 46% av de svarande var mellan 40–59 år gamla. I grupperna 0–19 och 80+ var svarsfrekvensen 3% respektive 4% (*se Bilaga I*).

Flödet i Facebook-grupper förändras snabbt, vilket gör att det som var högst upp i går inte är det dagen efter. Enkäten kan därför ha varit aktuell en kortare period. För att få en bredare bild av vad allmänheten tycker och tänker skulle kanske enkäten ha kunnat kompletterats med andra metoder för att nå allmänheten, så som möten, intervjuer, workshops, och platsbesök hos skolor och äldreboenden för att samla in mer information. Men utifrån uppsatsens ramar fanns heller ingen tid till att utveckla detta i en större skala, men för vidare forskning kan det vara en idé att arbeta vidare med.

Gestaltningsförslaget har varit en pågående process genom hela arbetet och landar slutligen i ett förslag som baseras på de analysresultat som kommit fram av de andra metoderna. Gestaltningsförslaget byggs också på, med hjälp av platsanalyser för att förstå platsen och byggnaden så som de är idag. Genom en skissprocess har olika idéer prövats och utvecklats för att slutligen bilda ett färdigt förslag.

En gestaltningsprocess kan pågå hur länge som helst och ständigt utvecklas, men som landskapsarkitekt och för den här uppsatsen finns en tidsram att förhålla sig till och därmed ett slutskede på processen. Med mer tid skulle antagligen förslaget se annorlunda ut. Men jag tror att en tidsgräns är bra och hjälper processen framåt. Med hjälp av den tvingas jag bli konkret och fatta beslut.

Skissandet för hand är där jag är tryggast och även så jag har testat mina idéer under gestaltningsprocessens gång. Men som landskapsarkitekt är de digitala programmen essentiella för att vidareutveckla och tydliggöra idéer. Med mer kunskap i olika digitala visualiseringsprogram, så som SketchUp, Rhino och Photoshop skulle idéer kunna visas på ett mer realistiskt sätt och därmed skulle förslaget nå en högre höjd.

Vad gäller växtvalen skulle dessa kunna vidareutvecklats om mer tid fanns, så även detaljeringsgraden i gestaltningsförslaget. Det skulle vara givande för förslaget om en eller två matrixer för perennplanteringen skulle gjorts. Då skulle det gå att utläsa var alla växter är tänkta att planteras och det skulle tydligare gå att se hur växterna passar tillsammans. Vad som är tänkt som solitär, uppstickare, marktäckare och så vidare skulle enklare kunna utläsas från matrixerna. Vad gäller detaljeringsgrad skulle placering av bord, armatur, papperskorgar med mera bidra till en ökad bild av hur platsen skulle kunna se ut om den skulle förverkligas.

Uppsatsens metoder har alla bidragit med att fördjupa förståelsen av hur materiella och immateriella kulturarv kan utvecklas idag och för framtiden genom att rematerialisera platser och byggnader. Dessa metoder har fungerat som en verktygslåda som alla på ovan olika sätt har väglett och tydliggjort de val som tagits i uppsatsens process.

Det skulle ha varit intressant att intervjua både Lomma kommun och lokalpolitiker för att få reda på hur de tänker om Lommas framtid, utveckling och kulturarv. Detta skulle kunnat bidra med en mer nyanserad bild av utvecklingen i orten, något som på grund av tid inte hanns med i den här uppsatsen.

10.2 Förslag på vidare forskning

I uppsatsen beskrivs olika material som använts i fabrikerna i Lomma, så som lera, eternitplattor och cement och hur materialen kan spela en central roll i utformningen av en gestaltning som har historisk förankring. Som vidare forskning skulle en fördjupning av olika materialundersökningar kunna vara av intresse. Hur de har uppkommit historiskt, hur de tillverkades och hur de kan omvandlas till nya användbara material i framtiden. Återbruk kommer vara nödvändigt i yrket som landskapsarkitekt och ju mer vi kan använda sådana metoder, desto bättre för miljön. Dessutom skapar materialen en viktig länk mellan förr och nu.

Att forska vidare på hur samspelet mellan kulturarv, landskapsarkitektur och design kan se ut och utvecklas är av stor vikt inför framtidens samhällsplanering. I en värld där krig och naturkatastrofer sker allt oftare, blir detta samspel viktigt, till exempel vid återuppbyggande av städer och landskap som förstörts.

11. Referenser

- Andersson, I. Lorimer, N. Stenlundh, A. (1979). *Industriminnen i Lomma kommun, Malmöhus län. En inventering utförd 1978-79 av Skånes hembygdsförbund, Lund*. Tryckbaren, Lund.
- Andersson, M. (1980). *Asbestarbetarna berättar*. AB Fälth's Tryckeri, Värnamo. s. 12-85.
- Amnell, M. (2022) Köpte varv för en vecka sedan – i går brann byggnaden. *Sydsvenskan*, 10 oktober. <https://www.sydsvenskan.se/2022-10-10/kopte-varv-for-en-vecka-sedan-i-gar-brann-byggnaden/> [2024-10-29].
- Amnell, M. (2024). Kulturbyggnad rivs – ersätts med något nytt. *Sydsvenskan*, 2 juli. <https://www.sydsvenskan.se/2024-07-02/kulturbyggnad-rivs-ersatts-med-nagot-nytt/>. [17 september].
- BOGL. (u.å.). *Passagen og Smedjan*. <https://bogl.dk/passagen-og-smedjen/> [2025-01-15].
- Boverket- (2023). *Cirkularitet och gestaltad livsmiljö*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetssatt/cirkularitet-och-gestaltning/> [2024-12-30].
- Cresswell, T. (2015). *PLACE an introduction*. JohnWiley & Sons Ltd. Andra upplagan. UK. S. 119-127.
- Henning Larsen. (u.å.). *Gdansk Imperial Shipyard*. <https://henninglarsen.com/projects/gdansk-imperial-shipyard>. [2024-12-17].
- Historiska. (u.å.). *Medeltid - När? Var? Hur?* Stockholm. <https://historiska.se/upptack-historien/artikel/medeltid-nar-var-hur/> [2024-10-02].
- Houze, R. (2022). Kap. 5. Hopi House and the design of heritage at Grand Canyon National Park. I Lees-Maffei, G & Houze, R. (red.) *Design and Heritage. The Construction of Identity and Belonging*. Routledge: New York, s. 83-95.
- Håkansson, T. (2011). *Boken om hur Lomma industrihamn blev Lomma hamn eller Boken om vad det var och vad det blev och hur det blev som det blev. Från begynnelsen till hösten 2011*. Lomma: Lomma kommun. Service Point Holmbergs. s.1-49.
- Institutet för språk och folkminnen. (2020). *Vad är immateriella kulturarv?* <https://www.isof.se/utforska/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-immateriellt-kulturarv/vad-ar-immateriella-kulturarv> [2024-10-23]. Uppdaterad 2023.
- Kjaerran, M. (1995). *Lomma. En historisk studie av samhället Lomma i ett geografiskt perspektiv*. [Seminarieuppsats 61-80 poäng, nr 5. Lunds universitets geografiska institutioner]. Tryck: Repro. Lärarhögskolan, Malmö. s.
- Kling, J. Lund, C. Magnusson, B. Reisnert, A. Sangler, C J. Schlyter, O. Tykesson, T. Wallin, P. (2002). *Kulturmiljöprogram Lomma kommun. Historisk översikt*. Malmö Kulturmiljö, redigerad 2005.
- Landezine. (u.å.). *Lila honor award winner 2022, Gilles Clément*. <https://landezine-award.com/gilles-clement/>. [2024-12-17].
- Landezine. (2024). *The Passage and The Smithy*. <https://landezine.com/the-passage-and-the-smithy-by-bogl/> [2025-01-15].
- Lees-Maffei, G. (2022). Design (history) and heritage (studies). An introduction. I Lees-Maffei, G & Houze, R. (red.) *Design and Heritage. The Construction of Identity and Belonging*. Routledge: New York, s. 1-20.
- Länsstyrelsen Skåne (2006). *Kulturmiljöprogram: Lomma kommun*. <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/kulturmiljoprogram-lomma.html> [01-10-2024].
- Länsstyrelsen. (2020). *Lista över enskilt ägda byggnadsminnen i Skåne*. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.52ea1660172a20ba65c36bff/1600684409292/Enskilt%20%C3%A4gda%20byggnadsminnen%20lista.pdf> [2024-10-02].
- Länsstyrelsen. (u.å.). *Byggnadsminnen*. <https://www.lansstyrelsen.se/skane/samhalle/kulturmiljo/byggnadsminnen.html> [2024-10-02].
- Lomma kommun. (2003, a). *Konsekvensbeskrivning för Lomma Hamn*. (Rev 2024).
- Lomma kommun (2003, b) *Detaljplan för del av Lomma 24:4-6 m fl, Lomma Hamn, huvudgatusystemet*. <https://iis.lomma.se/planer/04-06.pdf> [2024-10-24]. Lomma, Skåne. Lagakraft 2004.
- Lomma kommun (2013). *Tillägg och ändring till detaljplan för del av Lomma 24:4-6 m.fl., Lomma Hamn, Huvudgatusystemet, lagakraftvunnen 2024-09-02 med Lantmäterinummer 1262-P04/111*. <http://iis.lomma.se/planer/04-06A.pdf> [2024-10-24]. Lomma, Skåne.
- Lomma kommun. (2020). *Översiktsplan 2020*. https://lomma.se/download/18.2f8f7461808a790006c80fa/1652366977844/ÖP2020_antagande_KF_%202022-03-03_arkiveringsbar_light.pdf. [2024-11-08].
- Lomma kommun (u.å. a). *Grön slingan Norra Lomma*. https://lomma.se/download/18.26cd2d8417c025238a5508ed/1632470218689/Gro%20slingan%20%20%C3%B6%20Norra%20Lomma_webb.pdf. Lomma kommun, u.å. [2024-09-17]

Lomma kommun (u.å. b) *Kulturmiljöer i Lomma kommun*.
<https://lomma.se/download/18.1fc96f7a15aa40b071a92a/1489488004103/11.+Villa+grupp-+och+radhusbebyggelse+1960-1970-tal.pdf> [2024-10-29].

Länsstyrelsens geoportal (u.å.). Sökord: *Varvstorget 3*. I lagerlistan: kryssa i *kulturskyddad bebyggelse*. <https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=4d604e7e08a1471bbf90c6c5781c1a3a> [2024-10-10].

Mareld Landskapsarkitekter. (2023). *Återbruk*. Publicerad: Göteborg. Tryck: Estland. Sidan 1-17.

Nationalencyklopedin. (u.å., a). *Skåne. Historia*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sk%C3%A5ne#f%C3%B6rhistoria> [2024-10-02].

Nationalencyklopedin. (u.å., b). *Saint-Nazaire*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/saint-nazaire>. [20024-12-17].

Nationalencyklopedin. (u.å., c). *Industrisamhälle*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/industrisamhälle> [2024-12-27].

Nationalencyklopedin. (u.å., d) *Kulturarv*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/kulturarv> [2024-12-27].

Nationalencyklopedin. (u.å., e). *Materialisera*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/materialisera> [2024-12-30].

Nationalencyklopedin. (u.å. f). *Lomma*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lomma> [2025-01-09].

Nationalencyklopedin. (u.å. g). *Världsarvskonventionen*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/världsarvskonventionen>. [2025-01-16].

Purbrick, L. (2022). Kap. 2. Marginalised heritage and invisible history. The Silvertown War Memorial. I Lees-Maffei, G & Houze, R. (red.) *Design and Heritage. The Construction of Identity and Belonging*. Routledge: New York, s. 37-51.

Riesto, s. & Tietjen, A. (2019). Kap. 19. Planning with heritage. A critical debate across landscape architecture practice and heritage theory. I Braae, E. & Steiner, H. (red.) *Routledge Research Companion to Landscape Architecture*. Routledge: New York, s. 246-259.

Riksantikvarieämbetet (2009). DIVE – describe, interpret, valuate, enable.
https://www.raa.se/publicerat/varia2009_23.pdf [2025-02-26].

Riksantikvarieämbetet. (2017, a) *Definition av kulturarv och kulturmiljö*.
<https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> [2024-10-03].

Riksantikvarieämbetet. (2017, b). *Industri och industriminnen*.
<https://www.raa.se/kulturarv/modernt-kulturarv/industri-och-industriminnen/>. [2024-12-17].

Riksantikvarieämbetet. (u.å. a). *Kulturarv*. <https://www.raa.se/kulturarv/> [2024-10-02].

Riksantikvarieämbetet. (u.å. b). *Lagar och ansvar för kulturhistorisk bebyggelse*.
<https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/stoddokument-bebr/lagar-och-ansvar/> [2024-10-02].

Sjöman, H och Slagstedt, J. (2015). *Stadsträdgårdslexikon*. Studentlitteratur AB: Lund. s.819–822.

Svenska Akademiens Ordböcker. (2024). *Rematerialisera*. Publicerad 1957. Upplaga 2024.
https://svenska.se/saob/?id=R_1023-0008.yV28&pz=7 [2024-12-30].

Sveriges Arkitekters Akademi för Landskapsarkitektur. (2024). *Cirkulärt byggande, 8 exempel som driver förändring*. https://s3-eu-north-1.amazonaws.com/arkitektse/wpmf/uploads/2024/10/Cirkular-exempelsamling_webb_02.pdf [2024-12-30]. Sidan 1-5.

Trost, J & Hultåker, O. (2016). *Enkätboken*. Femte upplagan. Studentlitteratur AB, Lund.

Unesco, Svenska Unescorådet. (2023). *Immateriellt kulturarv*. <https://unesco.se/kultur/unescos-konvention-om-det-immateriella-kulturarvet/> [2024-10-23].

Utrikesdepartementet. (2012). *Sveriges internationella överenskommelser*. ISSN 1102-3716.
<https://www.regeringen.se/contentassets/b43083af89784a79941f672180f6ab4e/konvention-om-tryggande-av-det-immateriella-kulturarvet/> [2024-10-22] s. 4.

Wood, B. (2022). 1. Wellington monument and the issues of heritage. Changing purpose, new meanings, multiple identities. I Lees-Maffei, G & Houze, R. (red.) *Design and Heritage. The Construction of Identity and Belonging*. Routledge: New York, s. 23-36.

Wrede, E. (2017). *Lomma. Strandvägen*. Eva Wrede förlag, Lettland. S. 1-45.

Wrede, E. (2022). *Lomma. Järnvägen och villorna*. Eva Wrede förlag, s.1-45, s. 148-157.

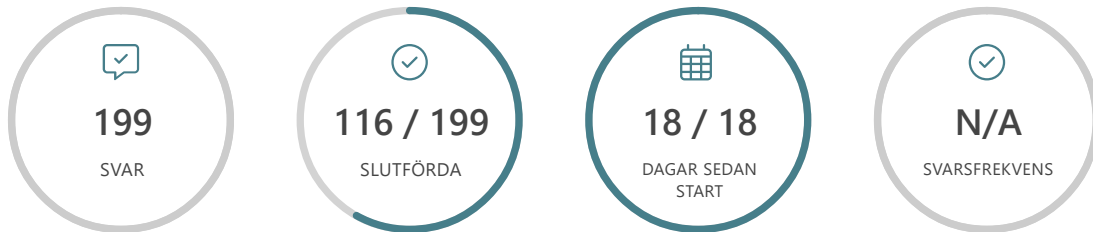
Åberg, A, (1972). *Cement i 100 år. En krönika om Skånska Cementaktiebolaget - AB Cementsa*. Stenström & Bartelson, Boktryck AB. Malmö. s.18-37, 147, 172-173, 177, 252-253-254.

12. Bilaga 1

På följande sidor går att läsa enkätundersökningen i sin helhet.

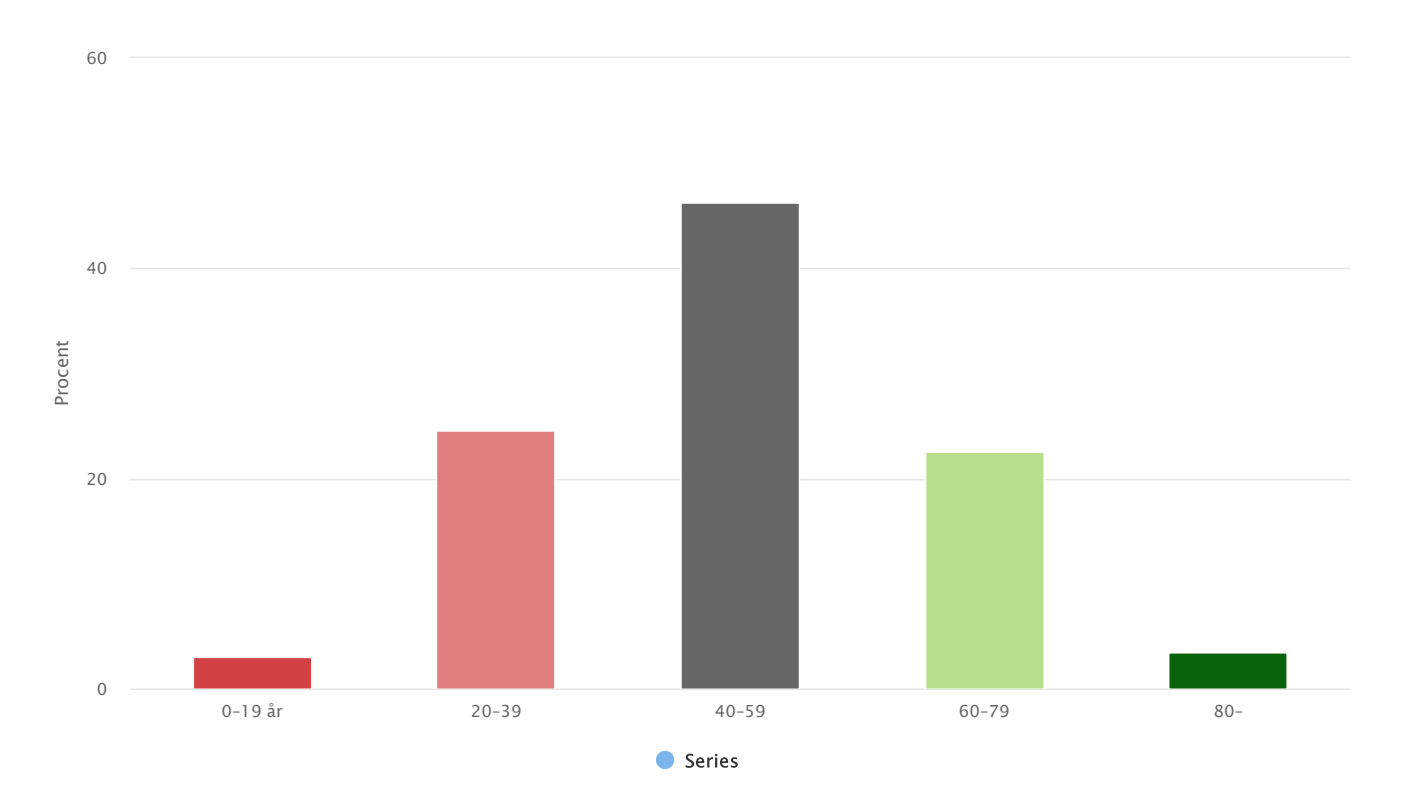
Torkladan Lomma

Undersökningsinformation

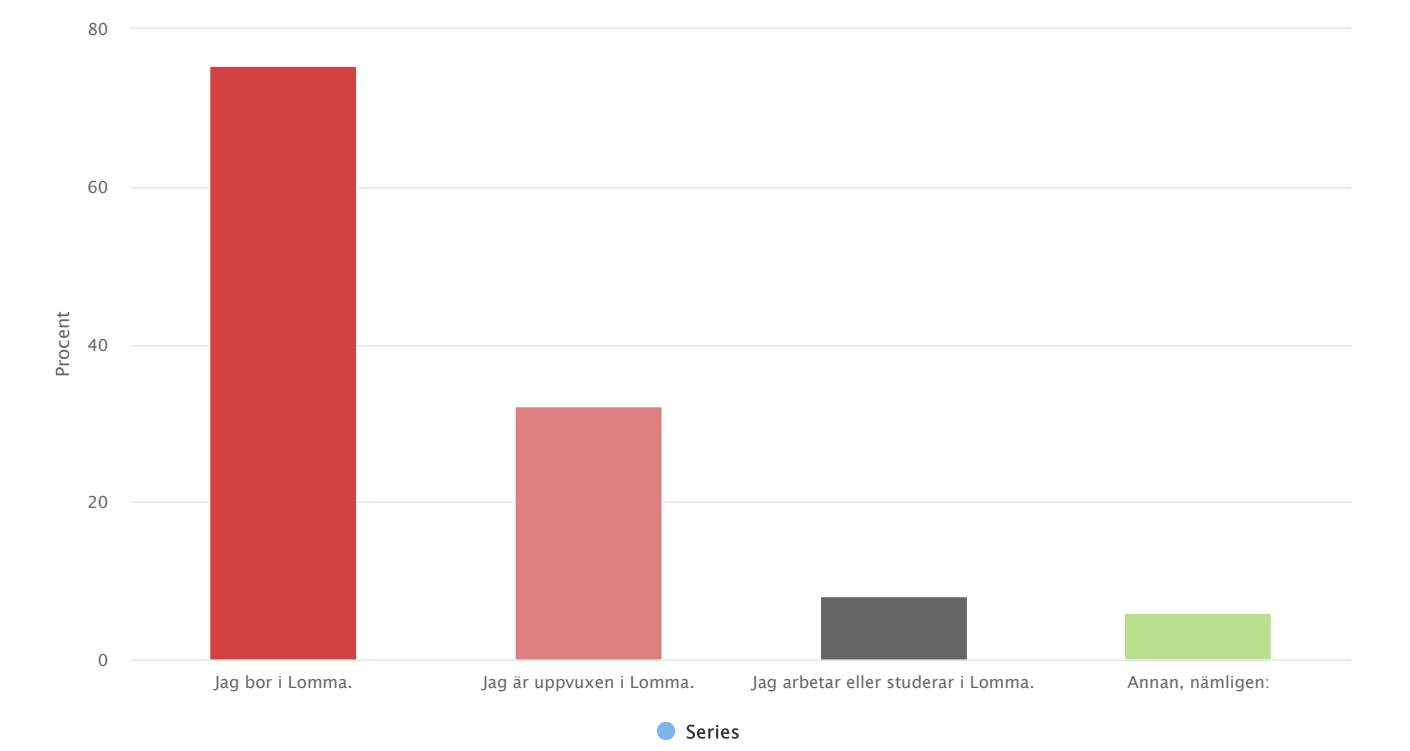
Hur gammal är du?

Sida 1 - Fråga 1

1 0-19 år	6 (3%)
2 20-39	49 (25%)
3 40-59	92 (46%)
4 60-79	45 (23%)
5 80-	7 (4%)
Svar	199

Vilken relation har du till Lomma?
Sida 1 - Fråga 2

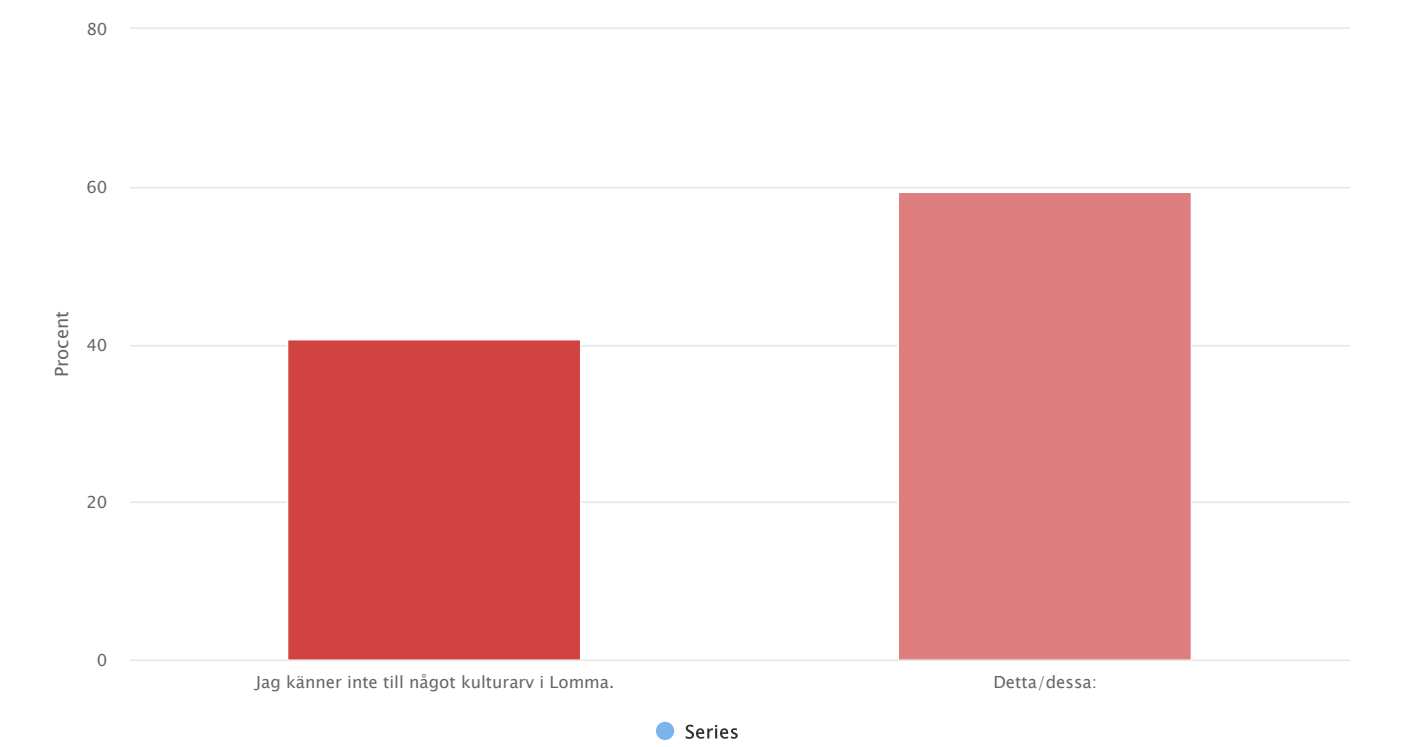
1 Jag bor i Lomma.	150 (75%)
2 Jag är uppvuxen i Lomma.	64 (32%)
3 Jag arbetar eller studerar i Lomma.	16 (8%)
4 Annan, nämligen:	12 (6%)
Svar	199

SVAR
Lokalpolitiker
Utflyttad Lommabo
Jag har bott i Lomma förut och nu tillbringar jag varenda ledig sekund där.
Sambos familj är från Lomma, även varit där mycket då jag bor i Lund.
Min pappa är född i Lomma (i det huset som jag bor i)
Sommargäster med lägenhet i Lomma
Bor i Bjärred
Tidigare bott i Lomma. Bor nu i Bjärred, Lomma kommun.
Uppväxt i Åkarp.
Bor i Lomma kommun
Bott och arbetat där
Jag bor i Åkarp men utför många vardagliga ärenden i Lomma

Vad tycker du är Lommas viktigaste kulturarv?

Sida 1 - Fråga 4

1 Jag känner inte till något kulturarv i Lomma.	81 (41%)
2 Detta/dessa:	118 (59%)
Svar	199

Sida 1 - Fråga 5

SVAR
Lomma har varit boplatz sedan 1000-talet
Alla gamla villor, stationshuset, resterna från fiskarsamhället.
Alnarps byggnader. Det finns många. Kyrkan i Lomma.
Torkladan
Det som finns kvar efter verksamheterna i hamnen.
Båtvarvet
Torkladan i Lomma hamn
Lommategel
Rädda det som räddas kan.
Hamnen
Folket hus, Dansrotundan, Vinstorpsskolan, Alnarp, Lomma kyrka, Grodan
Lomma stationshus, alnarps parken, eternitens kontorsbyggnad.
Det beror väl på vad man menar med kulturarv, men jag tycker att slottet i Borgeby och för all del slottet och parken Alnarp i sig. Sen har vi ju Flädie kyrka vilken ju har anor tillbaka till medeltiden. Tegelbruket finns ju inte längre, annars skulle det väl kunna räknas dit också. Det finns dock lämningar efter tegelbruken i ån.
Fjeli kyrka, Folkets hus och Alnarp
Karstorpssvägen 30
Alnarp
Folkets hus
Närheten till havet, våra gravar, lilla Lomma, kyrkan, habo. Bjärred Fjelle och Flädie är också av intresse. Vi var ju en betydande fiskeby och hamn en gång i tiden.
Tegelbruket
En arbetarby med praktiska vanor
Eternitfabriken
Rotundan

Folkets hus, dansrotundan, alnarpsparken
Hamnen och dess förlängning upp i Höje å mot kyrkan. Byarna : Karstorp, Vinstorp och Lomma By.
Torkladan, småhusen på Strandvägen, Alnarpsparken
Strandvägen, järnvägsstationen, det som finns kvar av det gamla hamnområdet, kyrkan och Höjeå
Torkladan, Strandvägens gamla bebyggelse, folkets Hus och Dansrotundan. Lomma Saltsjöbad. Kraften
Varvet i hamnen
Tegelbruket
Det finns olika delar av Lomma som i sig är och blir kulturarv. Därutöver finns speciella fastigheter t ex tegelbruksvillan, torkladan, hus efter strandvägen, Brohus, Alnarpslott osv
En av Skånes tre äldsta städer.
Stenarna vid havsblick (lekparken)
Fiskarlängorna på fiskarhusvägen
Strandängarna i utkanten med vägen ner till havet.
Fiskehoddorna, tegelbruket
Lomma piren, folkets hus, dansrotundan, vinstorpskolan (gamla idrottsalen), kyrkan med omgivning vid höje å/furet.
Folkets hus, brohusområdet, piren, lilla tullhuset
Lite osäker här - är ju inte uppvuxen i Lomma, men tänker på Kraften-byggnaden och så klart torkladan på varvstorget
Tidigare bruksort; en släkting var brovakt lver Höje å, där det transporterades lera/ tegelsten även fiskeläge
Kuststaden eternit.
Det är nog Folkets Hus och Dansrotundan.
Husen på Strandvägen
Att man bevarar så mycket som möjligt av Lommas natur och bevarar de gamla fina byggnader som finns kvar.
Eternitfabriken
Kraften
Bjersunds tegelbruk.
Fisket, tegelbruk och eternitfabriken.

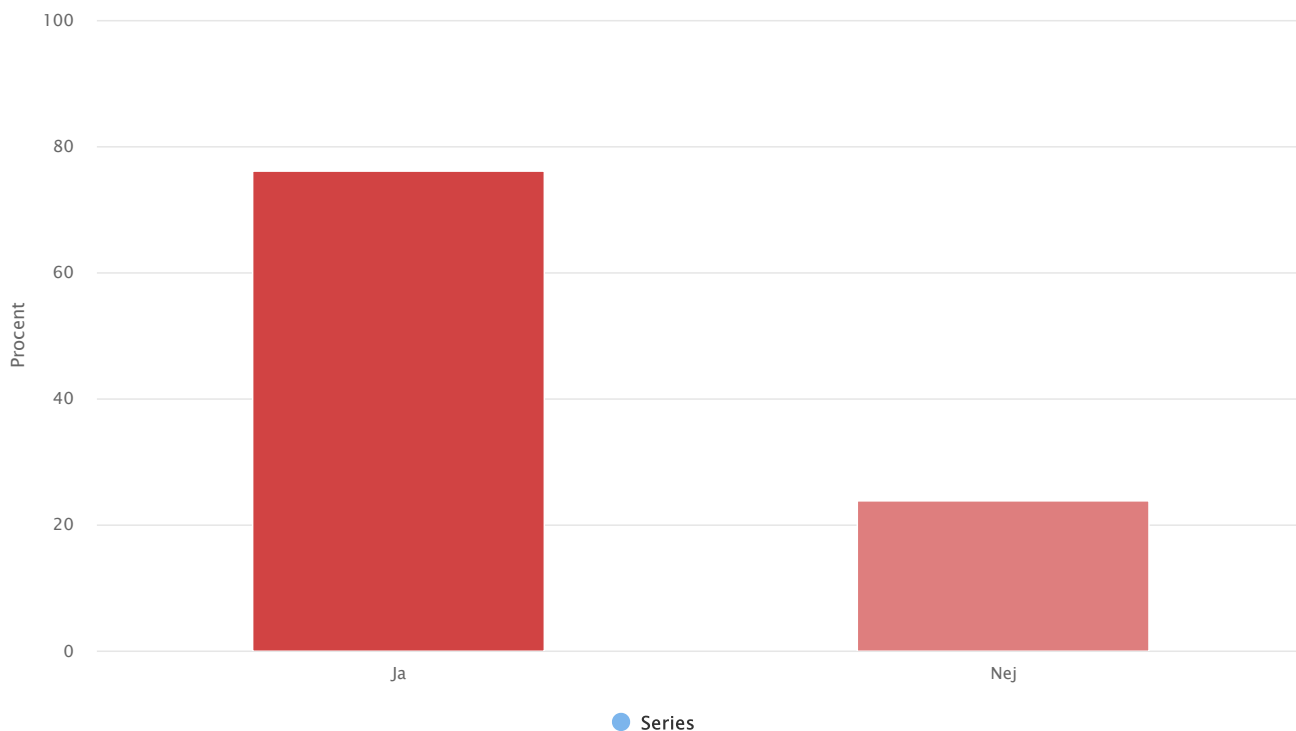
Strandvägen
Strandvägens fina hus, Brohus-längorna, Direktörsvillan, torkladan
Kommunens långa historia bakåt i tiden, Borgeby slott etc
Torkladan
Vinstorpsskolan
Huset med Hälso medicinskt center, Eternitfsbrikens kontorsbyggnad
Jordbruket
Hamnen ,fisket, tegelbruken ,borgeby slott,Alnarp med park
Alnarpsparken, och de gamla husen på strandvägen
Alnarp och bebyggelsen där
Lomma Folketshus med dansrotundan.
Tegel, fiske och eternit
Vet inte vilket
Arbetarbostäder längs med Strandvägen i Lomma, Stationshuset, Torkladan, Husen längs med Allégatan, Fågelgatorna, fyrlängsde gården i Habo/Bjärred, Stationshuset i Bjärred, Brohus
Folkets Hus, tegelbruk och eternitens historia samt att det varit en vikingaby med stadsmur
Hamnen, Alnarpsparken med dess byggnader, Strandvägens och Vinstorpsvägens gatuhus
Tegelbruk
Tegelbruket, lomma eternit och torkladan
Alnarp, tegelbruken, fisket, industrin i hamnen
Stränderna, kyrkan, alnarpsparken, Höje å
Historien om vårt tegel och eterniten, på gott och ont.
Redan rivet
Tegelbruken och de vackra dammarna där leran togs upp - norra Lomma.
Tror att vinstorp är k-märkt, men inget är direkt viktigt för mig
Industrihistorien

Buggnaderna i Lommategel, lertäktsdammarna
Eterniten, fiskehamnen
Kyrkan
Strandvägen gamla bebyggelse. Alnarp samt kyrkan. Även de få industrimien som finns kvarn
Eterniten, biblioteket Lomma, Långa bryggan i Bjärred
Hamnen
Eternitfabriken
Hamnen runt ån där torkladan låg.
Tegel och cement industrin
Lomma eternitfabrik och fiske
De vackra kyrkorna
Spår av tegelbruken i Lomma och Bjärred och spår av fiskeläget
Alnarpsparken
Hamnen, fiskehydforna”
Kulturarven tänker jag är minnet av alla dom som dig i eterniten
Dans på Folkets hus.
Kraften, skorstensladan, nu brandskadad, ån ovan Bjärredsbron, bevarade delar av Strandvägen, järnvägsstationen. Om du menar hela kommunen givetvis Borgeby slott o kyrka, Fjellie kyrka, tegelbruksresterna i Bjärred,
Folkets hus, byggnaden vid varvstorget, Lomma station
Den gamla industrin
De tragiska omständigheterna kring eternitfabriken och dess eftermäle
Tegelfabriken, Alnarp & blå caféet.
Torkladan
Är inte så insatt i vad just ett kulturarv är. Men hela hamnen generellt, med piren osv.
Fyrkanstdammarna, från tegelfabriken
Tegelbruket hamnen Alnarp

Kyrkan, tegeldammarna, strandvägen, alnarp, säkert fler
Alnarp, stranden, tegeldammarna, furet
Tegel, fiske
Gamla stationen, folkets hus?
Alnarp. Särskilt det öppna landskapet runt Alnarp. Tegel industri. Lomma hamn.
Hamnen
Småbåtshamnarna.
Hamnen, utvalda villor (trä och tegel), enstaka historiska hus i hamnen, etc
Eterniten
Lantbruk o Alnarps lantbruksuniversitet .Hamnfen Mede fiskett
Alnarps slott, alnarps parken, Oskars varv. Tegelbruket på väg till kyrkan samt kyrkan.
Tegelbruk
Kraften, torkladan
Den äldre bebyggelsen
Stationshuset
Del gula teglet
Cementfabriken, eterniten, Alnarp, badliv
Stationshuset och alnarps slott
Saltsjöbaden
Närheten till havet.
Kraften

Vet du vilken byggnad Torkladan/Oscars varv är?

Sida 2 - Fråga 1

1 Ja	151 (76%)
2 Nej	47 (24%)
Svar	198

Informationstext

Sida 3 - Fråga 1

Vad vet du om Torkladan/Oscars varv

Här följer några frågor om vad du känner till om Torkladan/Oscars varv. Om du inte vet svaret säkert så får du gärna skriva vad du tror. Om du inte kan svara på en fråga alls så kan du hoppa över den frågan.

Sida 3 - Fråga 2

SVAR
Förvaring
Skadad efter brand men något med varvet
Används av fiskarna.
Båtreparationer
Båtbutiken använder den del som fortfarande är "hel".
Fiskarnas redskap och en båtbutiks lager
Inget fn pga branden
Används ej
Inget, rökskadad.
Båtvarv och ruin
Innan den brann ner så fanns Oscars båtservice här. Nu är ju bara pylonerna kvar.
Förråd till fiskare i hamnen
Lagerlokal för fiskarnas eller båtägares utrustning
Båtvarv
Den del som är kvar är nog varv
Ingenting tror jag. Det brann där för ett par år sedan
Båtförvaring?
Innan branden, först tork till tegelbruket, men sedan "för fiskarnas redskap" och även ett båtvarv
Står öde
Vet ej, lager?
Ingen aning. Förmedling förråd för icke-arbetande fiskare.
Innan den brann ner tror jag det var ett företag som sålde båtar.
Tror att det fortfarande finns en varvsverksamhet

Ingenting,
Förvaring av fiskeredskap
Förråd
Båtvarv, fiskare
Tyvärr var det en brand i delen som fiskarna förvarade sina garn i. En tredjedel är Varv men kommunen. Har sagt upp kontraktet
Er ej
Vet inte
Tror bara där varit båtar/tillbehör förvaring på senaste
Tror den stått tom
Tror inte den är i användning efter branden
Tror att det var någon form av förråd för fiskarna i hamnen
Ett litet varv och förråd som fiskarna använder.
Ingenting tror jag
Den del som är oförstörd används nog som förråd tror jag. Resten vet jag inte vad man ska göra med.
Efter branden som tog halva byggnaden så finns bara den delen kvar som har varit/är båtvarv
Inget då den tyvärr brandskadades för något år sedan.
Vet ej
Tror: delar till varvet
Förråd
Ingenting.
Fiskarnas utrustning
Vetej
Förråd för yrkesfiskaren.
Båtunderhåll, fiskarna
Förråd till fiskarna/båt uppläggnigen

Vad jag vet står den tom sedan branden men har visst använts för han ändamål en tid
Varvet höll till i ena delen och tidigare fiskarna i den nedbrända delen
Vet ej, förvaring?
Varv för lagning och tvättning av båtar
Privat ägo tror jag. Förvaring
Förråd till fiskarna
Båtvarv mm
Förvara fiskeredskap
Inget
Förvara fiskeredskap
Båtvarv
Fiskarnas fiskeredskap
Fiskeredskap?
Vs rv
Inget
Båtvarv
Vet ej.
Varv
Den har användas av fiskarna innan den brann ner
Varv
Förråd tror jag.
Varv
Den används av båtklubben till förvaring
Båtvarv och fiskarnas nät förvaring
Jag tror att en del av byggnaden är en båttillbehörsaffär

Båtvarv
Båtvarv
Torka nät till fiskarna
Inget antar jag pga branden
Förråd, uthyrdes. Men den brann väl till hälften ner nu?
Av fiskarna tror jag
Varv?
Den har ju brunnit ner , men använder till förvaring för hamnens yrkesfiskare
Inget
Varvet, resten är väl för skadat, var tidigare utrymmen för yrkesfiskare
Varvet, innan branden förvaring av fiskeredskap
Reparera båtar i den delen som inte är nerbrunnen
En båtaffär har tagit över tror jag, men jag känner inte till om det finns någon verksamhet.
Har för mig att det bedrevs någon form av företag med båt inriktning. Men efter branden vet jag inte.
Fiskarna har haft nät dät
Förvaring av t ex fiskeredskap
Större delen har ju brunnit ner så inte speciellt mycket. Möjligen att de förvarar fiskenät igen u den delen som klarat sig
Förråd
Inget. Har brunnit i den
Den har väl brunnit ned så ev ingenting?
Vet ej
Vet ej
Tyvärr brunit ner men fiskarna hade den till sina när
Den brann ner 2022
Lager för fiskarna

Båtvarv
Lagerlokal
Förråd och verkstad
Vet inte
Tror på mindre varv
Sanering?
Fiskarna har sina pinaler där
Varv
En del förvaring för fiskare samt för ett företag som eventuellt bedriver båtvarv
Ingenting då den brunnit nef
Båthandel/varv
Inget

Sida 3 - Fråga 3

SVAR
Fisket
Lager för cementfabriken
Torka tegel.
Varv
Torkat tegel.
Torka fiskarnas nät/utrustning
Yrkesfiskares
Torka fisk
Lagerbyggnad av tegel för Kockums räkning
Tork och förvaring av fiskegarn
Jag TROR att torkladan var en del av tegelbruket för att torka teglet innan det brändes i ugnarna, därav TORKladan.
Vet ej
Samma tror jag
Man förvarade tegel där som sedan skulle vidare, främst med båt
Torkat tobak
Vet ej
Fiskindustri?
Tegelförvaring
Ngt inom tegelindustrin tror jag
Torkning av asbest-produkter från Lomma Eternit.
Vet ej
Tillhörde tegelbruken som tork av teglet sedan som skeppsvarv
Torkladan användes till tegelbruket innan Eterniten tog över till lager.

Vet ej
Fiskarnas utrustning
Torkning av tegel, ägdes av Kockums tegelbruk
Torkning av fiskegarn
Torklada
Fiskarna har haft sina redskap där för inte så länge sen
Lomma tegel. Torka tegel.
Torka tegel?
Tyvärr vet ej
Yrkesfiskarna har använt den som förråd
På 60-talet använde man det som båtvarv. Mannen som rådde om det hette Oscar. Tidigare igen använde man den som utlastningslada för tegel.
Fiskegubbarna hade sina garn och fiskeredskap i halva byggnaden och den andra halvan var båtvarv.
Osäker men förvaringsplats för utrustning till båtar?
Vet ej
Varv. För längre sedan tror jag det varit till fisket
Förråd
Förvaring av nät och yrkesfiskarnas utrustning.
Kanske samma
Torka fisk ?
Vet ej.
Något med tegel
Den används inom tegel fabriken tror jag
Torklada
torka tegel
Fiskarförråd

Skanskas första gjuteri
Torka tegel
Utlastning för tegel
Vet ej
Vet ej men antar relaterat till fisket
Fiskerinäringen
Detsamma
Torklada
Lagerlokal bl.a
Vet ej
Till att torka fisk
Torka tegelstenar
Torka nät
Tork av tegel samt Skanskas första hamnbyggnad
Torka fiskenät
Förr var den utlastning för tegel
Förvaring av garn
Torka nät gissar jag.
Varv
Torka fiskelinor
Torka tegel
Torka fisknät
Torka fisk
Någon sorts verksamhet för varvet
Båtvarv och lager för fiskarena

Torka nät till fiskarna
Fiskeindustrin båtar
Fiskförråd
Torkade fiskeredskap skulle jag tro
Tegel
För eterniten
Varv
Byggdes av skorstenstegel, därav namnet, användes förr att torka tegel i, men också som allmänt lagerutrymme.
Torkning av tegel
Fiske?
Den var en del av eternitfabriken
Tror kanske man torka fisknät mm
Cementtillverkning
Byggt och lagat båtar
Precis innan det brann förvarade fiskboden fiskenät osv i den. Förr i världen torkades det fisk
Lager
Torka fiskeutrustning
Fiskeredskap
Vet ej
Varv, torkning av ngt
Vet ej, kopplat till fisket som fanns.
Torka tegel
Cementbolaget hade där
Tegelbruk
Torka nät?

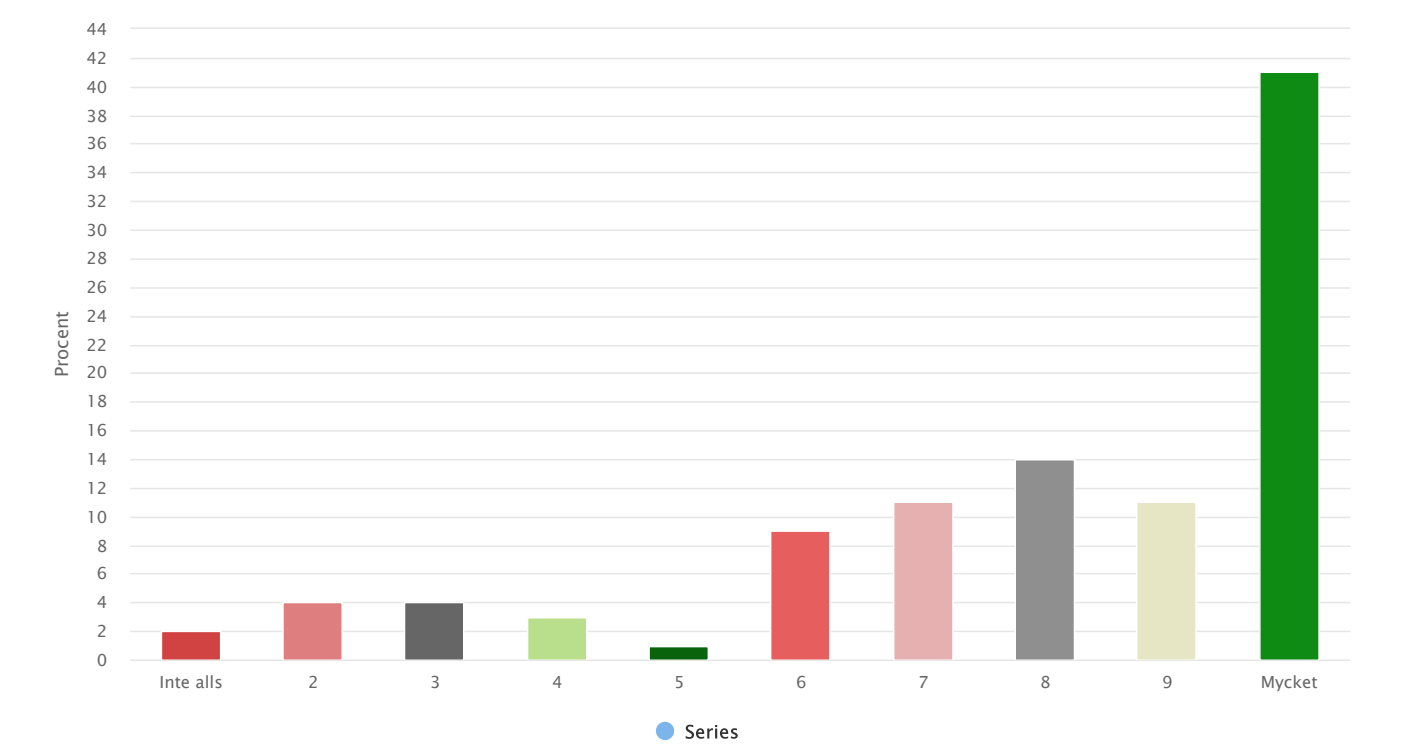
Skeppsvarvet
Tegelbruk
Fiskarnas saker förvarades där. Ett skeppsvarv
Tror till tegelindustrin
Fiskeutrustning
Torka nåt, fisk? Nät?
Förvaring för fiskare
Torkning
Båtvarv
Vet ej
Sveriges första cementfabrik

SVAR
10
Det som finns kvar av torkladan måste givetvis sparas, men jag har slutat hoppas på att politikerna i Lomma kommun tänker på Lommas väl och ve,
Jag tror att fiskarna också använde den som förvaring av redskap och dylikt efter den använts som torklada
Har för många år sedan framfört idén om att använda torkladan till en kombination av Öresundsakvarie och kulturhistorisk utställning. Hörde av mig till Anders Bergnarn då han var kommunstyrelseordförande. Senast förra sommaren gav jag idén till Robert Wenglén. Han kopplade ihop mig med byggnadsnämndens ordförande. Hon skickade sin vice och sedan har inget hänt. Har erbjudit mig att driva frågan.
X
Förvar av olika fiskeredskap
Bygga båtar
Jag ser ingen fråga kopplad till denna textruta
Fiskarna använde den nu på senare tid
Torka nät

På en skala från 1 till 10, hur ledsen/arg blir du om byggnaden rivs?

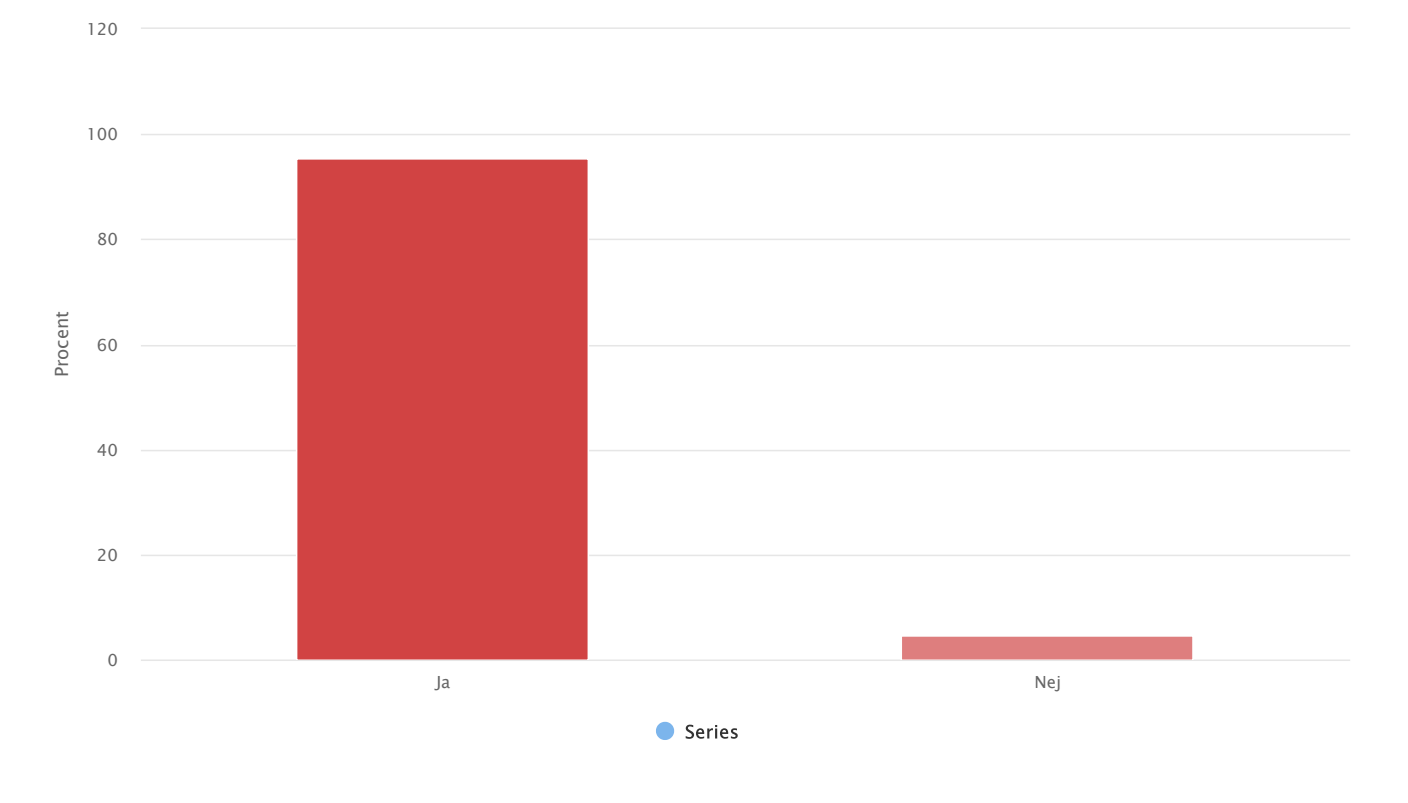
Sida 3 - Fråga 5

1	Inte alls	2 (2%)
2	2	4 (4%)
3	3	4 (4%)
4	4	3 (3%)
5	5	1 (1%)
6	6	9 (9%)
7	7	11 (11%)
8	8	14 (14%)
9	9	11 (11%)
10	Mycket	41 (41%)
Medelvärde		7.91
Standardavvikelse		2.49
Svar		100

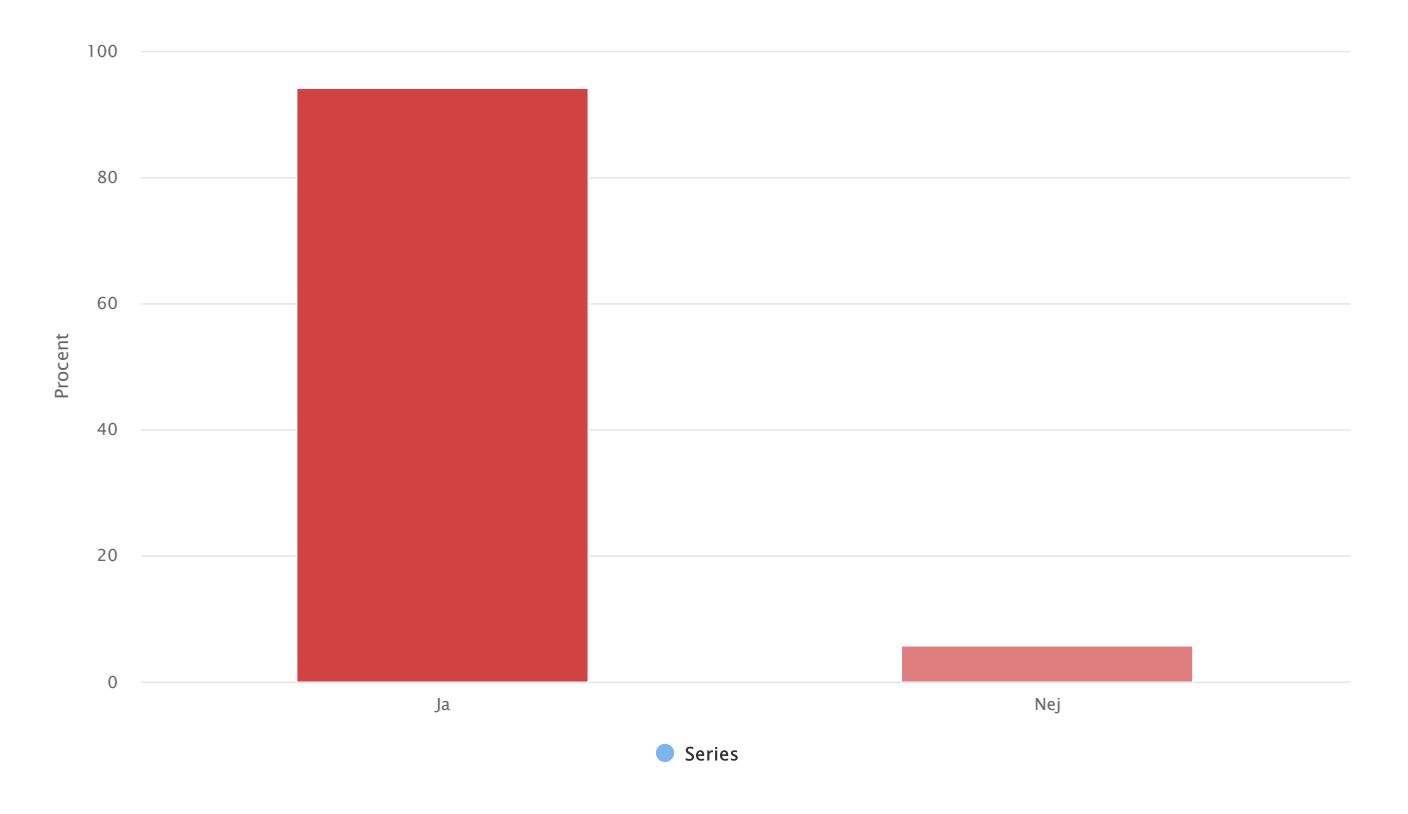
Vad vet du om Lommas industrihistoria?

Vet du att Lomma har en historia som industriort?
Sida 4 - Fråga 2

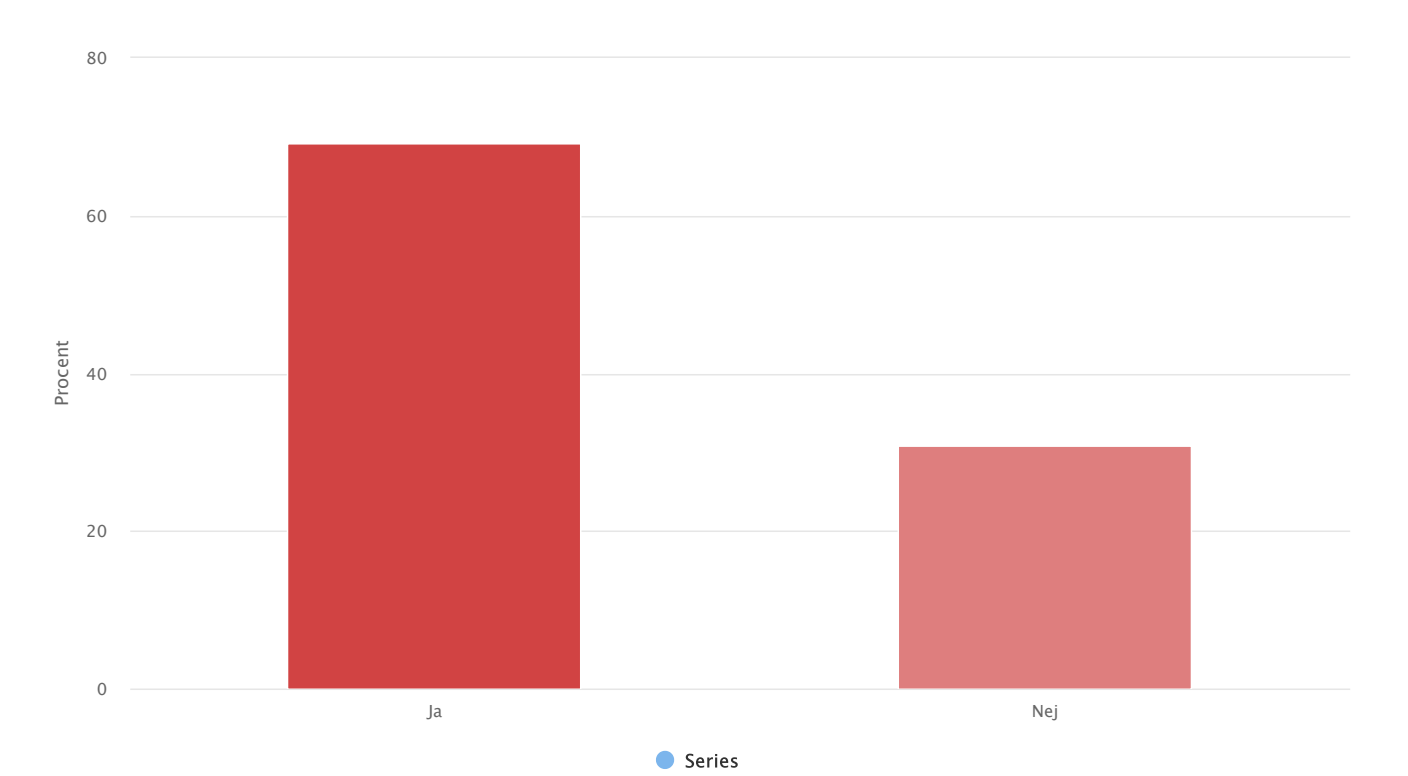
1 Ja	167 (95%)
2 Nej	8 (5%)
Svar	175

Vet du att det legat flera tegelbruk i Lomma?
Sida 4 - Fråga 3

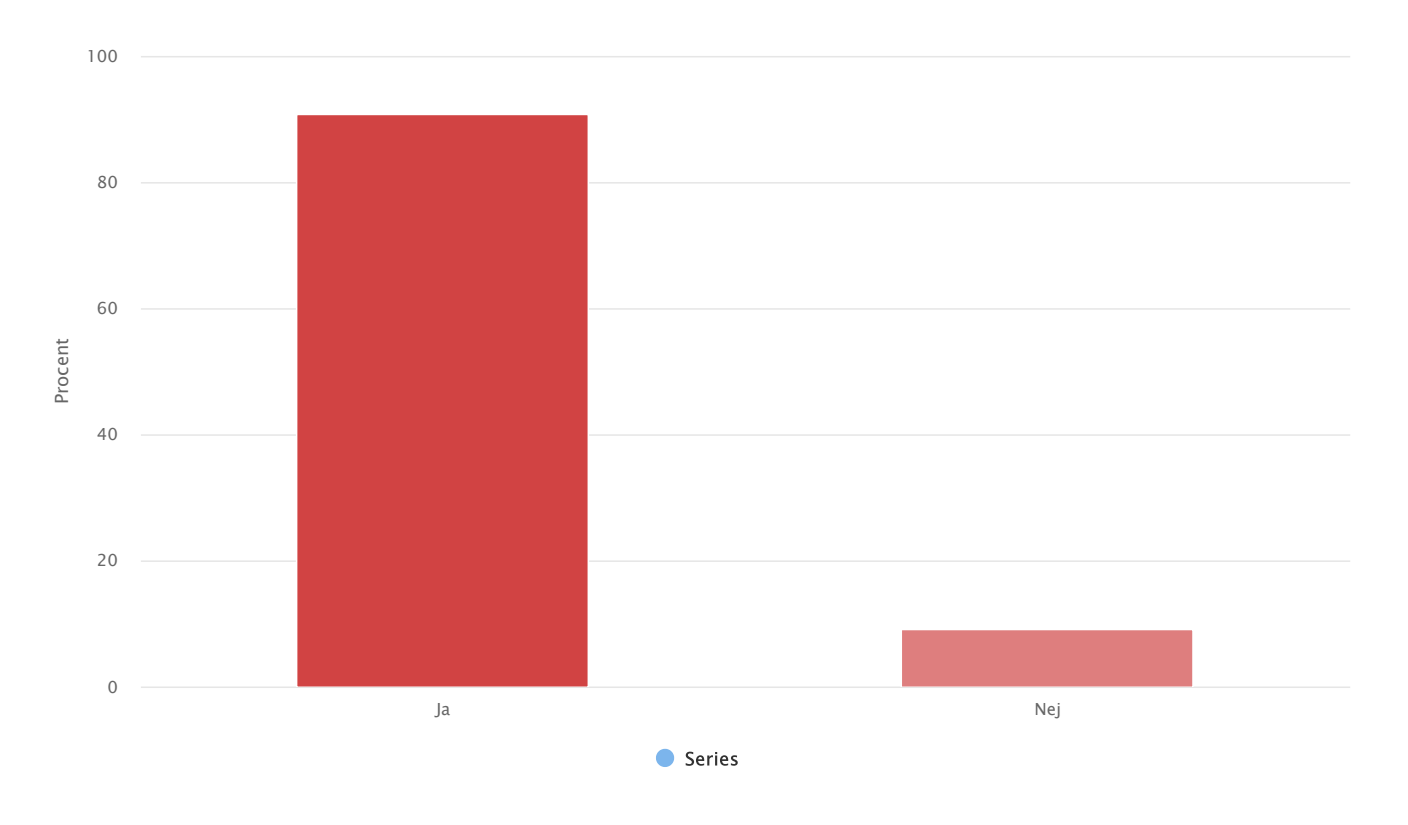
1 Ja	165 (94%)
2 Nej	10 (6%)
Svar	175

Vet du att det har funnits en cementfabrik i Lomma?
Sida 4 - Fråga 4

1 Ja	121 (69%)
2 Nej	54 (31%)
Svar	175

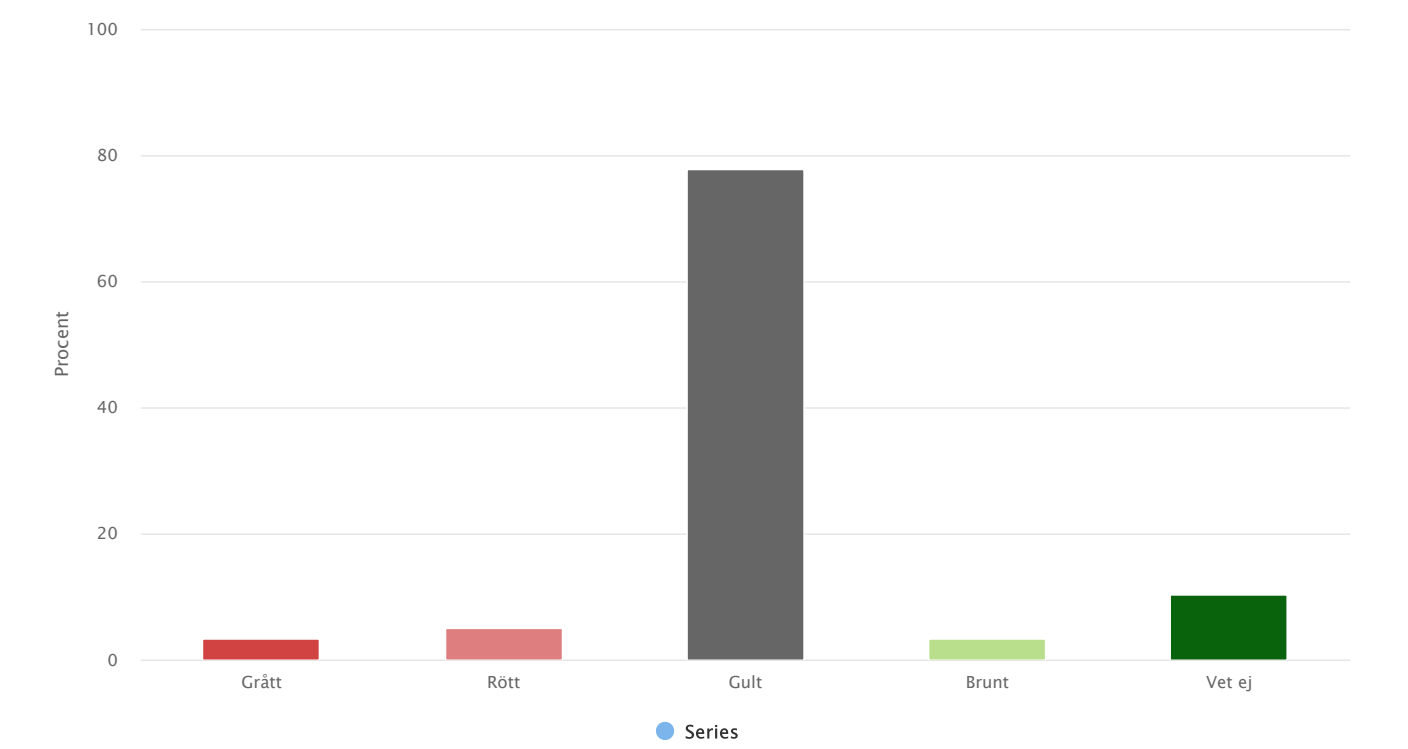
Vet du att det har funnits en eternitfabrik i Lomma?
Sida 4 - Fråga 5

1 Ja	159 (91%)
2 Nej	16 (9%)
Svar	175

Vilken fär har "Lommategel"?

Sida 4 - Fråga 6

1 Grått	6 (3%)
2 Rött	9 (5%)
3 Gult	136 (78%)
4 Brunt	6 (3%)
5 Vet ej	18 (10%)
Svar	175

Vad tycker du om Lomma?

Till sist några frågor om hur du ser på Lomma tätort. Om du inte kan eller vill svara på någon av frågorna så kan du hoppa över den.

Sida 5 - Fråga 2

SVAR
Havet, gatorna med de fina villorna, bra utbud av de viktigaste tjänsterna/butikerna
Närheten till havet
Tryggt
Det är relativt lugnt.
Havet och Alnarp
Hav, miljö, närhet till mycket.
Mysig by med närhet till hav, skog och alnarp
Allt utom närheten till Malmö
Lommas geografiska läge dvs nära havet och även nära två av Skånes största städer
Lugnet
Relativt låg kriminalitet, rimligt skattetryck.
Lugnet och havet
Allt utom de politiker som styr, främst fullblodsnarcissisten Robert Wenglen som omger sig med lydiga knähundar. Om han försvinner så kommer Lomma att bli bra igen.
Närheten till Malmö, Lund
Trevligt att bo här i största allmänhet
Läget, enkelt att pendla, att centrum i Lomma fortfarande är levande
Närheten till havet, Alnarp, Malmö, Lund och Köpenhamn
Nära till allt och bra service
Här finns allt.Det är skönt att det inte blir överbefolkat på sommaren av turister som på många andra ställen
Hav, restaurangutbud, folkets hus, bibliotek
Läget
Närheten till större städer, känslan av lite "utomlands" vid hamnen på sommaren, inte så stort samhälle.
Havet

Havet och läget nära Lund, Malmö
Närheten till havet och närheten till större städer.
Närheten till havet, nära Malmö, Lund och Köpenhamn.
Lagom stort, mysig atmosfär, nära havet
Min barndoms by, närheten till Öresund
Närhet till både Malmö och Lund sommartid ett myllrande folkliv.
Stranden, närhet till havet.
Människorna. Här hälsar alla på varandra. Solen skiner alltid i Lomma - det finns ett väderfenomen som gör att många tunga moln drar förbi norr respektive söderut. Nära till naturen och ekosystemet Öresund. Nära till politiken. Bra kommunikationer och service. Mycket aktiviteter och ett engagerat föreningsliv. Bra skolor. Stora arrangemang
Havet och invånarna
Fint
Närheten till havet och den mysiga stämningen
Liten ort väl placerad i landskapet
Närhet till havet, närhet till jobb i Malmö/lund, lagom stort
Mysigt att promenera, fint bibliotek, bra restauranger
Läget
Fint och väldigt lugnt
Närhet till olika slags natur
Lugnt, som en liten stad med ett centrum. När till motorvägen
Havet.
Närheten till havet
Nära till lund malmö köpenhamn. Relativt lugnt
Närheten till havet.
Nära till allt.
Närheten till allt; havet, centrum, kommunikationer mm. Lagom stort, vacker bebyggelse.

Lugnt
Närheten till havet och den fina naturen.
Havet och läget till Malmö Lund
Närheten till havet
Bra läge och vågar aatsa framåt
Nära Lund och Malmö. Havet och naturen. Lugnet.
Bra möjligheter till promenader
Nära till allt, bra utbud av butiker, restauranger med kvalité för liten ort, levande trots litet, vänliga människor, ordning och reda, tryggt och tryggt för barnen. Närheten till havet. Många idrottsföreningar och aktiviteter.
Nära havet
Lagom stort, närhet till havet , trevliga människor, man. Hälsar
Närhet till hav, natur och Lund och malmö
Storleken. Att det finns mataffärer, gym, apotek, system bolag Tåget till Malmö. Havet.
Lugnt. Tryggt.
Havet och närheten till Lund och Malmö
Närhet till Malmö, Lund. Bra skolor. Vackert och välskött. Restauranger och liv, speciellt sommarlivet
Närheten till vattnet, Malmö och Lund.
Bykänsla fast med tydligt centrum och butiker/caféer/restaurang
Nära havet
Havet
Närhet
Båthamnen, badbryggorna, tryggheten, furet, Alnarpsparken
Närhet till havet
Havsnära och nära till större städer
Havsnära
Havet, Alnarp, mixen människor

Natur, hav, stränder, närhet till städer men ändå liten ort
Mycket utbud av allt, affärer kultur och restauranger.
Enkelt att ta sig därifrån kollektivt
Storleken, havet o närheten till naturen, kollektivtrafiken o närheten till två städer, väldigt god service- det mesta finns.
Bor i Lomma kommun och tycker närheten till havet, Lund och Malmö är bra
Närheten till natur och naturreservat, havet, Alnarps slott, Habo, Lomma kyrka
Liten by, nära till havet
Nära havet
Nära till fin natur, bra för barnen, bra faciliteter, bra bibliotek
Storleken, stämningen
Närheten till Alnarp, stranden, Malmö, Lund, klientelet som bor i kommunen
Nära till havet.
Storleken av tätort. Närheten till Lund i Malmö
Bra skola. Närheten till Lund och Malmö
Centrum, småbåtshamnen, biblioteket i Lomma
Skola, kust, bra stråk utan biltrafik
Lugnt
Havet. Lugnt och bra serviceutbud. Bra skolor.
Hamnen, stranden, pilängshallen, alnarpsparken
Bra service, liten by men det mesta finns. Närheten till havet
Småskalig
Trivs att bo här. Stranden, havet, restauranger, service och tryggt
Närheten till natur,havet, kommunikationer
Närheten till havet
Lugnt. Fin strand.

Bra kommunikationer till närliggande storstäder, nära till tjänster inom Lomma och lantligt lugn.
Havet
Fin liten ort med bra läge
Naturen och lugnet under vinterhalvåret
Ligger vid vatten och nära Malmö
Lugn liten by
Närheten till havet
Närhet till havet, trygghet, lungt, nära till Lund Malmö
Mysigt och närheten till havet. Här finns allt man behöver
Havet, närheten till Malmö, Lund o Köpenhamn.
Det mesta, faktiskt!
Tryggt, rikt föreningsliv, havsnära, vackra promenadstråk
Det mesta, men här finns allt.
Havet, kommunikationsförbindelser till Malmö och Lund
Närhet till havet, fint centrum med nära till stationen
Närheten till allt, havet.
Lagom stort, fin natur, fin strand
Här finns allt man behöver inom handel
Läget och naturen
Nästan allt. Fin omgivning, fin natur, bra läge mellan Lund och Malmö, bra barnomsorg
Läget, folket
Väl fungerande trevlig marin upplevelsepakets. Resursfyllt universitet med grön kompetensprofil
Här finns mycket Närhet till havet
Lugnt, lagom stort, lummigt/uppvuxna kvarter men ändå bra centrerad förtätning kring hamnen, allt tillgängligt till fots (om inte annat cykel), tryggt, tåget, bra skolor, byänsla men stort nog för att bli mer anonymt än en liten by. Naturvärden inform av Alnarp och furet och tegeldammarna.

Läget
Det är lagom stort för att vara en by, det är lugnt och tryggt, och det är nära vatten.
Lugnt. Nära allt
Kustnära, bra kopplingar till malmö lund, tryggt
Det är litet, fint, har bra tillgång till hamn etc, fin historia
Lugnt och skönt
Trygghet
Havet
Havet, skolor, skalan
Stort utbud av affärer trots liten ort
Geografiskt centralt läge
Öresund, bad och närhet till Lund och Malmö.
Fint, strand, natur, nära till stan
Läget, att det är nära till städer, flygplats, sjukhus
Allt
Lugn ort som ändå är levande
Utbudet av restauranger och naturen med närhet till både hav, lite skog och åkrar
Havet, bra pendlingsavstånd
Tryggheten, naturen som är en blandning av hav och skog, en by men ändå nära till staden
Nära havet
Att det är ett mindre samhälle där det finns mycket fritidsaktiviteter
Äldkar miljön
Visserligen bor jag numera i Bjärred men jag är född och uppvuxen i Lomma. Det bästa med Lomma Kommun är den goda servicen och Sveriges bästa skola.
Närheten till storstäder, lugn, natur, havet, fritidsaktiviteter
Lätt att utföra många olika sorters ärenden (apotek, bibliotek, mat, systembolag, bank, restaurang)

Sida 5 - Fråga 3

SVAR
Fler grönområde
Politiker som lyssnar på oss medborgare som bor här.
Hänsyn till historien, känns som att man försöker "gräva bort" industrins del i historien, viktigare för politiker att sätta sitt märke på orten
Bra restauranger
Kultur
Parkeringsplatser. Är omöjligt att ha gäster längre än 2 timmar, om det ens finns plats att parkera på.
Ordning på äldreomsorgen och skolan
Inget
"Kommersiell" aktivitet, nattliv, barer etc
Nöje/uteställe
En bra kinesisk och vietnamesisk restaurang.
Plan för byggandet och politiker med långsiktigt tänk
Bättre politiker. :)
Vet ej
Känsla för att bevara äldre bebyggelse. Verkar som allt äldre skall rivas . Bygghysteri och att allt nytt skall bli högt och grått. Enformigt.
En badbrygga söder om hamnen
Uppblandning av etniciteter, alltför homogen grupp av innevånare. Barnen får en sned bild av hur verkligheten fungerar. Tänker på skylten som hängde vid infarten ett tag. Välkommen till rikemansträsket.
Jag kan inte komma på något.
Hyreslägenheter
Sunt förnuft
Stranden borde utnyttjas bättre. Det borde finnas fler restauranger/barer vid stranden på sommaren.
Billigare bostäder, bra nord-sydlig cykelväg
Billigare bostäder för ensamstående föräldrar

Ett fungerande centrum med restauranger, affärer och annat utbud året om!
Gator med grönska, mysiga caféer,
Grönytor, det nybyggda ligger alldeles för tätt
Insektshotell. Finns knappt några bi/humlor längre
Gemenskap och kännedom av kultur
Den historiska anknytningen. Innan jag för 15 år sedan skrev de sidor som fortfarande finns på lomma.se så fanns inget.
Restautanger
Bio
Inget
Medmänsklighet
Inget. Har allt jag behöver
Ett tryggt styre, natur,
En bio
Luft. För tätt byggt i nya lomma
Bra äldreomvårdnad, bra vårdcentral, barnmorska, affärer , biograf, bowling,
Önskar att man slutar bygga och satsa på mer grönområden och rekreationsområde.
En bra hemtjänst.
Inget
Hotell och indisk restaurang och fler bryggor
En utomhusbiograf! Ett parfymeri / kosmetikabutik.
Bra äldreomsorg
Inget
Biograf
En Fransk,en indisk restaurang. Restaurang/bar vid stranden. Bastu vid stranden.
kommunikationsförbindelser

Gymnasieskola!
Affärer, restauranger, liv
Kanske någon klädaffär
Inget
Vet ej.
Mångfald
Napolitansk pizza, Fler solpaneler
Fler affärer som kan ge en mer levande ort och fler arbetstillfällen.
Naturfina caféer/resturang tex blå cafeet. Saknar också mer krogliv med aktiviteter tex quiz, dart, etc
En historisk förankring, att man inte glömmer bort kommunens historia, att man inte satsar på turismen eller att man inte är mer stolt över att vi har ett universitet i byn.
Hotell/resturang/bar
Saluhall. Fräscht badhus. Parker. Fint gångstråk från Lomma station till centrum och dtrand
Mångfald
Större affär typ ica maxi.
Orörda naturområden
Restauranger
Vet inte, här finns allt.
Tåg till Lund
Hyresbostäder för unga, äldre som vill sälja villa som de inte orkar med längre men ändå vill vara kvar i Lomma, kunna bo kvar vid skilsmässor
Inget jag kommer på, det är så nära till städer
Ingenting :)
Vet ej
Kultur, mångfald, lyhördhet i politiken
Inget

En gymnasieskola
Absolut inte ett gymnasium.
Ledning som förstår Lommas karaktär
Tåg till lund
Nöjesliv
Gymnasieskola
Lite mer service
En stormarknad, typ ICA Maxi
Mångfald.
Billiga bostäder
Det finns för lite underhållning
Konsthall och kultur verksamhet
En aktiv företagarförening som skapar olika event och därmed sammanhållning
Ödmjukt styre
Billigare fritidsaktiviteter.
Gästgiveri
-
Bättre gatubelysning, ökad trygghet och satsning på äldreården
Ishall
Bättre hemtjänst, bättre politiker
Bra barnomsorg och äldreomsorg
Meröppet på biblioteket.
Bio och bowling
Lite vett o respekt för ortens historia hos styret...
Ny identitet när det ej längre är en industriort

Sporthallar
Ett museum över eternitfabrikens historia, skandalen, och hur ansvariga bidragit till en tystnadskultur. Ett monument till minne över alla som fick sina liv förstörda/dog på grund av fabriken.
Parkmiljöer
Ett bättre och levande centrum.
Vinbar, elljusspår
Bra styre. Politikerna är helt verklighetsfrämmande
Barnfamiljer
Hederliga och bra politiker
Hotell
Affärer. Badvakter på sommaren
Vettig busstrafik, indisk restaurang.
Bra politiker
En bra och stor lekplats för många olika åldrar.
Lugn.
Mysiga caféer och mötesplatser
Mer underhållande saker till ungdomar eftersom att ingen kan bete sig vilket är väldigt irriterande.
Bättre politiker
Någon större matbutik
Spontana Mötesplatser längs havet med lek, aktivitet och vinbar
Bio
Inget !
Shopping
Bra politiker som tänker på invånarnas bästa
Sympatiska och empatiska människor. Oförståelse för det historiska och vackra
Jag skulle gärna se större variation på resturangutbudet

Kultur, kulturhistoria
Vinbar
Ett nytt fräscht badhus
Inget
En bio och bowling. Hade också gärna haft en teatergrupp som gjort nyårsrevy
Nattklubb
Det låter otroligt men jag saknar ingenting.
Verksamheter, liv och rörelse
-

Sida 5 - Fråga 4

SVAR
Borde planera in mer grönt i all utbyggnad. Inte ta bort befintlig grönska. Inte bygga ut mer vid stranden.
Vi ska vara måna om våra kulturarv.
Kommunen måste satsa på parkeringar om de vill ha besökare som spenderar pengar.
Nej
Bygga mindre och lägre i Lomma
Nej
Alnarp och verksamheten där borde ta mer plats i Lomma, kanske samarbeta med det nya gymnasiet.
Lagom storlek, bra utbud. Vi har Stenugnsbageri, fiskaffär, banker, systembolag, livsmedel m.m.
Bor för många rena akademiker idag
Utbyggnaden måste mattas av. Annars blir Lomma för stort. Planerna på ett flera våningar högt spa är inte kloka.
Hamnen med alla invånare måste fungera som en vital del i Lomma! Dessvärre kommer detta ta ca 10- 15 år pga befolkningsstrukturen!
Det känns som det byggs för mycket nytt som inte passar med den gamla stilen. För höga hus. Synd att bygga bort hela charmen i byn.
Förtätningen nere i hamnområdet är mycket tråkig liknar inte alls Lommas ursprungliga bebyggelse. Ser ut att det viktigaste har varit att få in så många bostäder som möjligt.
Tjänstemän som inte sätter sig in i historiken.
Nej
Låter som ett spännande arbete du gör - pratar gärna vidare. Med vänlig hälsning, Stellan Nordahl, 0707-482582 Lycka till!
Bygg klart nån gång. Bättre kommunikation från Karstorp t Lund (enkel indragning av 139an).
Nej
Lomma börjar tyvärr bli för stort och flådigt för min del. Uppväxt här så har sett dess förvandling genom åren. Allt är inte till det bättre och nu börjar det bli för stort.
Älskar lomma
Nej
Saknar kommunal handlingsprogram gällande klimatet.

För många gnällspikar här. Vi har det jättebra
Se ovan.
Bygg inte gymnasieskola
Lomma är en härlig plats som vi är mycket förtjusta i.
Tyvärr ett kommunstyre som kör äldreomsorg, skola och barnomsorg i botten!!!
Man kan inte bara hålla fast vid det gamla även om man kan värna om det där det funkar. En del föreslår att de ska bygga museum av det gamla varvet, hel galet tycker jag jag bättre att göra en snygg byggnad som påminner om det gamla och använda den till någonting där folk faktiskt faktiskt kommer att gå. På sin höjd kommer 10 % av befolkningen att besöka museet en gång sen inget mer
Sluta ta bort grönområden inne i centrum. Finns planer på att ta bort de gröna ytorna vid vårdcentralen och bygga ett högt bostadshus. Förfärligt på alla sätt.
lomma är den bäste kommunen att bo i, men politiske styret är sämst
Lycka till med ditt intressanta arbete!
Bra med gymnasieskolan
Nej
Nej.
Utveckling ska inte stoppas av kulturarv, speciellt inte när beslutsrätt sitter hos få människor i kommunen
Lycka till med ditt arbete!
tycker att man bygger bort mycket av kulturmiljöerna genom oproportionerliga tillbyggnader
Vägen under järnvägen på Vinstorpsvägen har förstört en småskalighet, lugn trafik och fin miljö och skapat en asfaltsautostrada som är helt överdriven i storlek som ökat hastighet på bilar. Man har gjort att gamla fina gatuhus liksom hänger i luften.
Lycka till!
Viktigt att inte bygga för mycket utan bevara grönytor och odlingsmark
Politikerna har jag tyvärr inget förtroende för, lovar mycket, men håller lite, folkomröstningen visade att endast 30% ville ha nytt kommunhus ändå bygger man ett nytt, ingen demokrati här inte.
Lomma har från att ha varit en arbetarkommun blivit en ort enbart de välbeställda kan flytta till. Skulle önska en större blandning av befolkningen. De som servar o arbetar i Lomma bl.a inom äldreomsorgen o i service har inte möjlighet att bo här. Unga familjer kommer inte in här och önskar se våra invandrade vänner. Hade varit ett roligare Lomma om vi haft större blandning i befolkningen. Priserna gått bananas. Större ödmjukhet hos styrande politiker som lyssnar på sina väljare.
Nej
Vill bara nämna att jag flyttade till Lomma för endast 2 månader sedan

Nej
Nej
Det byggs för mycket. Skatten är för låg vilket påverkar bl a satsning på kultur och äldreomsorg.
Trist att det är stökigt inom politiken
Lomma kommun är en fantastisk plats att bo på och låta barn växa upp i, men oroväckande neddragningar på kommunal basverksamhet
Nej
-
Kommunen bör ta mer ansvar över framförallt äldrevården
Bygg inget gymnasium
Fler människor bör ha råd att bo i Lomma
Lägg pengar på idrotten. Piläng är ett hån samma som Nikes lokaler.
Det är viktig att Lommabor och andra känner till ortens historia för att inte återupprepa misstagen.
Att man inte tar bort parkering i byn. Att man inte bygger mer på de grönområden vi har kvar.
Fokusera på de äldre och barnen
Bostadsmarknaden i lomma har blivit allt för dyr vilket inte lockar nya barnfamiljer vilket i sin tur drabbar skolväsendet med nedskärningar och stängningar. Det skapar heller inte någon form av mångfald när det bara är rika pensionärer som har råd att bo i lomma
Levande kulturmiljö vid folkets hus dansrotundanoch och kraften. Alnarpsparken biologiskt intressant och viktigt utflyktsmål. Värdegioll sommarstad med bra bad
Mer parkering. Farthinder på Kajgatan
Bra med nytt kommunhus, men onödigt med gymnasieskola. Rädd att det senares möjliga placering kommer kosta på naturvärden och kulturmiljö (i alnarp)
Tycker här byggs för mycket dyra lägenheter Dom kan bygga billigare Så våra ungdomar som vill bo kvar
Nej.
Tyvärr är Lomma inte för vanligt folk som det var på 60-70 talet. De som sköter välfärden har inte råd att bo i Lomma.
Bygg hus och lägenheter som ej bara höginkomsttagare har råd med
Man river alltför lätt det gamla och gedigna och satsar på trånga skrytbyggen.

Nej
Nej
Väldigt glad för att tåget äntligen stannar i Lomma!
Att nybyggen tar mer hänsyn till tidigare bebyggelse avseende utseende mm

Tack för att du svarade på enkäten!